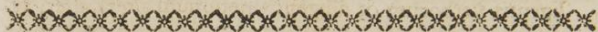

ftae rerum definitiones &c. Ac haec hoc quidem loco tantum obiter.

Notio distincta est, cujus notae noscuntur clare. Notio, si cogitatur cum suis notis, per se abit in formam cognitionis (propositionis.) Quare, quaecunque pertinere possunt ad studium distinctarum cognitionum, pertinent quoque hic loci ad studium distinctarum notionum solitariarum. Quod vero huc pertinentia praecpta in ea parte digniorem locum nanciscuntur, quae agit de studio distinctarum cognitionum, uberior eorum explicatio hinc illuc in partem libri proximam rejicitur.

PARS II. DE COGNITIONIBVS.

CAPVT I.

DE NATVRA COGNITIONVM.

§. 28.

Duae ideae confociatae cum data illa opera, ut altera alteram afficiat (a) h. e. altera alterius quasi lineamentum videatur esse, dicentur nobis *Cognitio*, sicut, si verbis expressae sunt, *propositio*, *enunciatio*. v. g. Cum Iesus minus iustam notionem Dei in animo feminae Samaritani-

maritanae afficere, eique quasi lineamentum τοῦ πνεύμα εἶναι (spiritualitatis) inducere vellet, nascebatur haec cognitio sive propositio *Deus est spiritus* Joh. IV. (b)

(a) *Afficere* hic erit, *notionem corrigere, mutare, amplificare, clariorem aut distinctiorem reddere* &c.

(b) *Propositio* & *enunciatio* sunt vocabula non directo res animi exprimentia. Vocabulum *axioma*, quo Cicero quoque usus est, à nostrorum temporum philosophis auctoritate Euclidis in eum usum conversum est, ut significet cognitionem ἀνατιρήτως ex definitione deductam. Verba quidem usu valent ut nummi: At diligentia verborum & diligentia notionum altera alteri respondet. Itaque ne ipsa notionum notio vacillet, propositionem h. e. *notiones supra dicto modo consociatas, in quantum ut res animi considerantur, nominabimus cognitionem.*

Ciceronianae locutiones sunt v. g. *extorquere ex animis cognitiones verborum* de Fin. l. 2. *tollere insitas perceptasque cognitiones Deorum* de N. D. l. 1. *in animis hominum informare Deorum notiones* l. 2. *Informare cognitiones mentibus* l. 1. Itaque his ipsis vocabulis hic utemur, cum hac tantum inter notiones & cognitiones arbitraria distinctione, ut notiones eas dicamus, quae, quantumvis ex aliis notionibus compositae sint, per se tamen solae supra dicti modi consociationem non involvunt, sed singulatim cogitatae partes tantum cognitionum sunt.

§. 89. *Quam notionem affici volumus, ea dicitur subjectum: illa, quae inducitur quasi*

pro lineamento, *praedicatum*: sicuti in superiori cognitione, *Deus est spiritus*, notio *Dei*, quam Iesus in animo feminae affici volebat, est subiectum; notio *spiritus*, quam quasi pro lineamento induci volebat, *praedicatum*.

§. 90. Consequitur, ut expedita ratio dignoscendi subiectum & praedicatum sit, si animadvertimus, utram notionem is, qui cogitat aut loquitur, velit corrigi, mutari, amplificari, clariorem aut distinctiorem reddi. Ea enim subiectum erit.

Hoc vero animadvertitur

- 1) Ex contextu cogitationum aut sermonis. Illa enim notio non potest afficienda & proinde subiectum esse, quae non potest censerī praecipua & prior excitata esse v. g. Ioh. X, 7, 9, 12. antea jam notiones *ovilis*, *januae ovilis*, *Pastoris* &c. occupatae & excitatae fuerant. Facillime ergo intelligitur, cum Iesus dicit: *Εγώ ειμι η Δύρα* comm. 7, 9, & comm. 12. *Ego sum Pastor bonus*, notionem afficiendam h. e. subiectum non esse notionem personae Iesu (Ego;) sed notionem januae & Pastoris boni. Itaque subiectum est *janua* commate 9, & *Pastor bonus* comm. 12, quasi Iesus dicat: *Ianua illa sum ego: Pastor ille bonus* (de quo jam Prophetiae vaticinati sunt,) *sum ego*.

Aliquando contextus tacitè notionem afficiendam indicat, v. g. Gen. I, 2. *Spiritus Dei*

Dei incubabat super aquis. Praecesserat: *Terra erat vasta & inanis.* Supponebatur ergo excitata esse notio notioni terrae quasi opposita sc. notio aquae. Itaque *aqua* est subiectum, quasi forma recta dictum fuisset: *quod ad aquas attinet, eae erant substratae incubationi spiritus Dei.*

2) Ex causis & rationibus temporis aut loci.

Exteriores notae esse possunt. (1) Si animadvertere possum, utra notio sit illa, quae quaeritur *quid, quae, qualis &c.* sit, fecerit aut tulerit: ea enim semper est subiectum. (2) Accentus. In quam enim notionem accentus cadit, ea, nisi aliae rationes sese misceant, est praedicatum: v. g. in hac cognitione, *Ego sum pastor ille bonus*, accentus recte conijcitur in vocabulum *Ego*.

Quod videtur haec theoria notionum ingenti utilitati ad ordinandas notiones adolescentibus posse esse, dabimus exercitio eorum exempla quoque aliquot alia, dijudicatis subiectis & praedicatis ex auctorum scopo.

Gen. III, 19. *In sudore faciei comedes panem tuum.* Subiectum est; *comedes panem tuum*, quasi forma recta dicatur: *Comestio panis tui fiet in sudore faciei.* Sequitur secunda propositio: *donec rursus abeas in terram &c.* Haec subiectum est; *in sudore faciei comedes panem tuum*; quasi forma recta ponatur subiectum; *Comestio panis tui in sudore*

dore faciei, nam huic inducitur quasi lineamentum temporis quamdiu: *Manebit, donec rursus abeas &c.*

Act. XVII, 28. *In Deo vivimus, movemur & sumus.* Subjectum est *Deus*. Ea enim notio est praeoccupata & hanc voluit Apostolus afficere, corrigere &c. Contrariae vices subjecti & praedicati fuissent, si Apostolus, postquam notionem auctoris vitae, motus & naturae occupasset & excitasset, hanc quidem notionem auctoris voluisset corrigere; sicut tum forma recta fuisset: *Ille, in quo vivimus &c. est Deus.*

1 Tim. II, 15. Ἡ γυνὴ σωθήσεται &c. *Mulier servabitur per puerperium, si maneat in fide, amore &c.* Subjectum est: *Femina servabitur per puerperium*; quasi formam rectam dicatur: τὸ σωθῆναι &c. *Salus feminae per medias aerumnas puerperio annexas* (beyn Kinderzeugen) Sequitur praedicatum: *Eveniet, si maneat &c.* Quaestio enim erit; *quomodo sive qua conditione femina servabitur per aerumnas puerperii?* Quare in verba illa διὰ τῆς τεκνογονίας neutiquam accentus conjici debet.

1 Tim. III, 2. Δεῖ Ἐπίσκοπον εἶναι μιᾶς &c. Subjectum est, non *Episcopus*, sed *Episcopus maritus*.

Semper in fide quid senseris, non quid dixeris,

ris, cogitandum, Cic. Subjectum est: Id quod semper in fide est cogitandum.

Repulsam propinqua spes solatur, Tac. Subj. est repulsam.

Nescire, quid antequam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Cic. Subjectum est: nescire-acciderit.

Bene dormit, qui non sentit, quam male dormiat, Publ. Subjectum est: qui non sentit, quam male dormiat.

Ridiculum est odio nocentis perdere innocentiam, Id. Subjectum est: Odio-innocentiam.

Dolor decrescit, ubi, quo crescat, non habet, Id. Subjectum est non dolor, sed dolor decrescit: quasi forma recta subjectum ita pronuncietur: Diminutio doloris: eique tunc inducatur quasi lineamentum temporis, evenit, cum non habet, quod crescat.

Fuimus Troës Virg. Quod in compositionem notionis verbi fuimus ingreditur notio temporis praeteriti, subjectum est: Tempus, quod fuimus Troës: praedicatum est praeteritum; quare etiam in fuimus accentus conjiciendus.

Et tibi quod licet esse malo vel nocte vagari, Aut multis aliis rationibus insanire, Non haec libertas, sed prava licentia dici Debet. Marc. Pal. Subjectum est: Et tibi-insanire.

Fugiendo saepe in media fata ruitur, Liv. Strb-

Subiectum est, *Fugiendo*: quasi forma recta dicas: *Tò Fugere fata sive ratio fugiendi, est saepe ratio, -qua in media fata ruitur.*

Ponit personam amici, cum induit iudicis, Cic. Subiectum est: qui induit personam iudicis.

In re familiari laboriosior est negligentia, quam diligentia. Col. Columella non vult dicere, quid laboriosum sit, sed qualis negligentia sit. Itaque cum vult notioni negligentiae quasi lineamentum alicujus qualitatis inducere, ex quo negligentia in re familiari patri familias exosa fiat; negligentia est subiectum.

§. 91. Quoniam in formis loquendi per verborum modos Imperativos utique est consociatio notionum, in qua data opera volumus, ut notio notionem afficiat, consequitur ut utique Imperativi sint plenae propositiones v. g. *Veni tantundem est ac si dicas: Velim, jubeo, &c. ut venias: sive: Id quod moneo, jubeo rogo, hortor, precor &c. est hoc, ut venias. Quaestio enim erit, quid vis ut faciam. (a)*

(a) Genus humanum semper fuit ingeniosum in sua commoda praesertim quotidiana. Quoniam ejusmodi testificationes voluntatis sunt nimis per vitam humanam frequentes, in forma Imperativa quaesita sunt loquendi compendia. Vt itaque in studio compendii posita sit vera Imperativorum in omnibus linguis genesis.

§. 92. Quoniam vices, per quas in propositione aliqua notio haec subjectum, illa praedicatum est, pendent ex contextu cogitationum & sermonis; apparet, vices subjecti & praedicati levissimo mutatae cogitationis momento posse immutari. Esto cognitio sive propositio *Deus creavit mundum*. Si antea versatus sum in cogitatione de Deo, *notio Dei* erit subjectum, cui inducere velim quasi lineamentum majestatis ex auctoritate rerum. Si versatus sum in cogitationibus de mundo, *mundus* erit subjectum, cujus notionem afficere velim notione originis & causae existentiae, quasi forma recta dicas: *mundus creatus est à Deo*. Sin versatus sum in cogitationibus de creatore mundi: *Creator mundi* erit subjectum, quam notionem afficere velim notione personae determinatae.

§. 93. Cum praedicatum quasi pro lineamento esse debeat in sententiam certam, consequitur, ut id ita debeat concipi, ut sine novis ideis cum subjecto coalescere possit, quia alias novae ideae notionem praedicati variaturae essent, h. e. oportet praedicatum cogitari ut praedicabile concretum, non ut abstractum substantivum, aut ut pars. v. g. *Tres anguli* pertinent ad praedicatum trianguli, eorumque notio sunt quasi lineamentum notionis trianguli. Quoniam vero sine novis ideis. v. g. *non habere, postulare* &c. notio trium angulorum cum notione trianguli in certam sententiam coalescere nequit,

quit, consequitur, ut non *tres anguli* capi debeant pro praedicatione aut lineamento, sed *habens tres angulos, figura trium angulorum*.

§. 94. Illud quod hoc modo cogitatum praedicatum connectit cum subjecto, atque indicat, dedita opera agi subjectae notionis affectionem, correctionem &c. dicitur *copula*, cujus proprium verbum semper est verbum *sum* & quidem, quia varietas temporis variat praedicatum, hoc vero certum & constans esse debet, semper in praesenti, quae observatio deinceps in praecipis convertendarum propositionum nanciscitur usum.

§. 95. Copula illa aliquando exprimitur; ut *Deus est conservator*; aliquando in verbo latet; ut *Deus conservat*. Prioris modi dici solet copula *explicita*; posterioris generis *implicita*.

§. 96. In verbo *sum* aliquando totum praedicatum positum esse potest, copula in ipso illo verbo manente implicita: ut *Deus est*: i. e. *Deus est existens*.

§. 97. Potest, ut copula, quoniam nullius peculiaris notionis potestatem habet, plane reticeatur, id quod in lingua Hebraeorum & in sententiis in primis frequentissimum est, v. g. *Optima vindex insolentiae varietas humanae conditionis*, Val. Max. *Morbi supplicia luxuriae*, Sen. *Similitudo satietatis mater*, Cic. Quod vero modus cogitationes verbis exprimendi

ad Grammaticam pertinet; hoc vero loco nostra opera in ratione ipsarum cogitationum versatur, hic nihil interest, nisi cognoscere, an & quae notio afficienda sit, & utra duarum vicem lineamenti habeat.

§. 98. Potest porro, ut verbum *sum* non sit copula propositionis, sed subiecti aut praedicti pars. v. g. *Qui non est hodie, cras minus aptus erit.* Cum hujus propositionis subiectum sit, *qui non est hodie aptus*; apparet verbum *est* esse subiecti particulam.

§. 99. Cognitionem five propositionem diximus esse, si duae notiones consociantur NB. cum dedito illo consilio, ut altera alteram afficiat. Consequitur, ut duae notiones consociatae, si illud consilium absit, desierint esse cognitio five propositio. Sicuti v. g. non est propositio, si tantum per appositionem dico, *Deus creator coeli & terrae*: hac enim forma has notiones volumus intelligi in unam notionem conflatas esse.

§. 100. Quia quoque notio dedito consilio non afficitur, etiam si appositio habet formam propositionis, consequitur, ut quaecumque propositio, si adjuncta est notioni alicui tantum ut appositio, eo ipso desierit esse propositio, futura vero rursus propositio, si partium ejus analysi agitur. v. gr. *Deus creavit coelum & terram* est plena propositio; sed si dixeris aut cogitaveris *Deus, qui creavit*; haec

D

pro-

propositio defuit esse propositio, & considerata cum notione *Deus* coaluisse & ad unitatem redacta. Notio enim Dei per appositionem illam, *qui creavit*, determinatur quidem, & proinde quoque afficitur, sed ea determinatio supponitur in animo jam existere & tantum excitatione egere.

§. 101. Quia quoque notio data opera non afficitur, si plena propositio, tanquam una res, una historia, unum factum, una conditio &c. conflata est ex suis ipsius partibus in notionem unam, consequitur, ut propositio conflata in notionem unam, desierit esse propositio, & facta sit pars propositionis. v. g. *Tibi non licet esse malo* est plena propositio, sed si praeposita conjunctione *quod* dixeris, *quod tibi non licet esse malo*, illa propositio, exuta natura plenae propositionis, conflata censeretur in notionem unam, quae tantum pars propositionis esse possit. v. g. *Quod tibi non licet esse malo, libertas est.*

Quoniam sermo hominum sese latenter ad naturam rerum & notionum formavit atque accommodavit, ex hac theoria compositionis notionum vix dici potest quantum promanet ad notitiam naturae linguarum, constructionis periodorum, geneleos diversitatis partium Orationis, singulatim praepositionum, conjunctionum, interjectionum, imo etiam diversitatis modorum, qui sunt in conjugationibus verborum; quantum quoque

quoque inde compendii arcessi possit ad informandas linguarum syntaxes Grammaticas, cujus rei quantumvis paulum philosophicae modestum licuit experimentum capere. Digressio longior foret: Sed ecce Lector rei delineationem, quam, qui non curat, transfilire potest.

Primum quidem tenendum, quodlibet verbum Grammaticum, si consideratur ut nuda actio, passio, aut existentia, induere eo ipso naturam nominis substantivi. Has vices praestat Infinitivus, qui quidem in lingua Latina est nomen neutrius generis τετραπρωτον. v. g. Si dicis: *potest legere, vult legisse, &c. legere & legisse* est casus Accusativus, qui, si praepositio praecedat, est Gerundium in *dum*. Genitivus est *legendi*. Ablat. *legendo*. Dativus deest: nam in hujusmodi exemplo *non est solvendo*, illud *solvendo* ut ex Plauto apparet est ex Adjectivo Participio Passivo. Itaque ex hoc loco referatur Infinitivus cum suis Gerundiis in numerum nominum. Imperativorum Genesin habes, §. 91.

Veniamus ad constructionem periodorum. Essentiales ejus partes sunt Nominativus (subjectum grammaticum) & verbum finitum in Indicativo. v. g. *Petrus scripsit*. In numerum accidentalium partium refer *Objectum patiens*, (Accusativum.) *Objectum accipiens*, (Dativum.) *Locum ubi*, *locum quorsum*, *locum unde*, *tempus quando*, *tempus quamdiu*, *causam impellentem*, *causam finem*, *instrumentum*, *pretium*, *modum*, *comparatum*, *simile*, *quantitatem*, &c.

	Ponamus rude Exemplum	
Quintus	Subjectum Grammaticum (Nominativus.)	} Membra essentialia.
Scripsit	Verbum finitum.	
Epistolam	Objectum patiens (Accusativus.)	} Membra accidentalia.
Marco	Objectum accipiens (Dativus.)	
In suo Museo	Locus ubi.	
Ad Formianum	Locus quorsum.	
Kalendis	Tempus quando.	
Totam horam	Tempus quamdiu.	
Sua ipsius manu	Instrumentum, &c. &c.	

Nominentur hae partes membra & comparentur cum familia, in qua sunt pater & mater familias cum diversis famulis, quorum alius alias muneris vices obire debeat. Producat comparatio, ut quoque singulos famulos sui quemque muneris insignia gerere oporteat. Similiter cum aliud membrum gerat vices subjecti, aliud objecti, aliud loci, aliud temporis, instrumenti &c. oportet haec membra signata esse, ut appareat, quae sint illae partes, quas sustinent. Si membra sunt nomina, haec signa NB. sunt vel distincti declinationis casus, vel certa praepositio, vel simul utrumque. Ecce genesin Praepositionum; Eae non sunt membra periodorum, sed tantum reperta ut signa membrorum, sive potius ut insignia partium, quas repraesentant membra, & quidem tum, cum membra sunt nomina.

Quemadmodum vero singula membra familiae possunt habere peculiaria personae suae adjuncta, ita singula

la membra periodi possunt habere suas quaeque sibi peculiare appendices, notionem suam determinantes, amplificantes &c. Ejusmodi appendices, quas singula membra periodi sibi adjuncta habere possunt, sunt. (1) Adjectiva, ut *Quintus antiquus, epistolam verbosam.* (2) Genitivi, qui indicant rem, ad quam res refertur sive pertinet, ut *Frater Marci.* (3) Appositiones, ut *Quintus, Marci Frater.*

In superiori exemplo praeter verbum finitum omnia membra erant Nomina. Sed ut sint sub aperta forma Nominum, id non utique necessarium est. Videlicet, sicut plenae propositiones possunt se conflare in unam notionem, ita quoque plena periodus potest sese conflare in unum periodi membrum: id quod evenit, simulac NB. conjunctio praepositur. v. g. *Quod Quintus scripserit epistolam Marco, &c.* Haec sequentia observanda.

- I.) Si plena periodus, exuta natura periodi, se conflata vel in subjectum (Nominativum) vel objectum patiens Grammaticum (Accusativum) in Latina quidem lingua signum fere perpetuum est conjunctio, *ut, quod* (quo pertinent quoque *ne, quin* &c.) aut vocabulum interrogationis. v. g. *Hoc facis* est plena periodus; sed si dico: *horror ut hoc facias: ut hoc facias* est Accusativus. Si dico, *ubi fui?* est plena periodus; sed si dico *nescio, ubi fuerim; ubi fuerim* est Accusativus, quod idem Nominativus foret; si dicerem: *nescitur, ubi fuerim:* qua occasione notare obiter licet, in lingua Latina vocabulum interrogandi, praepositum periodo in unum membrum conflatae, postulare plerumque conjunctivum. Si dico: *Athenienses Chersonesum colonos volebant mittere,* est plena periodus:

sed si dico: *accidit, ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere; ut Athenienses - vellent mittere* est Nominativus.

Consequitur, ut periodus conflata in periodi subiectum aut objectum patiens h. e. in Nominativum aut Accusativum, possit considerari, ut verum nomen substantivum neutrius generis *διπρωτον*. v. g. *N. & A. hoc quod Deus creaverit &c.* quasi dicas *haec historia, haec res.*

II.) Si plena periodus, exuta natura periodi, sese constat in aliud aliquod membrum, quale est *tempus quando, tempus quamdiu, causa, finis &c.* signum conflationis etiam tunc in genere est conjunctio, signum vero determinati muneris, haec illa certa conjunctio: sicuti conjunctio *quia* signum est significans illam periodum, cui praeposita est, constatam esse in periodi membrum, quod est causa: sicut *ut* est signum significans *causam finem; cum, simulac, postquam, antequam* signum significans *tempus quando: donec, dum* significans *tempus quamdiu &c.* v. g. *Nuncius sese repraesentabat* est plena periodus; sed si dicas: *simulac nuncius sese repraesentaret, conjunctio cum* signum est indicans, periodum illam constatam esse in membrum unum, quod est *tempus quando*: fit ergo pars periodi, si dicis, *Quintus Marco epistolam scripsit, simulac sese repraesentaret nuncius.* Valet ergo in lingua Latina haec periodus conflata Ablativum temporis abolutum.

Excerpe hinc breviter haec in primis notanda

1) Quod praepositiones praestant apud nomina, id conjunctio-

junctiones praestant apud periodos conflatas (*). Utraeque enim signa sunt membrorum, non membra ipsa.

- 2) Conjunctivi modi verborum in linguas irreperunt, ut verbum finitum in periodo conflata sese distingueret à verbo illo finito, quod est essentiale periodi, ceterum nullius necessitatis; sicuti nec semper conjunctiones conjunctivum postulant, nec in lingua Hebraea aliisque ejus similibus plane ullus conjunctivus existit. Interim ista genesis Conjunctionorum.

Haecenus duae fuerunt formae membrorum, rationes rei significantium, ut sint vel Nomina aut casu aut praepositione signata, vel periodi conflatae conjunctione signatae. Restat tertia forma rursus ex ingenio hominum, ad quotidiana compendia callido, profecta, scilicet, ut pro utraque forma sumatur adverbium. v. g. Pro *hoc die* dicere licet *hodie*, pro *quarto abhinc die nudius quartus*, pro *sine fascino*, aut *ut ne fascino quinquam*, praefiscine.

Conjunctiones & praepositiones sunt inter se sorores, quod utraeque sunt insignia membrorum, sed proinde minime, ut ita loquar, sorores adverbiorum: haec enim in periodis sunt membra ipsa, genesis quidem nata ex studio compendii.

D 4

Inter-

- (*) Conjunctiones copulativae & disjunctivae v. g. &, vel, possent videri non periodis conflatis sed nominibus inservire. At tenendum istas, quanquam nudis nominibus praepositas, tamen inferre per se periodum, (propositionem) quae in tantum conflata videri debet, in quantum refertur ad id, quocumque à quo copulatio aut disjunctio fit.

Interjectiones restant: eae non sunt compendia membrorum, sed compendia plenarum periodorum, earum quidem praecipue, quae affectus animi indicant. v. g. Pro eo, ut homines dicere deberent, *miror, in admirationem rapior*, in sermone quotidiano, quaesito compendio, dixerunt *Vah!* &c.

Multo plura in hoc argumento notanda essent, nisi haec ea tantum agenda essent, quae naturam notionum & cognitionum explicant.

§. 102. Consequitur, ut singulatim, vel subjectum, vel praedicatum, vel utrumque propositionis possit constare totis periodis in quodcumque periodi membrum conflatis. v. g. *Tu haec fecisti* est plena periodus: sed si dico: *quia haec fecisti*: haec periodus conflata est in unum membrum repraesentans causam, & est subjectum in hac propositione: *Quia haec fecisti, esto execrationi omnibus animalibus.* Gen. III, 16. Haec verba, *cum mercede magna fallit*, sunt plena periodus: Item haec verba, *Operae pretium hoc est*, sunt plena periodus: Sed si dicis: *cum magna mercede fallit, tum cum operae pretium est*, utraque illa periodus cernitur coaluisse; ita ut subjectum sit *quod fallere ejus cum mercede magna*, cui inducitur lineamentum temporis *quando? existit cum operae pretium est.*

Rursus haec tota propositio fit conflata in unum membrum scilicet in causam finalem, & fit praedicatum in hac propositione Liviana: *Fraus fidem in parvis sibi praestruit, ut, cum ope-*

rae praetium sit, cum mercede magna fallat: in qua subjectum est *fraus* — praestruit, cui inducitur quasi lineamentum causae finalis, quasi forma recta dicas: *Haec res sc. quod fraus* — praestruit, habet hanc illam sibi causam finalem.

De qualitate propositionum.

§. 103. Potest imago corporea à pictore affici tam applicando quam demendo lineamenta. Cum quoque notiones aliae aliarum quasi lineamenta sint, simili fere modo notio aliqua potest affici vel applicando, vel demendo notionem aliquam.

§. 104. In qua propositione notio data opera afficitur applicando notionem, ea dicitur *propositio affirmans*, ut: *Deus est spiritus*: illa, in qua notio data opera afficitur demendo notionem, *propositio negans*, ut: *Deus non est corporeus* (a).

(a) Vocabulum negationis esse *non*, ita tamen, ut possit implicitum latere in vocabulis quantitatis *nullus*, *nemo* &c. ad genium linguarum pertinet.

§. 105. Quoniam propositio negans ea est, in qua subjecto sive notioni afficiendae notio, quae quasi lineamentum est, demitur, consequitur, ut vocabulum negationis non faciat per se propositionem negantem tum, cum est pars vel subjecti, vel praedicati. v. g. *Qui non est à me, est contra me*. Hic enim notio afficienda est: *ille, qui non est à me*, cui deinde

per praedicatum esse contra me non demitur lineamentum, sed applicatur. Sic longe differunt inter se hae propositiones: *Adam non potuit peccare* & *Adam potuit non peccare*: siquidem in illa negante propositione notio demenda est *potuisse peccare*: in hac affirmante notio applicanda *potuisse non peccare*; ita quidem ut *non peccare* cogitetur tanquam verbum unum.

§. 106. Quoniam res arbitrii est, negationem cum sua notione in unam notionem conflare, consequitur, ut, si lubet & expedit, omnibus propositionibus negantibus induere naturam propositionis affirmantis possis. v. g. Haec cognitio, *Deus non est corporeus*, fit affirmans, *si non corporeus* ut unam notionem consideras & cogitas: *Deus est non corporeus*: Sicut eodem modo affirmans fit haec: *Ille non potuit peccare*: si cogites in hanc formam: *Ille fuit talis, ut non posset peccare*.

De propositionis quantitate.

§. 107. Ex §§. 26. 27. repetendum, notiones plures, communibus proprietatibus inter se cognatas, una notione cogitare, averfo intellectu ab attributis non communibus, id dici *abstrahere*: notionem, in qua abstractio nulla fit, dici *notionem individui* sive *notionem singularem*: illam contra, in qua ejusmodi abstractio fit, *notionem universalem*. Potest vero in propositionibus notio afficienda sive subjectum esse notio
indi-

individui, ut *Petrus est mortalis*: potest eadem esse notio universalis, ut *homines sunt mortales*.

§. 108. Quod si notio afficienda sive subiectum est notio individui; *propositio* dicitur *singularis*: ut *Arius est haereticus*.

§. 109. Sin subiectum est notio universalis pluribus suis individuis aut speciebus communis, res porro versatur in individuorum, eâ notione universali comprehensorum, numero, qui quidem ad usum ratiocinandi ita duplex tantum sumitur, ut praedicatum appingamus vel numero individuorum toti, vel tantum illius numeri parti.

§. 110. Ejusmodi hoc modo cogitatus numerus individuorum, subiecto tanquam notioni universali subjacentium, dicitur *propositionis quantitas*.

§. 111. Si subiectum sit notio universalis, atque nos toti numero individuorum praedicatum appingi velimus, *propositio* dicitur *universalis*, ut: *beatissimi quique in hac vita obnoxii sunt calamitatibus*: sin tantum parti numeri individuorum, *propositio particularis*, ut: *quidam fluvii non sunt navigabiles*.

§. 112. Propositiones singulares in praeciputionibus syllogismorum equiparantur particularibus. Verum qui advertet, in propositionibus singularibus notionem appingi quidem
nume-

numeris individuorum singularibus, sed tamen simul numero individuorum toti, is facile maluerit propositiones singulares aequare universalibus: ut haec propositio, *discipulus Christi Iudas Christum prodidit*, valeat hanc: *Quicumque discipulus Christi Iudas fuit, Christum prodidit*: praesertim, quia in omnibus figuris syllogismorum ex puris singularibus recte concludere licet, cum ceteroquin ex puris particularibus recte praecipitur nihil sequi.

§. 113. Notae universalitatis in sermone sunt, *quicumque, omnis, quisque* &c. & cum negatione *nullus, nemo* &c. Notae particularitatis, *aliquis, quidam, nonnullus, non nemo*; & cum negatione, *quidam - non, non omnis* &c. quae notae, si sunt expressae, *propositio dicitur definita*; sin secus *indefinita*.

§. 114. Nota quantitatis, v. g. *omnis* &c. non faciunt per se propositionem universalem, cum est pars vel subiecti vel praedicati. v. g. *Omnes Apostoli sunt duodecim*. Subiectum enim est in univērsis ambobus verbis: *Omnes Apostoli*. Quid ergo quantitatis est in hac propositione? Particularem non licet dicere. Est ergo singularis. Quoniam vero singulares pares sunt universalibus, res rursus recidit ad universalitatem. Est ergo rursus propositio universalis, ita tamen, ut maneat, esse vocabulum *omnes* partem subiecti; neque in eo ullo modo inesse notam universalitatis. Posset vero cum veritate, quam

quam non sine foloecifmo, dici: *quicumque sunt omnes Apostoli, ii sunt duodecim* (*). Atque haec sunt graeculae levitates.

§. 115. Consequitur, ut, habita ratione quantitatis & qualitatis simul sumtae, propositio sit quadruplex: vel universalis affirmans, ut: *Omne sanctum est inviolabile*: vel universalis negans, ut: *Nullus nequam frugi*: vel particularis affirmans: ut: *Quoddam leve viaticum grave*: vel particularis negans: ut: *non omnes intrepidi sunt magnanimi*.

De propositionis simplicitate aut compositione.

§. 116. Propositio, in qua notio una afficitur notione una, h. e. in qua unum subjectum, & praedicatum unum est, dicitur *propositio simplex*, ut: *Deus est spiritus*. Illa, in qua vel subjecta plura, vel plura praedicata sunt, dicitur *propositio composita*, ut *Deus est rerum creator & conservator*.

§. 117. Itaque simplicitas propositionis posita est in utriusque notionis unitate, h. e. in unitate subjecti & unitate praedicati. Quemadmodum vero ex superioribus apparet; unitatem subjecti aut praedicati non per se tollit notionis

(*) Eadem ratio est vocabuli *aliquor* aut *aliqui*, v. g. in hac vili captione: *Aliqui cancri istius regionis aequant magnitudine bovem*. Intelligendi enim dantur *aliquos* cancri junctim alius juxta alium positi.

tionis compositio, dummodo partes componentes coaluerint in notionem unam. Sic unitas notionis non tollitur nec appositionibus, v. g. si dico: *homo, qui erranti comiter monstrat viam*; neque tum, cum infinitivus multa adjuncta habet. v. g. *Posse liberalitate uti, non spoliantem se patrimonio*; neque tum, si propositio aliqua implicat plures notiones substratas antecedentes. v. g. *Deus miseretur nostri*, in qua cognitione latenter inest haec, *nos sumus miseri*; neque tum, cum species adest propositionis plenae, conjunctiones vero *ut, quod*, aut vocabula interrogandi signum fecerunt, totam propositionem conflatam esse in notionem unam. e. g. *Quod Deus creaverit mundum; cur Deus creaverit mundum &c.* vid. §. 101. Et quota quaeque notio est, quae non sit composita, si in rationes vocare velis omnes eas, quas notio aliqua vel ut substratas & antecedentes, vel ut pertinentes ad naturam suam supponit (a).

(a) Alia quidem erit ratio, si dixeris aut cogitaveris: *Deum creavisse mundum ex nihilo & quidem sex diebus memoriae proditum est à Mose*: ubi dedita opera in priori articulo duo cogitantur materia & tempus creationis. Haec enim propositio evadit composita, quia insunt hae duae propositiones: *Deum creavisse mundum ex nihilo memoriae proditum est à Mose & Deum creavisse mundum sex diebus memoriae proditum est à Mose.*

§. 118. Propositio, quae ita duobus articulis constat, ut prior significet conditionem, ea dicitur *conditionalis* sive *hypothetica*. v. g. *Si Deus est animus, animo quoque est colendus*. Tum quoque prior articulus, ut in superiori exemplo, *Si Deus est animus*, dicitur *antecedens*: alter ut in eodem exemplo, *Deus animo est colendus*, dicitur *consequens*. Vis vero illa, quae in antecedente inest ad vindicandum sibi consequens, *consequentia*. Vocant vero etiam antecedens *hypothesein*, consequens *thesin*.

§. 119. Referri haec propositio solet in numerum propositionum compositarum, ideo quidem, quia duo membra habent, quorum utrumque separatim speciem propositionis habet. At superiora praecepta docuerunt, quomodo plenae cognitiones in unam notionem, plenae propositiones in unum ita dictum terminum, plenae periodi in unum periodi membrum sese conflare possint: ostensum quoque est, signum conflationis periodorum in sermone fere perpetuum signum esse conjunctionem Grammaticam, eamque vel expressam vel suppressam: Ex quo porro consequitur, ut illa propositio, quae conjunctione *si, nisi* &c. signata est, exuta natura propositionis, coaluerit in unam notionem, unum terminum, unum periodi membrum, nec tunc ante propositionem plenam rursus referat, quam novum verbum, novum consequens sibi additum habeat.

In

In summa: Quoniam propositio quaelibet conditionalis, dummodo conditio una & consequens unum sit, propositio unius subjecti & unius praedicati est; consequitur, ut propositiones conditionales per se sint in numero propositionum simplicium non minus ac haec propositio: *haec conditio habet hoc consequens*; aut haec aequalis: *quaecunque bujuszmodi conditio habet hoc consequens*.

Eodem modo propositiones, quarum antecedens causam ponit, non minus simplices propositiones sunt, ac haec: *Haec causa habet hoc effectum*: sicuti haec propositio: *quia hoc fecisti, execrabilis esto*: non minus simplex propositio est, quam haec: *Hoc tuum factum habeat consecutionem execrationis tui*.

§. 120. Quare si antecedens & consequens habent idem subjectum grammaticum (eundem Nominativum) sive ad idem subjectum redigi possunt, propositionem conditionalem nullo negotio in formam rectam propositionis vulgaris convertere poteris, si conditionem tanquam fundamentum praedicati, subjecto per appositionem addas, v. g. hanc propositionem conditionalem, *si aquae te immerseris, madefies*, ita reduxeris: *quicumque aquae se immerserit, madefiet*.

§. 121. Itaque propositiones conditionales referunt semper propositiones simplices quantitatis universalis, quarum compendia habendae

bendae sunt tum, cum abstractio partium conditionis ad propositionis universalitatem molestior est.

§. 122. Quoniam ea periodus, quae conjunctionem *si* sibi praepositam habet, non jam est periodus aut propositio, sed tantum membrum repraesentans conditionem, consequitur, ut periodus conflata, quae conjunctionem *si* sibi praepositum habet, possit esse non modo subjectum, sed & pro re nata praedicatum: Sicuti praedicatum est in hac propositione: *Pars beneficii est, quod petitur, si belle neges*: quae valet hanc: *Pars beneficii illius, quod petitur, est belle negare*.

§. 123. Ad simplices propositiones referendae quoque illae, quas, quia veritatis aut falsitatis modum exhibent, *modales* appellant; quales sunt, quae exprimuntur per *neesse, impossibile, contingens, possibile*. v. g. *Neesse est trianguli angulos conficere in universum CLXXX. gradus*. Dummodo enim praecipavi cogitationem, continere illos angulos in universum tot gradus; tota illa cogitatio cogitur in notionem unam, cui inducitur porro lineamentum necessitatis. Neque ejusmodi propositio magis composita est, quam si dicam: *triangulum posse habere quatuor angulos falsum est*. Hoc enim si dico, ostendo jam cogitationem de $\tau\phi$ habere triangulum quatuor angulos occupatam esse, eique me porro inducere lineamentum

mentum falsitatis aut quodcunque aliud. Quod vero, v. g. praedicatum, *necesse est*, involvit duo, h. e. & veritatem simplicem, & necessitatem veritatis, hoc non magis propositionem compositam videtur facere, quam mille alia praedicata, saepe uno verbo innumeras alias notiones praecedaneas involventia.

§. 124. In numero propositionum simplicium sunt quoque, quas vocant *relativas*. v. g. *qualis rex, talis grex*. Si enim occupata est notio gregis, grex erit notio afficienda & propterea subjectum, cui deinde inducitur lineamentum qualitatis: scilicet *esse talem, qualis rex est*: quod quidem praedicatum non magis est compositum, neque magis facit propositionem compositam, quam tum, cum dico: *bis duodena sunt tot, quot sunt sex ducta quater*. Quid enim ad compositionem propositionis interest, utrum quis praedicatum cogitet plane per τὸ esse XII. an per anfractum comparationis alicujus? Quare simplex quoque est propositio illud Ennii: *Homo, qui erranti comiter monstrat viam, quasi lumen de suo lumine accendat, facit*.

§. 125. In eodem numero propositionum simplicium habendae sunt propositiones dictae *restrictivae*: quarum notae sunt particulae, *habita ratione, quod attinet ad* &c. v. g. *Homo ratione animae est immortalis*. Si enim nulla nisi notio occupata est hominis, *homo* subjectum erit, *im-*

mor-

mortalis ratione animae praedicatum. Sin notio occupata & afficienda est notio hominis animae: hominis anima erit subiectum, immortalis praedicatum.

Sed plurimae illae praeceptiones de propositionibus *exponibilibus, modalibus &c.* earumque nitidae phrasae gemmae, v. g. *homo, qua animam, quoad corpus,* plus fastidiendae nugacitatis habent, quam aut soliditatis aut utilitatis, siquidem illa vocabula exceperimus, quae faciunt in re literaria commodum loquendi compendium.

§. 126. In quibus propositionibus per compendium uni notioni inducuntur aut demuntur notiones plures, aut una notio pluribus, aut plures pluribus idque singulatim, eae dicuntur *propositiones copulativae,* & sunt manifeste propositiones compositae. v. g. *Virgilius & Horatius sunt Poëtae.*

§. 127. In numero vero propositionum copulatarum quoque illae sunt, in quibus alterutra notio ita habet varia adjuncta, ut in singula advertantur singulae cogitationes. v. g. *Iudas prodidit Christum, Magistrum, Deum, furtivi XXX nummorum pretio, capitalibus hostibus.* Hic tot praedicata sunt, quot sunt notiones, quibus notionem personae Iudae data opera affici volo. Notae ejusmodi pluralitatis sunt vel particulae *& quidem &c.* vel singuli in singula vocabula accentus.

§. 128. In quibus propositionibus plura sunt subiecta, aut plura praedicata ita posita, ut

tantum unum eorum verum locum subjecti aut praedicati habere velimus, eae dicuntur *disjunctivae*. v. g. *Senatori, qui nec aderit, aut causa aut culpa esto*: ubi subjectum est *Senator*, & praedicatum, *vel debens habere causam, vel debens habere culpam*. Hujusmodi propositio est composita: quia compendium est harum propositionum: *cuicumque Senatori absenti causa non erit, culpa erit: & cuicumque culpa non erit, causa erit*: item *cuicumque causa erit, culpa non erit* & retro.

Earum notae sunt conjunctiones disjunctivae, *vel, aut*, & cum disjunctio miscetur cum conditione: *sive*.

§. 129. In quibus propositionibus plura subjecta ita sunt opposita, ut praedicatum de uno subjecto affirmetur, de reliquis negetur, vel contra: aut plura praedicata ita sunt opposita, ut alterum affirmetur de subjecto, reliqua negentur, vel contra, eae dicuntur *adversativae*. v. g. *Res turbidae consilium non solum expetunt. Fortes & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed propulsant injuriam*.

Hujusmodi propositio est composita. Insunt enim in illa superiori hae propositiones: *res turbidae expetunt consilium: res turbidae non expetunt solum* &c. Earum quidem notae sunt conjunctiones adversativae; *sed, verum* &c.

§. 130. In quibus propositionibus, vel subjectum, vel praedicatum notam habet, qua significat

gnificetur, alia subjecta aut praedicata excludi: (quales notae sunt, *solus, unicus, unus, tantum* &c.) eae dicuntur exclusivae ut: *sola virtus nobilitat*. Hujusmodi propositio est composita, quia insunt hae propositiones: *Virtus nobilitat: Aliae res non nobilitant*.

§. 131. In quibus universalibus propositionibus, vel subjectum, vel praedicatum, vel eorum partes ita universaliter sumuntur, ut aliquid excipi velimus, eae dicuntur *exceptivae*; v. g. *Sapientis est, nihil praestare praeter culpam*. Haec propositio est fere inversa exclusiva. Insunt vero hae propositiones: *Sapientis officium est praestare culpam: Sapientis officium non est praestare aliquid aliud*.

Earum notae sunt, *praeter, praeterquam, excepto, si discesseris, &c.*

De variationibus propositionum & quidem,

1) De Conversione.

§. 132. Propositio sunt duae notiones, quae data opera eo consilio consociatae sunt, ut altera (praedicatum,) alteram (subjectum,) afficiat, §. 88. Quod vero haec non illa altera sit notio afficienda (subjectum,) id positum est solummodo in contextu cogitationum & cogitantis consilio, §. 92. Itaque per se relatio inter duas eo modo consociatas notiones est ita mutua, ut ex ipsa natura propositionis consequatur ali-

qua, in qua vices subjecti & praedicati permutatae sint.

Negotium vero faciendi, permutatis vicibus subjecti & praedicati, ejusmodi inversam propositionem, cujusmodi ex ipsa natura substractae propositionis ejusque singularum notionum consequitur, dicitur vocabulo factō tecnico *conversio*: qualis sit, si v. g. haec propositio, *aurum est metallum gravissimum*, mutatur in hanc, *metallum gravissimum est aurum*.

§. 133. In aliquibus propositionibus permutatio illa fieri potest manente eadem quantitate: ut, *quodcunque principium actionis aut motus internum habet, id vivum est*: cujus conversa est, *omne vivum principium actionis aut motus internum habet*.

Ejusmodi conversio, in qua quantitas manet, dicitur *conversio simplex*.

§. 134. Hanc propositionem, *omnis homo est mortalis*, si eodem modo convertere vellem, ut dicerem, *omne mortale est homo*; falsa evasura esset: Quare ut eadem veritas maneat, quantitas est mutanda hoc modo; *aliquid mortale est homo*.

Hujusmodi conversio, in qua quantitas mutatur, dicitur *conversio per accidens*.

§. 135. Aliud & in usum reductionis syllogismorum excogitatum genus conversionis est, si in locum subjecti & praedicati substitutio utriusque

que contradictorium, v. g. in locum hujus, *O. homo est mortalis*, hanc; *Omne non mortale est non homo*: aut in locum hujus: *Nemo pius est, qui pietatem cavet*, hanc, *quicumque pius est, pietatem non cavet*. Huic generi nomen impositum Conversionis per *Contrapositionem*.

Quia semper negatio potest cum praedicato conflari & ad unitatem redigi, omnes propositiones possunt considerari ut affirmantes, §. 106. Hoc facto simplex fit forma horum ex natura propositionum atque conversionis manantium praeceptorum.

- 1) Ex quacunque propositione ita consequitur conversa particularis, ut haec conversa particularis in ea existimanda sit inesse, & per se simul intelligi, v. g. in hac propositione, *quaecunque bene facta male locata, male facta sunt*, per se inest & intelligitur haec conversa particularis, *aliqua male facta sunt bene facta male locata*.
- 2) Omnia praedicata (pura, non per contrapositionem immutata) existimanda sunt ad sua subjecta non aliud jus habere, quam jus particularitatis, v. g. siue dicas *omnis*, siue dicas *aliqua philosophia est amor sapientiae*; ex ipsa quidem natura propositionis non alia conversa pura consequitur, quam haec particularis, *aliquis amor sapientiae est philosophia*; quamvis aliunde accidat, ut vera quoque sit haec, *omnis amor sapientiae est philosophia*.
- 3) Ex quacunque propositione universali ita per se consequitur conversa universalis per contrapositionem, ut haec conversa existimanda sit in ea inesse & per se si-

mul intelligi: v. g. In hac propositione, *omnis avis est alata*, per se inest atque intelligitur haec; *quod non alarum est, non est avis*: & in hac, *nemo moeret suo incommodo*, haec, *quicumque suo incommodo dolet, eo ipso non moeret*.

Haec praeceptiones infra usui esse possunt.

2) De Propositionum Oppositione.

§. 136. Propositiones, quae ita inter se pugnant, ut non possit utraque esse vera, eae dicuntur *oppositae*.

§. 137. Pugnant inter se hae duae propositiones: *Omnis carbo est ater*: *Nullus carbo est ater*; item, *O. carbo est ater*: *O. carbo est candidus*: aut hae, *O. carbo est maxime ater*, & *O. carbo est minime ater*. In his propositionibus ita extrema ponuntur, ut possit medium aliquod habere locum. Nam inter *omnem rem*, & *nullam rem*, interest medium *aliqua res*, & inter *candidum* & *atrum* multi interfunt colores *intermedii*.

Ejusmodi vero propositiones oppositae, in quibus ita extrema ponuntur, ut medium aliquod possit habere locum & propterea utraque propositio falsa esse, dicuntur *contrariae*.

§. 138. Pugnant porro inter se hae propositiones, quarum altera est universalis, altera opposita particularis. v. g. *O. fluvii habent manifestum ostium* & *non omnes habent*, sive *quidam fluvii non habent manifestum ostium*. In his ita
duo

duo pugnancia ponuntur, ut medium aliquod non possit habere locum & proinde necesse sit, ut altera propositio vera sit, altera falsa.

Propositiones vero duae ita oppositae, ut medium aliquod non possit habere locum, & proinde necesse sit, ut altera vera sit, altera falsa, eae dicuntur *contradictoriae*, utpote quibus is uti debet, qui alii ita contradicere vult, ut ne neuter possit habere causam falsam.

Oppositio inter duas propositiones particulares, quam *subcontrariam* dicunt, non est vera oppositio.

§. 139. Oppositae videntur hae propositiones: *Homo est mortalis: Homo non est mortalis*. Potest tamen utraque esse vera, si hominem divides, & in altera propositione *hominem intelligas ratione corporis*, in altera *eundem hominem ratione animae*. Idem potest evenire, si diversus est respectus, diversum tempus.

Quare artis Praeceptores, ut cavillationibus aut temeritati disceptantium obicem objicerent, edicto suo caverunt, ut tantum illa *oppositio justa* haberetur, *si praedicatum idem de subiecto eodem, secundum eandem partem, eandem speciem, aut idem individuum, eodem respectu ac tempore affirmaretur, vel negaretur*.

3) De Propositionum Subalternatione.

§. 140. Propositioni universali supponere suam particularem, aut singularem, dicitur *subalternatio*.

ternatio. Quo facta universalis illa dicitur *subalternans*: angustior illa propositio *subalternata*.

Haec & hujusmodi hic tantum eo consilio commemorata sunt, ut, cum semel institutum esset in tenore praecceptorum permanere, ea ne frustra requirerentur.

CAPVT II.

DE ORTV COGNITIONVM IN ANIMIS HOMINVM.

§. 141. **O**rtus cognitionum (propositionum) in animis hominum eadem est ratio, quae originis notionum singularum, sicuti fere nullae notiones singulae in animum venire singularim possunt, quin simul vel notas, vel alia plura adjuncta, & proinde cognitiones repraesentent.

Ac primum quidem, qui animum nostrum nullo cujusquam organi intervallo sola efficacia voluntatis iussit ex nihilo prodire, eum per se certum est, posse manu quasi contigua nullo instrumenti aut sensuum intervallo in hoc eodem animo quoque plenas cognitiones procreare. Cujusmodi originis rationem necesse est fuisse in cognitionibus divinorum mysteriorum, quas illi viri nacti sunt, quibus eas Deus impressit primis, §. 11.

§. 142. Sicuti eadem ratione consequitur, ut, qui potest manu quasi contigua nullo organi

ni

ni aut sensuum interventu in animis cognitiones plenas procreare, possit idem eodem modo cognitiones plenas imprimere animis nascentibus & orientibus, aut mentibus eam originis legem posuisse, ut, cum oriuntur, per se aut vim naturae suae cum implicitis aliquibus cognitionibus insitarum orientur. Atque haec ratio erit *cognitionum insitarum*, oppositarum *adventitiis*.

§. 143. Alter amplissimus modus originis cognitionum est, ubi cognitiones rerum extra animum animo ejusque percipienti conscientiae informantur NB. ex ipsis rebus cognoscendis *directo per sensus*. Hoc modo nacti sumus cognitiones earum rerum, quas nostris ipsorum oculis vidimus, aut eorum sonorum, quos nostris ipsorum auribus audivimus: sicuti si Petrum v. g. vidi morientem & mortuum, haec cognitio *Petrus fuit mortalis* est cognitio, quae *directo per sensus* in animum venit.

Postquam semel per sensus aut contigua informatione Dei cognitiones in animum informatae sunt; ipsae cognitiones considerari possunt, ut res objectae, sive ut res observantes intellectui. Intellectus vero sibi repraesentans suas ipsius intra animum perceptiones dicitur conscientia, & est fere aliqua ratione similis oculo novo videnti per reflexionem ipsam oculi anterioris visionem. Et haec est perceptio interna, quae proinde, praesertim, quia cognitiones quacunque via in animum informatas jam supponit, novum genus originis cognitionum non constituit.

Modus

Modus vero illè informationis, cum informamus nobis cognitiones ex nostris ipsorum perceptionibus, dicitur experientia.

§. 144. Quoniam res, quae sensibus subiunguntur, sunt res omni modo determinatae, consequitur, ut primae quaeque cognitiones, per sensus informatae, non sint nisi cognitiones singulares, h. e. cognitiones propositionum singularium. Ut ergo per experientiam informentur animo v. g. nonnisi huiusmodi propositiones: *Petrus est mortuus.*

§. 145. Tam eas cognitiones, quae contigua manu Creatoris informantur, quam eas, quae directo ex ipsis exemplis, (rebus cognoscendis,) per sensus in animum veniunt, dicemus cognitiones *primitivas*, aut *authenticas*, distinguendi causa ab iis cognitionibus, quae informantur *per anfractum aliarum notionum*, & quas nominabimus *cognitionum propaggines*, *cognitiones deductas*, *novas* &c.

Propositiones pro vago arbitrio voluntatis fictae, ut sunt figmenta Poëtarum, nisi considerentur sub specie rerum possibilium, non sunt cognitiones. Fiunt vero cognitiones, postquam semel fictae sunt, & deinde conficio intellectui obversantur, ut res cognoscenda existens in ipso Poëtae animo. v. g. Cum consociantur notiones ad Poëtarum *Cerberum* pertinentes, non cognosco, quae-nam res sint *Cerberi* extra animum hominum, sed quae notiones *Cerberi* sint aut fuerint in animis illorum, qui

cas fingunt aut finxerunt. Itaque ejusmodi cognitiones novum genus cognitionum primitivarum non inferunt.

§. 146. Quoniam non alias commentari possumus cognitiones rerum extra nos, quae sint magis primae, quam aut eae, quae primae informantur à Deo ἀμέσως, aut eae, quae primae informantur per affectiones organorum sensuum, illa duo & beneficium contiguae informationis divinae, & sua cujusque experientia haberi debent maxime primi fontes cognitionis humanae quantumvis vastae & qualiscunque. Sive si hoc planius videtur: Nisi cognitiones rerum, quae sunt extra animum, ἀμέσως à Deo informentur, non alia est quasi janua, per quam eae in animum informari possint, quam organa sensuum.

§. 147. Qui scimus, quantum circiter animus humanus scire possit, scimus simul, quàm paucitas primitivarum cognitionum non sit digna vasta amplitudine mentis. Quotum enim quodque est, si à Θεοπρονοσίᾳ discesseris, quod sensibus subicere liceat! Quod vero angustia memoratorum principiorum sufficere potest cognitionis tantae amplitudini, ejus rei ratio ex venerabili artificio providentissimi Creatoris in eo posita est, quod cognitiones illae primitivae immensas agere possunt propagines.

De modo, quo primitivae cognitiones se propagant.

Qui Paulum, v. g. etiamnum vivum cognoscit esse mortalem, ei haec cognitio est propago cognitionis alicujus primae, & quidem, nisi ea contigua manu Dei impressa sit, cognitionis alicujus primitivae sensibus acceptae. Sua enim ipsius experientia hanc cognitionem accepisse non potest, quia Paulum nunquamdum morientem vidisse potest. Neque nunc eum id ex rationibus philosophicis cognovisse volumus, quia eadem illae rationes philosophicae sunt totidem cognitiones ex experientia eodem hoc nostro modo collectae. Sicuti neque ea cognitio in numero primitivarum cognitionum haberi potest, cum eam didicit ex praeceptione alicujus Sempronii. Hoc enim modo primitiva cognitio informata non est, *Paulus est mortalis*; sed tantum haec, *Sempronius mihi hos illos articulatos sonos percipiendos dedit*. Eadem ratio est innumerarum cognitionum repraesentantium res, aut loco, aut tempore à nobis interruptas.

Sunt vero duae partes rationis illius, qua se propagant cognitiones primitivae h. e. qua generantur ex cognitionibus primitivis cognitiones novae. Altera est *contagio notionum*; altera *substitutio notionum*.

De prima parte rationis, qua se propagant cognitiones primitivae:

De Contagione Notionum.

§. 148. Fuerit plane insignis aliqua perceptio. v. g. *Titus est mortuus*, quem quidem viderim

derim plane insigni morte atque modo mortuum. Ex hac perceptione observare licet; notiones illas duas, *Titus*, & *singulari illo certo modo mortuus*, nascisci per naturam mentis mutua se se inter se excitandi vim, & quidem ita, ut, dum vis illa aliis notionibus non supprimitur, vix unquam singularim Titii notio rursus excitetur, quin eadem simul excitet notionem mortis ejus, tanquam notionem ad se pertinentem; & vix unquam notio singularis & insignis ejus generis mortis, quin eadem simul excitet notionem Titi tanquam notionem reciproce ad se pertinentem. Vis ergo illa orta est per occasionem perceptionis. Videlicet in cognitionibus, quae sensibus accipiuntur, ipsa insignis perceptio confert utrique duarum notionum vim aliquam se se mutuo excitandi, & excitatas tanquam ad se pertinentes cum conscientia factae perceptionis comprehendendi.

§. 149. Habet vero ea mutua excitatio locum non modo inter binas notiones, sed etiam, cum res plures insignes connexae perceptae sunt, inter notiones plures. Sicuti excitatam *notionem Titi* sequi poterunt *notiones, & cubiculi, & lecti & adstantium amicorum*, eorumque omnium, quae insignia fuerunt, & loco, & tempore.

§. 150. Sicuti vero insignis praesentis rei per sensus perceptio; sic quoque ipsa insignis cogitatio, quae est quasi separatim ipsarum notionum cum conscientia perceptio, vim eam
mutuae

mutuae excitationis confert. v. g. Pilatum fuisse aliquando procuratorem Iudaeae; eas duas notiones non conjunxit insignis sensio. Sunt enim notiones per anfractum animo informatae ex auditu vel lectione non insignium per se verborum. At eadem notiones, quod pertinent ad res graviores, tamen insignitè cogitatae sunt. Ergo quoque insignis harum notionum cogitatio fecit, ut vix *notio Pilati* repetatur, quin simul eadem comprehendat, h. e. simul exciter *notionem procuratoris Iudaeae, quo iudice Christus passus est*, tanquam notionem ad se pertinentem.

§. 151. Hanc idearum sese inter se ad exemplum conjunctionis rerum cognoscendarum excitandi vim, dicemus compendioſo atque excuſabili (a) vocabulo *contagionem*, & notiones, quae hanc vim habent, *contagiosas*; sicuti v. g. contagioſam dicemus notionem *articulatiſoni vocabuli panis*, ad notionem *ipsius rei panis*.

(a) Quid enim plus peccati eſſe poſſit dicere; *notiones ſe contingunt*, quam dicere, *idaeae ſe excitant*, aut ex veteri inſcriptione, *contagio corporis atque animae*? cum & *contingere* & *excitare* utrumque ſit verbum ex re corporea. Compendioſius vero eſt vocabulum *contagionis*, quoniam plures formas grammaticas admittit, v. g. *contagioſum*, pro eo, quod habet vim excitandi &c.

§. 152. Haec contagio notionum, quae brutis ſuo modo cum hominibus communis eſt, eſt

ex artificio potentissimi Creatoris, primum & quantum nos intelligere possumus, necessarium fundamentum facultatis reminiscendi, & inde in hominibus fundamentum omnis rationis, doctrinae, sapientiae atque prudentiae; in brutis vero fundamentum ejus, quod est simulacrum rationis, sicut ex inferioribus planius patefcet.

§. 153. Quemadmodum incredibilis pars docilitatis ingenii posita est in justae atque distinctae notionum contagionis celeritate: ita experientia docet, celeritatem contagionis non esse neque omnibus notionibus in eodem animo, nec omnibus animis in iisdem notionibus aequalem.

Praeterquam vero, quod in hac re sunt primariae, & aliquando inexpugnabiles partes Naturae, ipsa contagio & celeritas ejus imminuitur magis aut minus. (1) Prout perceptio aut cogitatio fuit magis minusve insignis. (2) Prout major aut minor est multitudo earum notionum, ad quas notio contagiosa est: sic v. g. *notio Trajani* facilius comprehendet *notionem Imperatoris*, quam *notio Imperatoris* *notionem Trajani*, quia multo major est multitudo earum notionum, ad quas *notio Imperatoris* contagiosa est: ita ut facilius per occasionem notionis Trajani cogites: *Trajanus fuit Imperator*, quam per occasionem notionis Imperatoris, *Quidam Imperator fuit Trajanus*. (3) Prout major aut minor est multitudo ipsarum notionum contagiosarum, quia haec multitudo, si nimia est, ipsas contagiones perplexas facere potest. Sic minor est alacritas cogitandi ceteris paribus tum in senibus, in

F

quorum

quorum animis longa experientia, tum in viris multae doctrinae, in quorum animis multa varietas lectionum & commentationum contagiones notionum multiplicatas implicavit. Quare in ea causa vis reminiscentiae & vaga obversio intellectus saepe juvari debet convocatis quasi in auxilium ambagibus multarum aliarum notionum distinctius contagiosarum. (4) Prout intellectus magis minusve fixus & attentus est ad notiones paucas certas unius generis. Attentio conjuncta est cum animi acumine. Quare quanquam & acumen & celeritas cogitandi utrumque ad felicitatem ingenii pertinent, ut scilicet ita quisque optime cogitet, ut is simul & acutissime & celerissime cogitat, tamen videmus, majorem gradum acuminis ut plurimum fraudem facere celeritati, majorem vero gradum celeritatis fraudem acumini. Idem etiam observare licet in iis, in quorum animis attentio ad certas unius generis notiones defixa est ex causa affectionis cujusunque animum tenentis. (5) Prout notio notionem magis minusve per ambages aliarum notionum excitat. v. g. Puer Latinam discens ideo tardius potestates vocabulorum discit, quia *notionem soni vocabulorum Latinorum* non contigue jubet contagiosam esse ad *notionem significatae rei*, sed primo eam *notionem soni* connectit cum *notione soni vocabuli synonymi vernaculi*, & deinde hanc demum *notionem vocabuli vernaculi* cum *notione rei significatae*: Sic reminiscentia celerior erit, si tandem contigue & nullo intervallo contagionem faciam inter *notionem ambitus terrae maximi* & *notionem 5400 miliarium Germ.* quam si hanc contagionem uno quoque tempore jubeam proficisci per articulos ratiocinationis Arithmeticae.

§. 154. Potest videri notio notionem proximam non tam excitare proxime, quam quidem ita, ut illa vis, quae est quasi metaphoricus oculus intellectus, simulac obversa ideae alicui contagiosae fuit, se interno agendi principio quoque obvertat ad alteram. Hoc si nobis eo modo repraesentamus, cadit haec mutua idearum inter se excitandi vis in similitudinem visus naturalis & lex ejus excitationis sub similitudinem maxime notabilis illius in physiologia legis, ex qua coecus atque inexplicabilis aliquis nexus est inter perceptiones animi & certos motus, dummodo in hac allegoria substituas motibus tales obversiones, quales ferre potest notio naturae animi, corporearum rerum expertis.

Nemo velim culpet, hoc pacto naturam intellectus nimis ad rationes physicas revocari, ejusque cognitionem quasi nimis multis notionibus ad rem corpoream pertinentibus pollui. Non video, quo alio modo possimus malle nihil clare dici. Atqui impenetrabilia naturae mentis adyta non desinunt manere ipsa sua obscuritate venerabilia; siquidem abyssus ejus naturae, quo magis hiantibus oculis inspicitur, eo apparet atrior & ad vertiginem, quasi quodam raptu inferendam, profundior. Quam enim infinito intervallo, si hoc spectes, similitudo oculi, quanquam per ipsam sacram scripturam sacratissima, abest ab explicatione naturae intellectus pura, cum ipse omnis oculus, tantisper dum ab alia aliqua substantia diviniore disjunctus cogitatur, obversetur tantum ut instrumentum brutum, ut taceam innumeras rationes intellectus,

v. g. attentionem, attentionis modos &c. ut plurimum ex libera voluntate & vel sic ab inexplicabili aliquo principio interno dependere (*)

De altera parte rationis, qua se propagant cognitiones, quae pars in eo posita est, quod notio nova notioni alterutri cognitionis primitivae substitui potest,

& quidem

I) De substitutione notionum inter se adaequatarum, quae est fundamentum substitutionum omnium.

Adhuc mutua idearum inter se excitandi facultas in propagatione cognitionum nihil aliud praestat, quam cognitionem historicam & reminiscentiam facti, ita ut si v. g. Titum coeperim cogitare, majori minorive propensione ipsum eundem insigni modo mortuum esse cogitem, nondum vero sciam, Paulum quoque mortalem esse. Cum vero semel notio Titi ad notionem mortalitatis contagiosa facta est, nihil aliud ad adipiscendam novam cognitionem agetur, quam ut nova aliqua notio in

vices

(*) *Iis, qui acriter oculis deficientem solem intuentur, saepe usu venit, ut aspectum omnino amittant: sic mentis acies se ipsam intuens, nonnunquam hebescit.* Cic. Tusc. Q. I. I. Minus illud renitur, per quod quid cernitur, v. g. humores oculorum nostrorum ipsorum. Idem illud, sed immane quanto magis locum obtinet in rebus animi.

vices notionis Titi subrepere & substitui possit, quò substitutio quoque fiat in contagionem ejus notionis. Cum vero notiones alia in alius vices & contagionem subrepere non possint, nisi nomine *ταυτότης*, h. e. eò nomine, quod eadem sint, utique hic praecepta *ταυτότης* aliquo modo occupanda sunt.

§. 155. Ex iis, quae Metaphysici de rerum *ταυτότητι* praecipunt, haec ad notiones antea applicanda sunt. Notio rei alicujus atque notio ejusdem rei est certe notio eadem. At eadem notio ratione diversitatis rerum conjunctarum v. g. ratione diversitatis temporis, quo res eadem existit, & modi, quo notio eadem excitatur aut cogitatur, inde pro diversitate coherentium notionum multum à se diversa fieri potest: *sicuti notio Luciferi ab Hesperii, argenti vivi à Mercurii, Galliae à Franciae, aut notio Pharaonis Hophrae historiae sacrae à notione Aprii Herodoti.*

Rursus duae notiones diversarum rerum ut eadem obversari possunt, non modo, quando deficientibus notis se confundunt, sed & quoties intellectus à notis characteristicis se dedita opera avertit, & se iis solis obvertit, quae sunt communes: h. e. quoties abstractio fit ad formandas notiones universales. *Ut si cogitationem data opera avertò à notis, quibus Petrus à Paulo discernitur, eamque contra obvertò soli naturae humanae, certe natura humana in Petro,*

Ἐ eadem natura humana in Paulo non erit diversa. Vt itaque notio Petri quidem Ἐ Pauli ex parte sit eadem: natura vero humana utriusque, si modo abstractio recte facta est, in totum eadem.

§. 156. Notiones, quae naturam ταυτο-
τητος aut per se habent (ut quatuor Ἐ bis bina)
aut per alterius abstractionem induerunt (ut Pe-
trus & homo) possunt inter se permutari & sub-
stitui: illae quidem, quae sunt adaequatae ταυτο-
τητος, simpliciter; hae vero, quae naturam
ταυτοτητος per abstractionem induerunt, certis
suis legibus.

Not. In hoc negotio formula substitutionis talis erit,
qualis est propositionum minorum in syllogismis.

§. 157. Notio aliqua substituta in lo-
cum ejus notionis, quae est eadem, succe-
dit quoque in vim & contagionem ejus ejus-
dem; ut si v. g. A sit contagiosum ad B & a
deprehendatur esse idem atque A, hoc a, sub-
stitutum τῷ A, ad B perinde fiat contagio-
sum (a). Ponatur pro A notio Maecenatis, pro
B. notio hominis, qui periiit. Esto contagio in-
ter has notiones, ut dicere possis, Maecenas
periiit. Ponatur pro a Praesidium fortunae
Virgilii. Heic notio praesidii fortunae Virgilii,
si deprehensa fuerit esse eadem, atque notio Mae-
cenatis, substituta notioni Maecenatis, fiet ad
notio-

notionem hominis, qui periit, perinde contagiosa; ut dicere possis: *Periit praesidium fortunae Virgilia.*

(a) Haec regula fundamentum omnis rei syllogisticae, & amplificandae cognitionis.

§. 158. Rationem illam ἀνατιθέμενον, ex qua necessario res quaevis est id, quod est idem, & ex qua propterea notio aliqua se substituere potest in vim & contagionem ejus notionis, quae est eadem, nominabimus principium ταυτότητος, (identitatis.) Ejus formula est: *Hoc est hoc, sive idem est idem.* Neque hoc principium ταυτότητος discrepat à principio contradictionis cujus quidem formula est: *Fieri non potest, ut idem simul sit & non sit.* Quod vero superius nomen principii ταυτότητος ipsa compages praeceptorum dictavit, erit quoque illud nobis, ut contextus porro docebit, ad eadem praecepta hic multo significantius.

§. 159. Ridetur quidem ab aliquibus levitas ejusmodi formularum & inaniloquentia ita loquentium. Theses quoque ejusmodi dicuntur *inanes.* Attamen inferiora praecepta docebunt, quàm illa formula & ipsum illud principium ταυτότητος aut contradictionis sit longè latèque patens & omnino necessarium principium qualiscunque via naturali acceptae cognitionis omnium illarum immensarum rerum, quae loco & tempore à nostra ipsorum experientia

rientia interruptae sunt (*). Neque est, quod quis inanitatem principii ejusve formulae accuset. Si dicas, *novies octogena septena sunt 783.* nemo te inaniloquentiae arguat. Attamen inter eam propositionem & hanc, *hoc est id quod est idem*, nihil aliud interest, quam quod illa superior propositio sit latenter inanis: haec posterior aperte inanis. Nam qui dicit *novies 87. sunt 783.*

(*) Vt ne hic notiones fundamentorum & principiorum confundantur, tenendum est, fundamenta ratiocinationis & amplificandae humanae cognitionis hactenus ita gradatim se subsequi, ut in iis sit (1) *experientia* & inde quivis alius modus informationis cognitionum, unde scire coeperim. v. g. *Planetam Iovem circumiri aliquot stellulis ceu satellitibus.* (2) *Contagio notionum*, sive *memoria* aut *reminiscentia* ut v. g. si alio tempore Iovem cogito, facile quoque hoc cogitem, *Iovem satellitibus circumiri.* Postquam nova experientia, aut inde alius quicumque modus informationis cognitionum, confusus ad veritatem duabus notionibus, informavit, *hanc illam stellulam, hoc illo tempore & loco conspicuam, esse eandem atque Iovem*, sequitur (3) *Principium identitatis*, & inde id, cui hoc principium quasi vehiculo est, *substitutio notionum*: ut v. g. *notio hujus stellae, hoc illo loco & tempore conspicuae*, substituta in locum notionis Iovis succedat quoque in vices & contagionem *notionis Iovis*, ut inde nascatur nova cognitio, *haec stella hoc illo loco & tempore conspicua circumventibus stellulis est circumdata.*

Sin progressio fit a simili ad simile, ubi notiones per inductionem & abstractionem prius ad identitatem & recipiendam substitutionem accommodandae sunt, paulo plus requiritur.

783. is tantundem dicit, ac si dicat, *novies 87. sunt novies 87.*

§. 160. Dixerit item quispiam, si *a* assumitur esse idem atque A (respice §. 157.) necesse quoque esse, ut connexio $\tau\tilde{z}$ *a* cum B sit eadem atque connexio $\tau\tilde{z}$ A cum B; & proinde deductam cognitionem plane non posse dici novam, imo vel propterea totam eam rem sapere inaniloquentiam graeculorum. At heic in animum revocandum est id, quod dictum §. 155. scilicet eandem notionem ratione diversitatis cohaerentium notionum multum à se ipsa diversam fieri posse, ita ut vel eadem notio, perfectissimo synonymo excitata, hanc ultimam sibi diversitatem relinquat, quod conjuncta est cum perceptione differentis soni, qualis porro contagiosa ad alias sive notiones sive teneras sensiones esse potest: nedum illae notiones à se ipsis non differant, quarum cohaerentium notionum diversitas multo insignior est. Ponatur pro A *notio Xerxis*; pro B *notio Regis, qui à Themistocle victus*. Esto contagio, ut dicere possis: *Xerxes est à Themistocle victus*. Ponatur pro *a* *notio Abasveri*. In hoc negotio, quanquam planissime deprehenderim esse *notionem Xerxis* & *Abasveri* notionem ejusdem viri, tamen, quod cogitatio *Xerxis* longe diversas cohaerentes cogitationes habet, atque cogitatio *Abasveri*; ipsa eadem notio *Xerxis* & *Abasveri* à se multum diversa fit. Quare si, substituta *notione*

F 5 *Abas-*

Abasveri in vices notionis Xerxis, cogitem, Abasverus Estherae maritus est à Themistocle vi-ctus, cognitio plâne nova haberi potest, quoniam has notiones ea contigua consociatione nunquamdum cogitavi. Ex usu civili esto pro exemplo, Irus mendicat. Constet hunc eundem hominem aliquando divitem ad obsecrationes esurientium durum fuisse: Itaque haec notio, homo certus, qui quondam ad obsecrationes esurientium durus fuit, subrepat in vices notionis Iri, ut fiat propositio illa Ovidiana peculiari cogitatione digna:

*Qui quondam dives miseris alimenta negabat
Nunc mendicato pascitur ipse cibo.*

Sed quid opus est verbis? Satis est, omnem cognitionum propagationem fieri per substitutionem notionum ex principio $\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\tau\eta\tau\omicron\varsigma$, neque ullam esse, quae propagetur aliter; id quod, cum in omnibus observare liceat, praecipue manifestum est in disciplinis Mathematicis, ubi omnia axiomata & theoremata, praesertim rationes Algebraicae eodem modo ex cognitionibus anterioribus per substitutionem novae notio- nis ex lege adaequatae $\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ deducuntur. Sic tabula pythagorica (das einmahl eins) non nititur nisi ejusmodi substitutione; nam v. g. ter fena sunt sex & sex & sex, & hoc ex principio $\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ duodeviginti. Sic quoque regula di- cta aurea sive de Tri. Exigui exempli gratia.

Si

Si unum facit quatuor, quot duo? Est igitur hic pro primitiva cognitione singula faciunt quaterna, quo ipso dicitur 1 † 1 facere 4 † 4. Numerus binarius sese substituit subjecto 1. † 1. & numerus octonarius ex eodem principio ταυτοτητος 4 † 4.

§. 161. Ponemus hic pro regula, donec quis inductionem exemplis labefactaverit: *Per substitutionem notionum ex principio ταυτοτητος fit naturaliter generatio novarum cognitionum omnis & omnium.* Tenendum vero ex §. 166. novas cognitiones opponi cognitionibus primitivis h. e. iis, quae vel à Deo manu quasi contigua informantur, vel ἀμέσως perceptionibus sive nostrae ipsorum experientiae debentur.

§. 162. Notionem cognitionis alicujus maternae, cui ex principio ταυτοτητος substituitur notio alia, nominabimus *notionem occupaticiam*, quia occupatur à notione nova: (a) illam vero, quae hoc pacto substituitur, *notionem subrepticiam* (b), sicuti ex §. 157. A erit notio occupatica a suprepticia. Sive esto cognitio mater: *Rex Apries Herodoti fatali causarum & eventorum serie à rebelli Amase victus est.* Fiat per substitutionem novae notionis cognitio nova: *Pharao Hophra, cui Ieremias pestem & interitum vaticinatur, fatali causarum & eventorum serie à rebelli Amase caesus est.* In hac novae cognitionis
gene-

generatione *notio Regis Aprii Herodoto commemorati* erit occupatica; *notio Pharaonis Hophrae &c.* subreptica.

- (a) *Vfus* ejus vocis est significationis passivae, sicut agri dicebantur *occupatici*, qui deserti à suis cultoribus ab aliis occupabantur, vid. *Sext. Pomp.*
- (b) In praeceptis syllogisticis *notio occupatica* erit terminus medius: *notio subreptica* terminus minor.

§. 163. Quoniam principium *ταυτοτης* nihil cognitionis afferre potest, nisi cognitione primitiva & notione subreptica in animo jam exstantibus, consequitur, ut principium *ταυτοτης* non tam fons sit ac principium, ipsas cognitiones continens, quam substituendarum quasi vehiculum. Nimirum nilquicquam proderit scire idem esse idem, si nullae exstent notiones aut cognitiones, de quibus *ταυτοτης* praedicari possit. Hoc est: Si neque *αμσως* Deus, neque mea mihi experientia notiones aut cognitiones ullas informaverit, idem esse idem frustra scivero. Res dicitur eadem tantum per comparationem. Atqui ubi nihil est, quod comparari, ne secum quidem ipso possit, nihil quoque potest dici idem (a).

- (a) Haec ratio est, cur illae cognitiones, quas nostris temporibus Philosophi axiomata vocant, informari non possint, nisi definitionibus, h. e. notionibus aut cognitionibus distinctis jam exstantibus & substratis.

§. 164. Ex eadem ratione, quoniam principium $\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ notiones non efficit sed invenit, consequitur, ut cognitiones novae deductae, novae sint, ratione compositionis tantum, non ratione, ut ita dicam, materiae, hoc est notionum simplicium: Sicut in superiori exemplo, §. 162. cognitio illa, *Pharao Hophra caesus est ab Amase*, cognitio nova est tantum ratione consociationis, quia *notio Pharaonis Hophrae cum notione hominis caesi ab Amase* nunquamdam contigue sociata fuit; non ratione materiae, quia antequam haec cognitio generari potuit, notiones singulae *Pharaonis Hophrae* S. Scripturae, & *Apriis* Herodoti &c. jam existere debuerunt. Item esto cognitio in animo discipuli Arithmetici; *radix cubica numeri binarii est fere unum & 26 centesimae*. Fiat per substitutionem ex principio $\tau\alpha\upsilon\tau\omicron\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ cognitio nova, *mensura diametri globi, altero tanto majoris, est fere unum & 26 centesimae*. Haec cognitio non quidem est nova ratione materiae, h. e. duarum notionum quibus singulatim constat, quia oportet discipulum jam antea scivisse, quid sit mensura diametri globi, & quid sit numerus *unum & 26 centesimae*. Sed novitas cognitionis in eo posita est, quod *notio mensurae diametri globi &c.* nunquamdum antea cum *notione numeri illius, qui est unum & 26 centesimae*, sociata fuerit, sed cum illo numero tantum sociata antea fuerit *notio occupaticia radice cubicae numeri binarii*.

§. 165. Notiones subrepticiae sunt notiones solitariae i. e. nondum per se plenae propositiones. Quoniam vero notio subreptica non potest ex principio ταυτότητος substituenda cogitari, quin hoc pacto ipsam illam notionem occupaticiam pro socia nanciscatur, cui subreplit, consequitur, ut ipsa substitutio non minus ad formam plenae propositionis cogitari debeat, quam cognitio anterior, iisdemque fontibus accipienda sit, ac cognitiones omnes reliquae.

Hoc videre est ex forma propositionum minorum in syllogismis.

§. 166. Sicut cognitionem illam, quae probasi est, & ex qua tanquam matre generatur nova, dicemus *substratam aut primitivam*; ita propositionem sive cognitionem illam, qua notio supreptica ex principio ταυτότητος notioni occupaticiae substituitur, dicemus *substitutivam*. Itaque cum hae duae *primitiva & substitutoria* sint utraque plenae propositiones, apparet ad generationem cujuscunque cognitionis novae duas cognitiones generantes, quasi matrem & patrem, esse necessarias.

§. 167. Omnis generatio novarum cognitionum postulat notiones tres, scilicet duas cognitionis primitivae & notionem subrepticiam: i. e. *notionem occupaticiam, occupaticiae sociam, & subrepticiam*.

§. 168. Sicut substitutoria cognitio constat *notionibus subrepticia & occupaticia*; ita cognitio nova semper constat ex *notione subrepticia & illa, quae antea in cognitione primitiva cum occupaticia sociata fuerat.*

§. 169. Si notiones illaetres sunt vel singulares vel alias inter se adaequatae, substitutio fieri potest maxima libertate, & quidem promiscue vel subiecto vel praedicato.

E. g. *Titii laus & testificatio alterius testificantis cogitationes suas de Titii virtutibus verbis, est unum idemque: Item Titii honor & testificatio alterius digni hominis, testificantis huiusmodi notiones & cognitiones suas actionibus: Item Titii gloria & testificatio multorum dignorum hominum magnifice de Titio sententium, & testificantium hanc suam sententiam insignibus actionibus & orationibus.* Itaque sive alterutra notio subiectum, sive praedicatum sit, novam notionem cum lucro novae cognitionis liberrime substituere licet: praedicato hoc modo: v. g. *Deus laudatur* ——— *Sunt, qui Dei virtutes cognoscentes verbis testificentur.* Item, *Deus gloriosus est* ——— *celebratur* ——— *Est multitudo eorum, qui perfectiones Dei cognoscentes, atque de iis magnifice sentientes hanc suam sententiam insignite testificentur orationibus & actionibus.* Brevius ac pinguius exemplum esto, *Petrus est Simon: Kephas est idem, qui Simon: Ergo Petrus est Kephas.*

phas. Atque iterum etiam brevius A \equiv B:
a \equiv B: Ergo a \equiv A.

§. 170. Si notiones illae tres sunt singulares vel aliàs inter se adaequatae; maxima quoque libertate id fieri potest, quod in notionibus non adaequatis cum adstrictione & legibus fieri debet, videlicet, ut substitutio ita continuetur, ut propagatis vicibus subrepticia fiat occupaticia & substitutionem subrepticiae novae patiat, & sic uno tenore porro. Esto cognitio mater: *Circiter 1050. miliaria Germanica sunt recta distantia Vesalia Pechinum Cbinae.* Substituatur notioni 1050. mil. Germ. ex principio ταυτοτης circiter septies decies 62. Substituatur notioni hujus numeri 62. rursus notio ductae *Vesalia distantiae Berolinensis.* Fit cognitio deducta. Ergo 17. circiter distantiae Berolinenses faciunt *Pechinensem.* Substituatur porro notioni distantiae Berolinensis, iter *hippodromicum 2. dierum 19. horarum.* Fit cognitio, 17. circiter spatia *hippodromica binorum dierum & 19. horarum faciunt distantiam Pechinensem.* Substituatur de novo 17. ejusmodi spatiis notio 47. dierum & 11. horarum. Fiet cognitio. Ergo iter *hippodromicum 47. dierum & 11. horarum erit distantia Pechinensis.* Hoc est per ταυτότητα & synonymiam Grammaticam: *Hippodromus aequali celeritate cursus uno tenore continuata, si id fieri posset, iter Vesalia Pechinum emetiretur circiter 47. diebus 11. horis \equiv circiter spatio sesquimensis.*

§. 171.

§. 171. Per se apparet cognitionem substitutoriam pro re nata dupliciter pronunciari posse, vel ita, ut notio subrepticia in ea sit subjectum, vel ita, ut sit praedicatum: sicuti si cognitio primitiva est, *Petrus Christum abnegavit*, substituere poteris vel hac forma, *Simon est Petrus*, vel ita, *Petrus est Simon*. Significantius vero & facilius in animum incurrens est, si notio subrepticia in cognitione substitutoria sit subjectum, si subjecto substituitur; praedicatum, si praedicato substituitur; quia hoc pacto idem flumen & eadem directio notionum servatur: quanquam ceterum haec levia sunt.

§. 172. Per se itidem apparet, cognitionem quoque novam dupliciter nasci posse, vel ita ut notio subrepticia in ea sit subjectum, vel ita, ut sit praedicatum: sicuti, si cognitio primitiva sit, *Petrus Christum abnegavit*, & substitueris *Simon est Petrus*, dicere possis non modo *Simon Christum abnegavit*, sed & quia omnes propositiones conversionem aliquam manente veritate patiuntur, h. e. quia contagio notionum semper aliqua ratione mutua est, *qui Christum abnegavit est Simon*. Significantius vero & in animum incurrentius est, si notio subrepticia in cognitione nova sit subjectum, si subjecto est substituta; praedicatum, si praedicato: & quidem eandem ob causam, quod hoc pacto flumen & eadem directio notionum servatur.

Ambo illa quanquam levis momenti compendia
§§. 171. & 172. habet syllogismus I fig. & forites.

§. 173. Quemadmodum propositio substitutoria non minus est propositio ac cognitio primitiva §. 165. hoc vero tantummodo agitur, ut duae notiones ex principio ταυτότητος sese misceant & inter se substituunt, sic ceteris paribus illae duae propositiones ita suas vices facillime permutare possunt, ut, quae substitutoria fuit, consideretur ut primitiva, & quae primitiva fuit, ut substitutoria.

Not. Hac rei natura usi sunt, qui in reductionibus syllogismorum ad fig. I. laboraverunt. Cum enim nec simplex conversio nec conversio per accidens reductionem juit, ratiocinatio vero indirecta adhuc debuit evitari, modum reducendi excogitaverunt, qui dicitur *metathesis*, & nonnisi naturam eam cognitionis primitivae & substitutoriae, qualem hic paragraphus indicat, pro fundamento habet.

II) De substitutione notionum inter se non adaequatarum:

five

De progressionem à simili ad simile.

§. 174. Petri & Pauli notio non est plene, sed tantum ex parte eadem. Illud quod in Petri & Pauli notione plane idem est, est v. g. *notio abstracta hominis*. Ceterum, nulla abstractione facta, notio Petri & Pauli ut notiones individuorum

duorum non modo differunt numero, sed & innumeris aliis notis.

§. 175. Cui ita confusae sunt notiones v. g. oleae & quercus, ut notae, quibus distinguuntur, non observentur, is notionem quercus ex principio identitatis sine pluribus ambagibus in vices notionis oleae substituet, ut inde praecipitanter haec propositio nascatur; *sicut olea ita & quercus taleis* (furculis in terram defixis) *seri poterit*. Redeamus ad exemplum mortalitatis Petri & Pauli. Cui ita confusae sunt *notiones Petri & Pauli*, ut notae, quibus distinguuntur non observentur, is *notionem Pauli* ex principio identitatis sine pluribus ambagibus in vices *notionis Petri* facile substituet, ut inde praecipitanter cogitetur: *Paulus quoque morietur*.

§. 176. At quo magis distinctae sunt notiones Petri & Pauli, h. e. quo eae minus eadem apparent, eò substitutio & progressio ad cognitionem novam erit difficilior. Qui enim simul & diversitatem & convenientiam cognoscit, ei illud, quod idem & commune est in Petro & Paulo, reminiscitiam quidem parere potest, Petrum fuisse mortalem; at, quo minus ipsa praecipitanter fiat substitutio & progressio ad cognitionem novam, *Paulus est mortalis*, refragabitur illud, quod diversum deprehenditur.

§. 177. Substitutio notionis confusae aut minus completae in vices & contagionem notionis, quae tantum est similis, dicitur *expectatio*

casuum similia. v. g. Esto cognitio primitiva Febris Petri pulsa est cortice Peruviano. Ille expectat casum similem, qui notionem febris Pauli in contagionem notionis Petri sine ambagibus substituit & cogitat: Febris quoque Pauli pelletur eadem re.

§. 178. Qui notionem febris Pauli in contagionem notionis febris Petri cum securitate substituit, is revera id non facit ex *principio tantum aliquo similitudinis*, sed *ex principio visae sibi identitatis*. Credit enim febrem Pauli atque Petri esse eandem.

§. 179. Quod vero in mera expectatione casuum similiae duae notiones pro iisdem habentur, quae non sunt eadem, apparet expectationem casuum similiae fallacem esse.

§. 180. Quoniam in substitutione notionum non nisi inter se similiae duae notiones eadem habentur, quae deberent esse diversae; diversitas vero notionum posita est in distinctione sive in partium aut notarum resolutione, consequitur, ut ita quisque propensissimus sit ad fallacem expectationem casuum similiae, ut is habet notiones confusissimas & minime completas.

§. 181. Quoniam vero notionum confusione illi in primis laborant, quorum cogitationes volaticae & fluidiores sunt, h. e. quorum intellectus ad nimis varias notiones circumfertur &

& obvertitur, confèquitur eadem confecutione, ut ita quisque maxime obnoxius fit fallaci exspectationi casuum similibus, ut ejus ingenium est minime acutum. Cujus rei experientia multiplex est in infantibus, postquam eorum notiones ex attentione aliqua ad perceptiones jam contagiosae factae, sed tamen valde confusae sunt.

§. 182. Diximus quo distinctiores sunt notiones, eo magis eas à specie *ταυτότης* recedere. Quare nisi alia aliqua animi facultas accederet, distinctio notionum generationi novarum cognitionum plane contraria esset. At lussit Auctor naturae remedium, ut ipsa illa distinctio notionum, quae adversa videtur, in tanto majorem amplificationem generationis cognitionum vertere possit. Cum enim notio distincta repraesentet plures partes aut notas; hae vero plures notae in identitatem notarum alterius rei incidere possint, tota ratio majoris amplificationis in eo vertitur, si facultas animo sit, ut possit eas notas, quae non in identitatem incidunt, pro regulis experientiae NB. *abstrahere*, h. e. quasi oculum intellectûs ab iis avertere; quo facto, dummodo nulla cognitio in contrarium obstat, fundamentum identitatis & proinde substitutionis eo validius erit, quo notae illae in identitatem incurrentes plures sunt. Agitur enim tantum ejusmodi identitas, quanta satis est, ut haec illa notio, tanquam eadem, idem prae-

dicatum pati possit. v. g. Habeat aliquis hanc cognitionem, *Petrus à malo proposito revocatus est metu pudoris*; accedat notio *mali alicujus propositi Pauli*. Esto in Petro inter alia honestatis studium naturale; Esto Paulus praecipue ambiciosus &c. quo distinctior est utriusque hominis eorumque propositi notio, eo minus illa notio eadem, atque eo minus uterque eodem metu pudoris revocandus apparebit. Potest vero ut ipsa illa distinctio notionis causa sit, ut observemus notas plures v. g. mollitiem animi ad eas res, quae ad famam & existimationem pertinent, in identitatem incurrere & proinde utrumque eodem metu pudoris à proposito revocari posse.

§. 183. Consequitur, ut eo modo, de quo §. 182. locuti sumus, notio aliqua ob eam ipsam causam, quod distinctior est, in identitatem incurrere possit, quanquam ea notio, quamdiu confusior mansisset, non incurrisset. v. g. Luna nunquam incidisset in identitatem globi terrarum & proinde per substitutionem nunquam contagiosa facta fuisset ad notiones fluviorum marium, regionum, montium, rerum viventium &c. nisi tubis aliisque modis distinctius cognita fuisset.

Proleg. pro transitione ad pleniorum ejus rei
explicationem.

Diximus omnem generationem novarum cognitionum fieri per substitutionem notionis incurrentis in identitatem;

titatem; & cum similia inter se non sint omnino eadem, à simili ad simile saltum non fieri. Nihilominus immensa pars amplificationis cognitionum proficiscitur ex notionum similitudine. Itaque oportet notiones rerum inter se similiarum ita accommodari posse, ut haud secus in legem substitutionis ex principio identitatis incidant, ac notiones inter se adaequatae. Agitur ergo, quibus modis ista accommodatio fiat. Ejus vero rei, sicut jam supra occupavimus dicere, magnificum in animo nostro positum fundamentum est *facultas abstrahendi*, qua fit, ut ex multis cognitionibus singularibus possimus facere universalem. Qua data janua quasi patefacta est notionibus sub eodem genere comprehensis innumeris.

§. 184. Qui non modo cognitionem sensibus acceptam habet hanc: Petrus *homo* fuit mortalis & Titus *homo*, Sempronius *homo*, & sexcenti alii *homines* fuerunt mortales, in ejus animo contagio, quam habebat *notio individui Petri &c. ad notionem mortalitatis*, *notionem individui Petri* sensim relinquet seseque notioni communi abstractae *hominis* affiget, ita ut contagio fiat: *Homo* (in genere) *est mortalis*. In qua causa animus nulla cognitione alia in contrarium obstante occupabit tandem compendium & cognoscet *omnem hominem esse mortalem*.

§. 185. Per se vero apparet, abstractionem quoque fieri posse attributorum justo nimiorum: id quod se prodit, si experientia non est constans. Quo casu notio prior ad posteriorem

riorem ex vaga tantum parte contagiosa fiet, ut dicendum sit *quoddam v. g. vivum est mortale*. Quod si cavere volumus & possumus, rursus conditiones rei addendae sunt, dum experientia doceat, quatenus addendae sint.

§. 186. Multas singulares cognitiones, facta pro regulis experientiae abstractione, cogere in cognitionem generalem sive propositionem universalem dicitur *inductio*, v. g. Inductio dicitur, si ex his propositionibus singularibus: *Haec, illa, ista felis & quascunque feles novi, rapaces sunt murium*, infero hanc universalem: *Omnes feles sunt rapaces murium*.

Nisi notiones cognoscantur per se & suam naturam rationem sufficientem ad praedicatum habere; raro inductio facta ex cognitionibus singularibus ad propositionem universalem extra periculum exceptionis esse potest. At, quamvis ad absolutam omnibus numeris inductionem aliquid desit, quoniam tamen propositioni collectae universali ejusmodi inductio, si non certitudinem plenam, tamen certum suum gradum probabilitatis conferre potest, neutiquam opera inductionis sterilis, aut ejus campus nimis angustus existimandus est.

§. 187. Itaque omnes propositiones universales originem habent ex propositionibus singularibus.

§. 188. Vna experientia, sive, omnino una propositio aliquando faciendae inductioni sufficit, videlicet, tum cum cognitio distincta re-
prae-

praesentans plures partes aut notas per ipsam re-
praesentationem plurium notarum id compen-
sat, quod ad inductionem completam deesse
potest. v. g. Si plures globi terrarum expe-
rientiae nostrae subjecti fuissent, liceret per in-
ductionem inducere hanc universalem *omnes*
planetae sunt habitati & inde hanc singularem:
Luna est habitata. Cum vero tantum unus ter-
rae globus habitatus experientiae subjectus sit,
& tamen animus humanus ad securam inductio-
nem universalitatis proclivis esse videatur, sane
ea proclivitas inde existimanda est oriri, quod
nobis plures notionis distinctioris notae aut par-
tes v. g. in identitatem montium & vallium in-
currens Lunae scabrities, inde in identitatem re-
rum his illis finibus destinatarum incurrens soli
varietas &c. videntur cum numerum, qui
ad completiorem inductionem deest, com-
pensare.

§. 189. Si semel facta abstractione notio-
nem universalem individuis omnibus vere com-
munem nactus sum, ecce in promptu sunt notio-
nes plures & aliquando innumerae, quae se in-
ter se miscere & substituere possunt NB. ex
principio identitatis. Nam v. g. *id hominis*,
quod est in notione Petri, est certe idem ac *id homi-
nis*, *quod est in notione Pauli*, ac ni id ita sit,
nondum abstractio est perfecta, nec notio
universalis perfecte universalis, h. e. vere
communis.

§. 190. Itaque notio universalis, si ad rationem sui praedicati est eatenus universalis, ut nulla individua excludantur, semper repraesentabit propositionem universalem, ut tum perinde sit dicere v. g. *homo est mortalis & omnis homo est mortalis.*

§. 191. Itaque porro ex superiobus modus, quo notio aliqua praeparatur ad recipiendam substitutionem notionis similis, apparet. Videlicet per collectionem complurium cognitionum singularium, h. e. per experientiam multarum propositionum singularium fit occasio abstractionis, ut retineantur attributa, quae ad rationem fixi praedicati semper praesentia sunt, ut v. g. ex compluribus exemplis, *hoc, illud animal suo semine aut ovulo nascitur*, nulla cognitione in contrarium refragante, dicere possum: *Omne animal ita nascitur.* Ergo postquam semel facta collectione & abstractione propositionem universalem nactus es, ut v. g. *pro bove, cane &c.* cogitare possis, *omne animal*, ecce in intellectu quasi rete tensum & expansum est, in quod ex principio identitatis vel sponte incurere vel data opera arcessi possint *notiones animalium innumerae*, h. e. ecce locum faciendae ex principio identitatis substitutioni aliquando immensae amplissimum, & eo ipso nascentiam innumerarum cognitionum novarum. Nam si ve tibi deinde notio culicis, si ve blatae, si ve elephanti si ve minutissimi termitis excitetur, notio

tio animalis eas omnes in suas vices & suam contagionem excipere potest, ut dicere possis; *blatta ita nascitur, tinea, culex, minutissimi quique termites &c. ita nascuntur.* Quae cognitiones, cum non sint ratione materiae h. e. notionum singularum novae, sunt tamen certe omnes eo tempore ratione compositionis novae, cum cogitatio illa, v. g. *culex hoc illo modo nascitur*, in quantum tunc duae illae notiones sociatae sunt, nunquamdum animum tuum subiit.

§. 192. Si notio notioni substituitur, quae adaequate est eadem, supra vidimus maxima simplicitate id fieri. Sed nunc, qui v. g. *omnes homines* cogitat, is quidem jam implicite v. g. *Petrum* cogitat, verum etiam ultra *Petrum* amplius cogitat, ut itaque non *notio omnium hominum & notio Petri*, sed tantum *notio Petri & quasi pars quaedam notionis omnium hominum* sit adaequate eadem. Ergo, cum nunc notiones angustiores substituuntur latoribus h. e. individua speciebus aut generibus, vel species generibus, jam in antecessum apparet, hanc hujus loci substitutionem certis legibus quantitatis esse adstrictam.

§. 193. Quod vero ad qualitatem propositionum attinet, quoniam res arbitrii nostri est, quas notiones velimus inter se componi & in unitatem redigi, arbitrii quoque nostri erit, negationem cum praedicato compositam considerare ut unam, atque hoc pacto omnes propositi-

positiones negantes affirmantes reddere, v. g. pro eo, ut dicas, *Orestes non fuit pius*, licebit dicere, *Orestes fuit non pius*, quod valebit hanc, *Orestes pietatem laesit, fuit impius*: Sicut pro eo, ut dicas, *nulla est disciplina, in qua non peccando discatur*, dicere licebit, *omnis disciplina est disciplina, in qua peccando discitur*: quod valebit hanc, *in omni disciplina peccando discitur*.

Ergo inde ex hoc loco nobis nullum jam negotium erit in diversitate qualitatis propositionum, sed tota res vertetur in quantitate.

§. 194. Notio subrepticia potest substitui cognitionis primitivae, vel subjecto vel praedicato: potest eadem in ipsa substitutione substitutoria esse vel subjectum, vel praedicatum. Haec tenus assumimus cognitionem primitivam universalem, & eam formam substitutionis, ut notio subrepticia esset propositionis substitutoriae subjectum & substitueretur propositionis primitivae subjecto, qualis forma est, si cogitas aut dicis v. g. *O. homines sunt mortales*, & inde notioni hominis substituas hanc subrepticam sc. notionem regis hoc modo *O. Reges sunt homines*. (*) Tum vero etiam magis, quam unquam evidens est haec ad omnes formas substitutionis regula quantitatis:

Notio

(*) Id fit omnium manifestissime in figura prima.

Notio subrepticia tanta quantitate in vices notionis occupaticiae succedit, quanta recte substituitur.

§. 195. Quod vero ad ceteras formas attinet, quoniam omnis generatio novarum cognitionum versatur in abstractione, notionum universalitate & incurfu alterius alicujus notionis in notionis universalis identitatem, haec regula observanda est:

Oportet notionem occupaticiam ejusque quantitatem semper comprehendere subrepticiam ejusque quantitatem: Quod ni est, quamvis quis possit videri substituere, non tamen revera substituit: sicut manifeste apparet, nullam substitutionem fieri, si dico, *quidam homines sunt sapientes: Atqui quidam asoti sunt humiles.*

§. 196. Itaque notioni alicui particulariter se habenti (qualis est subjectum propositionis particularis) non potest nova aliqua notio aliter substitui, nisi ita, ut ista occupaticia hanc subrepticiam universali quantitate comprehendat, quo facto cognitio nova nascitur tantum quoque particularis. v. g. *Quaedam animalia nudos oculos fugiunt.* Quia heic notio animalium particulariter se habet, ei revera notionem belluarum non substitues sive dixeris *O. belluae* sive dixeris, *Q. belluae sunt animalia.* Ratio; quia notio belluarum nullo modo est comprehensa quantitate
notio

notionis illorum quorundam animalium. Sed substitutio ad generationem cognitionis novae particularis vera fiet, si substitueris v. g. hanc notionem, *habens innumeras partes*, & dixeris. *Omnia animalia habent innumeras partes & particulas*, ut nova cognitio fiat. *Quaedam, quae habent innumeras partes & particulas, nudos oculos fugiunt.*

Hoc erit fundamentum substitutionis, qualis fit in tertiae figurae modis *Disamis*, *Bocardo* & figurae quartae modo *Dibatis*. Haec quoque ratio, cur si propositio primitiva particularis est, non alia figura syllogismus construatur possit, quam figura III. & IV.

§. 197. Sicut praecepta conversionis ferunt: Nulla praedicata sive propositionum universalium sive particularium ex natura suae propositionis aliud juris adipiscuntur quam jus particularitatis: hoc est: Omnis propositio per se & suam naturam implicat quoque suam conversionem, sed quoniam semper per se permittit praedicatum esse latius subiecto, praedicatum existimari potest se ad suum subiectum tantum particulariter habere, ita ut conversa propositio ex jure, quod ex non conversa nanciscitur, tantum particularis sit §. 135. v. g. Sive dixeris *O. homo est rationalis*; sive *quidam homo est rationalis*: notioni rationalis nulla nisi quantitas particularitatis adfertur, ut tantum haec conversio necessario consequatur: *Quoddam rationale est homo.*

DE ORTV COGNITIONVM. III

Potest quidem, ut praedicatum ad subjectum sese universaliter habeat; sed tunc cum praedicato ipsa nota universalitatis *omnis* &c. debet intelligi posse: v. g. cum Christus Matth. V, 8. dicit, *Beati puri*, quoniam non *notionem hominum, qui sunt animo puro*, vult afficere, sed *notionem hominum beatorum*, h. e. docere, quinam beati sint, sine dubio *notio beati* est subjectum, *puri* praedicatum. Atqui porro per se apparet, *puros* intelligi *omnes*. Ergo ad subjectum *beati* praedicatum *puri* se habet universaliter, quasi dicas, *beati sunt puri omnes*: Id quod si locum obtinet, notio subrepticia aequè particulariter imò & universaliter substitui potest, ac tum, cum ea substituitur subjecto in figura I. v. g. *Beati sunt omnes puri: Omnes autem sanguine Christi mystice abluti sunt puri*: Ergo &c. Sed dixerit quispiam nos cum labore nugari, eum iste syllogismus sit figurae I. transpositis verbis. At quia *puri*, uti ostendimus, re vera subjectum non est, is syllogismus per se figurae I. non est.

Praeterquam vero, quod hic operae pretium versatur in cognoscendis legibus notionum, haec praeceptio novum & liberrimum genus ratiocinationis praestat, quod in eo positum est, si nullo negotio summa formae facilitate notionem subrepticiam substituímus subjecti aut praedicati partibus, sive eae casu recto pronuncientur, sive quocunque casu obliquo: Quis enim hunc syllogismum aut rejiciat, aut, ut non ineptiat, ad formam aliquam vulgariorem redigi jubeat: *Omnes, cum secundae res sunt maxime, tum maxime meditari secum oportet, quo pacto (quamcunque à sua natura & conditione non alienam) adversam aerumnam ferant: Morbus autem fatalis est talis aerum-*

aerumna: Ergo omnes, cum secundae res sunt maxime, tum maxime meditari secum oportet, quo pacto morbum fatalem ferant. Hic enim notio subrepticia morbi fatalis substituta est notioni occupaticiae adversae aerumnae, quae est pars subjecti. Nam simplex est propositio, in qua ex ordine cogitationum Terentii subjectum est, id tempus, quo omnes meditari maxime oportet, quo pacto adversam aerumnam ferant: praedicatum, est hoc tempus, quando res secundae sunt maxime. Quod si praecessissent cogitationes de officiis animi in rebus secundis; subjectum fuisset, illud, quod homines tum maxime meditari oportet, cum res secundae sunt maxime; praedicatum vero, est illud, quo pacto adversam aerumnam ferant.

§. 198. Quoniam praedicato nonnisi jus particularitatis per se confertur, consequitur, ut si notionem subrepticiam praedicato substituere velis, hoc eadem lege fieri oporteat, qua notio substituenda fuit subjecto propositionis particularis, scilicet, ut in substitutione notio occupaticia subrepticiam universali quantitate comprehendat §. 196. v. g. Esto cognitio basis: *Ira versans justo gradu in justo objecto est honesta.* Si jam ita substituere volueris, *omnis liberalitas est honesta*; nullus substitueris: sed recte substitueris, si feceris, ut praedicatum, sive notio occupaticia notionem aliquam subrepticiam, v. g. *decens sanctissimum quemque* universali quantitate comprehendat: hoc modo: *Quodcunque honestum est, decet sanctissimum quemque.* Tum ecce cognitionem novam: *aliquid, quod decet sanctissimum quemque est ira versans &c.*

Hoc erit fundamentum substitutionis, qualis fit figura IV. Haec quoque ratio, cur directa substitutio praedicato fieri non possit, si notio subreptica suae propositionis substitutoriae est subjectum, ut in figura II. v. g. *Omnes lupi sunt rapaces*; Si heic praedicato substituere velis hac forma: *Vrsi sunt rapaces*: five dixeris, *omnes vrsi*, five dixeris, *quidam vrsi*, nihil novae cognitionis consequetur, quia vera substitutio nulla. Sed indirecte eo casu fit substitutio, si cum cognitione ejusmodi primitiva simul cogitetur ejus conversa per contrapositionem, v. g. *Quodcumque non est rapax, non est lupus* & tum substituitur notioni *non rapax* notio v. g. *ovis*, hoc est si notio subreptica substituitur praedicati contradictorio: sicut haec est ratio, cur figura secunda, figura syllogistica omnino esse potuerit.

§. 199. Esto cognitio basis; *Pudor quisque honestus est ex re mala*. Substituitur notio nova subjecto ita: *Pudor quisque honestus est res virtutis*. Ex §. 196. & 197. consequitur, ut cognitionem deductam oporteat nasci particularem. Nam quia notio subreptica *res virtutis* est propositionis substitutoriae praedicatum, praedicata vero tantum jus particularitatis habent, notio subreptica existimatur tantum subjecto propositionis primitivae particulariter substituta esse, ut proinde cognitio deducta sit: *Quaedam res virtutis est ex malo*.

Haec erit ratio, cur utique in figura III. conclusionem oporteat esse particularem.

§. 200. Ut formas substitutionum in summam colligamus. Est ratio, qua cognitio aliqua primitiva ex se novam generare potest, omnino quadruplex, ex quadruplici ratione, qua se notiones substituunt, quarum una quaeque porro duplex est, prout in propositione substitutionaria notio subreptica subjectum est aut praedicatum.

I) Vbi notio subreptica substituitur subjecto, futura quoque in cognitione nova subjectum.

Respondet figurae I. & III.

II) Vbi notio subreptica substituitur praedicato, futura quoque in cognitione nova praedicatum.

Respondet Soriti trium propositionum, & figurae II. conclusione conversa: nam Sorites trium propositionum est Syllogismus quartae figurae conclusione conversa.

III) Vbi notio subreptica substituitur subjecto, futura in cognitione deducta praedicatum.

Respondet figurae I. & III. conclusionibus conversis.

IV) Vbi notio subreptica substituitur praedicato, futura in cognitione deducta subjectum.

Respondet figurae II. & IV.

§. 201. Cum nihil sit naturae rei convenientius, quam ut id, quod substitutum est, eum locum teneat, quem habuit id, cui substitutio

stitutio facta est, consequitur ut ea forma cognitionis novae facilior & in animum manantior sit, si notio subreptica directionem sive flumen notionis occupaticiae servat, h. e. in cognitione deducta eum locum servat, quem occupaticia in cognitione primitiva habuit. v. g. *Omnis homo est obnoxius calamitatibus.* Si heic notioni *hominis* tanquam subiecto substituere velis notionem *felicissimi cujusque*; nihil erit fluentius, quam si notionem illam subrepticam locum subiecti retinere jubeas & dicas: *Felicissimus quisque est obnoxius calamitatibus.* Sin notioni *obnoxii calamitatibus* h. e. praedicato substituere velis notionem *versantis in imperfecta felicitate*; nihil erit fluentius, quam si in cognitione nova, notio illa subreptica locum praedicati retineat, & dicas: *Felicissimus quisque hominum est imperfectae felicitatis*

§. 202. Quod vero omnis propositio complectitur simul latenter aliquam conversam, non mirum est, illiusmodi cognitionem deductam, in qua notio subreptica contra directionem occupaticiae cogitatur, esse aequae ac ceteras necessariae consecutionis; hac tantum differentia, quod videtur quasi uno gradu consecutionis à cognitione matre remotior esse: sicuti si dicas, *omnes plantae nascuntur suo semine; fungi sunt plantae; ergo aliqua, quae nascuntur suo semine, sunt fungi.*

§. 203. Quoniam principium identitatis, quo quasi vehiculo notio subreptica substituitur; & contagio, in quam notio subreptica succedit, notionem sociandam non efficit, sed excitandam & sociandam invenit, consequitur, ut cognitiones generatae novae sint non ratione, ut ita dicam, materiae sed compositionis.

§. 204. Videtur haec theoria substitutionis notionum & magnam habere facilitatem & insignne ratiocinandi compendium. Dummodo enim observentur, quae dicta sunt §§. 194. 195. 197. & quae dicta sunt de redactione negationis cum alia notione in unitatem §. 193. tandem de relinquenda notioni subrepticae directione occupaticiae; is modus cogitandi faciet, ut non sit, quod anxie & cum servili quasi obstructione positio notionum ad formam simplicium propositionum exigatur. Nam hoc pacto non intererit, utrum notionem aliquam subrepticam toti alicui subjecto aut toti alicui praedicato propositionis primitivae substituas, an tantum parti alicui aut notioni simplici casu obliquo expressae. v. g. *Quicumque destinatus est sanctitati, destinatus quoque est causis sanctitatis*: Haec substituat *notioni sanctitatis*, utpote quae tantum est pars praedicati, notio rei pertinentis in primis ad liberam voluntatem, & quidem ad regulam §. 195. hoc modo: *Omnis sanctitas est res liberae voluntatis*: Orietur ergo nova cognitio: *Quicumque destina-*
tus

tus est sanctitati, destinatus quoque est causis rei alicujus, quae est liberae voluntatis.

§. 205. Insignissima quoque hujus theoriae utilitas inde apparet, quod aliquando optimo ratiocinandi compendio liceat uno tenore substitutionem facere & subjecto & praedicato imo & seorsim pluribus partibus eorum. v. g. *Radix quadrata numeri binarii est fere $1\frac{5}{12}$. Fiat substitutio subjecto ita: Radix quadrata numeri binarii est latus quadrati, quod altero tanto majus est, quam illud, cujus radix unum est. Fiat eodem tenore substitutio praedicato ita: $1\frac{5}{12}$ sunt primo totum, tum $\frac{1}{3}$ denique $\frac{1}{2}$. Fiat conclusio. Ergo qui vult facere quadratum altero tanto majus, quam aliud aliquod, is sumat in latus primo totum, tum trientem ($\frac{1}{3}$), denique unciam $\frac{1}{12}$: (sicut ita ratiocinabantur veteres vulgariter, ut in Columella apparet).*

Aliud exemplum. *Corpus quodque animale est textum innumeris filamentis canaliculatis vegetabilibus. Substituatur subjecto minima insecta. Substituatur filamento canaliculato vegetabili, res, quae necesse est nutriatur intersuuentibus per parietum tubulos succis. Fit conclusio; Ergo minima quaeque insecta sunt texta innumeris filamentis canaliculatis, quorum unum quodque etiam fere minimum necesse est nutriatur intersuuentibus per parietum tubulos succis.*

Etiam aliud. Jonas auctore Hieronymo habuit patriam Gath Hachepher in tribu Zabulon, cu-

*jus mentio fit Iof. XIX, 13. Substituatur sub-
jecto notio prophetæ cujusdam. Substituatur op-
pido Gath, quæ est pars prædicati, notio oppi-
di Galilææ, ex qua Iudæi quæquam prophetam
ortum esse negarunt. Fiet conclusio: Ergo, si
Hieronymus verum dixit, Propheta quidam pa-
triam habuit Galilæam, ex qua Iudæi quæquam
prophetam ortum esse falso negarunt. (Observe-
tur vero si substitutio prædicato fit §. 198.)*

§. 206. Ex eadem quoque hac theoria sub-
stitutionis notionum apparet, quam ratio syllo-
gismorum sive ratio propagandi cognitiones re-
ferat disciplinam Algebraicam, & retro, quam
disciplina Algebraica referat rationem syllogi-
smorum. Vtraque enim versatur in compara-
tionibus, æquationibus & substitutionibus.

§. 207. Quam etiam hæc theoria similitu-
dinis, identitatis & substitutionis conveniat cum
veritate naturæ ratiocinationis, docet etiam
apertius commendabilis illa & in animum in-
fluentissima methodus appellata Socratica. In ea
enim à simili concessio progressio fit ad simile,
more quidem inductionis, sed hac differentia,
quod non inferimus propositionem universa-
lem, sed similia similibus, tanquam eadem iis-
dem, tantisper substituimus, donec inferamus
illud ipsum, quod agitur. Apponemus ejus
methodi sua antiquitate notabile exemplum,
quod dedit Aspasia quaedam, docta femina tem-
pore Socratis, ex Cicerone de invent. l. 1. Ver-

bā haec sunt — *Velut — demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam. Dic mihi, inquit, quaeso Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius inquit. Quod si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne an illius malis? Illius vero respondit. Age, inquit, si Virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quaeso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus est, tuumne equum malis an illius? Illius inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum inquit meliorem scilicet. Quod si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volebam, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque femina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis — — Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est.*

§. 208. Nihil quoque ad captum adolescentium intellectu facilius esse potest. Quid enim facilius esse potest, quam intelligere, quomodo idem, substitutum in vices ejusdem, succedat quoque in jura & contagionem ejus ejusdem.

§. 209. Ceterum vero, cum tot modos distinximus, quibus intellectus notiones substituere & novas cognitiones deducere possit, praecepta simul scientiae scribere voluimus, non solummodo artis. Nam nisi cognitio naturae intellectus agatur, ars isthac subtilitate non egeat. Venerabilis omnium rerum Creator latentissimis maeandris effecit, ut infinitas naturae regulas cum facilitate maximam partem nescientes sequamur. Quod vero ipsa naturae facilitas nimia varietate cogitandi difficilior reddi potest, commemoratos omnes substitutionis & deductionis modos arti praescribere velle, perinde graeculum foret, quam si ad artem bene ambulandi praecipere velles, quibus legibus naturae, & quot omnino modis linea directionis intra planitiem fundamenti continenda sit.

Quomodo ex propositionibus conditionalibus, disjunctivis &c. si ex iis cognitiones novae generantur, iisdem legibus abstractionis & substitutionis novae generentur.

§. 210. Propositiones conditionales, ut supra

supra diximus §. 119. non videntur minus propositiones simplices esse, quam haec propositio, *haec conditio habet hoc consequens*: Sicuti haec propositio, *si quis crediderit in Christum servabitur*, non minus videtur esse simplex, quam haec: *quicumque crediderit &c. servabitur*; five *ὁ πισεύσας servabitur*; five *τὸ πισεύσαι* (haec res) *salutem confert*: Grammatica enim nihil juris in praecepta notionum habet.

Hoc vero loco hoc tantum negotii est, ut ostendamus, quam cognitiones conditionales, origine, natura & modo propagationis nihil quicquam à supra explicata ratione communi differant. Itaque primo statuendum est de quantitate propositionum conditionalium. Ea vero quantitas non est considerationis simplicis.

Quod quidem ad singulas notiones antecedentis attinet, quoniam antecedens constare potest notionibus ad unitatem redactis pluribus; harum notionum aliae singulares esse possunt, aliae universales. Dicere enim poteris notionibus universalibus, & quidem vel quantitate universalitatis, v. g. *si quis quemcunque necessarium male habet, pietatem laedit*: vel quantitate particularitatis, *si certi aliqui homines certos aliquos necessarios male habent, pietatem laedunt*: poteris quoque dicere notionibus singularibus, *Si Paulus Titum patrem male habuerit, pietatem laeserit*: potest denique quantitas mixta esse: v. g. *Si quis Titum &c.*

§. 211. Si propositio primitiva est conditionalis, cujus antecedens habeat notiones universales, five habeat eas cum quantitate universalitatis, five cum quantitate particularitatis; generatio novae cognitionis, h. e. substitutio notio- nis alterius ex principio identitatis fit nullo ulterio- ri negotio iisdem legibus, quibus fiunt sub- stitutiones superiores. Ut, si cognitio primitiva fit, *si homo necessarium suum male habuit, pietatem laesit*; notio nova substitui possit vel notio- ni *hominis*, vel notioni *necessarii*, vel notioni utrique simul: Utrique in hunc modum: *Titus est homo & Fabius est ejus necessarius*; quo facto cognitio nova fit, quae non minus est con- ditionalis ac primitiva: Ergo *si Titus Fabium male habuit, pietatem laesit*. Nimirum scilicet hoc novum genus formae syllogisticae.

§. 212. Verum aliter de quantitate propo- sitionum conditionalium statuendum est, si eae comparantur ad communem formam propo- sitionum simplicium, à quibus eas tantum phrasi differre diximus §. 119. Tum enim non agun- tur partes antecedentis, sed ipsum totum ante- cedens ut subiectum.

Quoniam vero ex propositione conditio- nali, ordinaria lege universalitatis, quam *dictum de omni* dicunt, generatio novae cognitionis fit; propositio conditionalis utique habenda est uni- versalis, etiamsi notiones illae, quae anteceden- tis materia sunt, sint singulares, hoc est et- iam si

iamfi v. g. cogites, *fi Titius Fabium male habuit* &c.

§. 213. Diximus supra cognitiones singulares esse stamina cujuscunque cognitionis humanae. Ex cognitionibus singularibus pluribus fiunt per abstractionem propositiones universales; & hae demum propositiones universales incurrunt in identitatem notionis illius novae, quae substituenda est. Idem quoque reperies usu venire in cognitionibus conditionalibus. Postquam e. g. semel vidi officulum cerasi, solo commissum, cerasum genuisse, cognitio prima singularis erit per sensus informatam hac forma: *Cum equidem ego certo illo tempore officulum illud certum cerasi solo isti insevi, procedente tempore cerasus surrexit.* Haec enim omnia sunt determinata: valet enim ista hanc propositionem: *Haec actio, quod insevi* &c. *suo tempore cerasum produxit.* Repetita experientia in pluribus officulis, & inde facta abstractione non jam cogitabo: *Haec actio: Ego: illo tempore: istud officulum: illi solo: item altera illa similis actio: Tu: alio illo tempore: aliud illud officulum:* Sed compendii causa ita: *Quaelibet ejusmodi actio cum eadem rationum conjunctione, scilicet cum quis justo quovis tempore, quodvis sanum officulum cerasi, cuicunque justo solo & justa ratione procedentis temporis inserit, cerasum producet.*

§. 214. Quod vero ejusmodi notionum abstractio operosior est, & ut plurimum notiones

nes nihilominus confusiores relinquit, rursus res ad compendium redit, ut satis habeamus statim eam ad individuum applicavisse, dicentes; *Si Petrus hoc fecerit &c. cerasum suo tempore habebit.* Sane si cogito, *nisi Rex Macedoniae exercitum intra castra continuerit, plagam accipiet,* propositionem universalem cogito, in quo negotio, cum ipsae notiones abstractae adhuc sint confusiores, notionum abstractioni supersedeo; revera autem, quanquam obscure, cogito, *omnis & quaecunque talis rerum conditio causarumque conjunctio, qualis est, si Rex Macedoniae &c. duci suo plagam adferet.* Manet itaque, propositiones conditionales valere universales.

§. 215. Comparata igitur quavis propositione conditionali ad propositionem universalem, substitutio fit plane eadem ratione, qua ea facta est in aliis propositionibus simplicibus universalibus. Videlicet: subeat animum notio individuae actionis novae, v. g. *actio illa, quod Petrus illud osculum, isti solo &c.* substitutoria propositio hac forma erit: *Haec actio est ejusmodi actio.* Quae forma valet tritam illam, qua antecedens ponitur hac forma: *Verum prius.* Parata igitur est cognitio nova: *Ergo Petrus cerasum suo tempore surgentem videbit (a).*

(a) Erit igitur syllogismus conditionalis primi modi, qualis in superiori exemplo est, revera syllogismus primae figurae: sicut syllogismus conditionalis secundi modi erit syllogismus secundae figurae; ubi scilicet no-

tio subrepticia substituitur praedicati contradictorio,
§. 198. in appendice.

§. 216. Si subjectum Grammaticum, (Nominativus,) quod est in antecedente, vel idem est, ac illud, quod est in consequente, vel ad idem redigi potest; forma propositionis etiam fluentior reddi potest, si pro eo, ut actionem aut causarum conjunctionem abstrahas, ex §. 214. nominativum illum pro basi subjecti ponas, reliquas antecedentis notiones appendas, v. g. hanc formam, *si maledicis, male audies*, sive hanc *si tibi homines honesti maledicent, tu male audies*, mutare licebit cum hac forma: *Quicumque maledicit, male audit: Cuicumque ab hominibus honestis maledicetur, is male audiet*. Sicuti videmus aliquarum linguarum v. g. praesertim Graecae genium ejusmodi esse, ut hae sua sponte vitatis conditionalibus conditionem per appositiones adjectivorum aut participiorum, eorumque appendicum frequenter exprimant. v. g. *Si quid unquam turpe admiseris, ne spera fore clam* Isocrates Graece ita: *Μηδέποτε μηδέν αίσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσεν*.

Sin nominativus antecedentis & consequentis est ita diversus, ut ad idem redigi nequeat, redactio ad formam comunem nihilominus facilis manet, quia modus semper expeditus est ita cogitandi aut loquendi: *Omnis ejusmodi rerum causarumque conditio efficit, ut &c. sive habet*

bet hanc consecutionem, ut &c. Item, omne ejusmodi eventum trahit hoc eventum.

Poffemus hic videri in re levi laboraviffe graviter; ni fi haec praecepta propositionum conditionalium non modo iis effe ufui poffent, qui in conclusionibus conditionalibus laborant, fed & ad ejusmodi *ὁμοειδείαν* (unitatem formae, five constantiam) cogitandi pertinerent, quae vel fola habere poffit infignem & utilitatem & delectationem.

§. 217. Suam quoque confiderationem habent cognitiones difjunctivae, quae quidem non minus ac reliquae rationem communem fequuntur. Quod facienda ex iis cognitionum novarum deductio, legem univerfalitatis (legem *dicti de omni*) fequitur, quantitas earum eft univerfalif, quantumvis fubjectum notione fingulari conftet. Sunt enim propositionum univerfalium compendia. v. g. Si cogitamus: *Res ifthaec eft vel honefta vel turpis*, (h. e. nec neutrum, nec utrumque fed alterutrum) has quatuor dedita opera complicamus propositiones formae notioris: *Quodcunque honeftum eft, non eft turpe*, & retro: *it. Quodcunque non honeftum eft, eft turpe*, & retro. Qua confideratione omnia recidunt ad rationes superiores, videlicet, ut propositiones fingulares fint earum quafi ftamina; fequatur experientiae repetitio, h. e. propositionum fingularium multiplicatio; fuccedat abstractio & propositionum univerfalitas;

tan-

tandem vero eo ipso fiat incurfus εἰς ταυτοτητα
notionis novae.

§. 218. Nimirum consequitur, ut cogni-
tiones disjunctivae stamina sua in propositioni-
bus singularibus habeant. Quod si disjunctio
versatur in aperte contradictoriis, una experien-
tia singularis sufficit gignendae propositionis
universalitati, scilicet experientia, quae tantum
nudam rei notionem animo informaverit: v. g.
*Res quaelibet est vel honesta, vel non honesta, i. e.
vel honesta vel turpis.* Haec propositio resoluta
exhibebit propositiones formae communis has:
*Quaecunque res est honesta, non est turpis, & re-
tro &c.* Sed harum cognitionum universalitati
gignendae non plus una singulari opus est, ex
qua tantum notio rei honestae animo informata
sit. Perinde enim est, ac si cogites propositio-
nem hanc inanem, *quodcunque est turpe est tur-
pe.* Principium vero ταυτοτητος, quod idem
est ac principium contradictionis, tanquam
axioma imi fundamenti non nititur funda-
mento alio.

Sin contradictio non est per se certa, res
redit ad naturam inductionis eò apertius: v. g.
*Animalia vel ad excludendos foetus ova pariunt,
vel foetus vivos.* Heic cognitiones singulares,
hoc est, stamina propositionis universalis sunt:
*Hoc, illud, est oviparum. Istud, illud vivipa-
rum.* Vtriusque hujus experientiae constans re-
petitio, & defectus experientiae contrariae prae-
bebit

bebit occasionem abstractionis, & eâdem operâ quantitatem universalitatis.

Aliud est agere cognitionem intelligentiæ & constantiam præceptorum: aliud, simpliciter docere modum & artem ratiocinandi. Quare in disciplina ratiocinandi non est, quod superiorum præceptorum verboritas videatur verboritatem vulgarium præceptorum rei syllogisticæ superare. In ea, qui alios docet, facile, re omni in compendium redacta, docet, quibus paucis & universalibus naturæ à Deo conditæ legibus experiundo, inducendo, abstrahendo, & inde per notionum contagionem, iisque factam ex principio identitatis substitutionem, ratiocinationes omnes absolvantur.

Quomodo iisdem naturæ legibus generatio novarum cognitionum fiat, si eae informantur per sermonem aut verba scripta aliorum.

§. 219. In antecessum ex experientia hoc tenendum: Qui linguam primum docetur, ut vernaculam docentur infantes, ei per repræsentationem rei ad perceptionem certi soni contagio gignitur inter notionem illius soni & notionem rei repræsentatæ: *hoc est, efficitur*, ut v. g. notio soni *panis* non excitetur, quin excitetur quoque notio *rei illius*, quæ est *panis*. Hoc pacto primo cum notionibus certorum articulorum sonorum connectuntur notiones solitariae; h. e. quæ nondum sunt propositiones. v. g. *Panis, domus, liber &c.*

§. 220. Quemadmodum vero distinctis sonis aut characteribus scriptis excitari possunt notiones solitariae; ita quoque eodem modo excitari possunt notiones sociatae, h. e. plenae cognitiones sive propositiones. Est ergo sermo aut scriptio quasi modus, quo totae cognitiones earumque formae ex animo in animum possunt quasi transcribi.

§. 221. Omnes notiones solitariae, si distinctiores sunt, debent considerari, ut conflatae ex plenis propositionibus, quas necesse est cogitari, si notiones illae cogitantur cum suis notis, sine quibus non possunt dici cognosci distincte, v. g. *notio Elephanti* est notio solitaria, in qua nihil affirmatur aut negatur. Elephanti vero nulla distincta cognitio est, nisi notam referat, ex qua distinctio fiat. Notio vero cogitari cum suae notione notae non potest, quin utique per se propositionem constituat. v. g. *Elephantus est quadrupes maximum, hac illac figura & magnitudine, cum armatura proboscidis.*

Itaque consequitur, ut per sermonem transcribi quoque in animum possint notiones solitariae ejusmodi rerum, quas nunquam subijcere sensibus licuit: v. g. *notio antiquae Carthaginis.*

Sicut porro consequitur, ut per sermonem informari in animum possint, & quasi transcribi plenae cognitiones, quarum neque subiectum integra sua forma sensibus subijcere unquam

quam licuit, neque praedicatum. v. g. *Carthago fuit urbs, urbis Romae aemula.*

§. 222. Quoniam tamen notiones non componuntur nisi ex notionibus aliis jam per sensus informatis; consequitur, ut, quamvis partes propositionis v. g. notio subjecti per sensus non informata sit, informatae tamen per sensus esse debeat ejus notionis ultima materia h. e. ultimae partes componentes. Quae nisi existant, frustra coeco notiones colorum informare studueris.

§. 223. Indidimus notionibus sociatis nomen cognitionis tum, cum eae animo obversari possunt, ut respondentes ipsis rebus. Itaque notiones sociatae in animum insinuatae per sermonem aut scripturam, per se non magis statuti nominis cognitio erunt, quam notiones sociatae, quas nullo in rebus exemplo sociavit causa coeca, aut libido fingendi, aut varias res repraesentans pictura. Naturam vero cognitionis confert nova contagio per experientiam eandem, ex propositionibus singularibus primitivis. Infantibus enim per sensus primo hae cognitiones singulares informantur; *hae, illae, istae notiones, hujus, illius verbis excitatae & sociatae responderunt rebus suis.* Fit procedente tempore abstractio & ad universalitatem inductio in hanc sententiam: *quascunque notiones vir honestus nulla fraudis aut erroris suspicione in animum meum transcripsit & sociavit, eae mihi sunt*

sunt instar cognitionum, quas ex suis exemplis accipi ipse: Sive hac forma: Quaecunque res aut persona ab hac, illa persona dicitur hoc illo modo se habere, ea hoc illo modo se habet.

§. 224. Si semel haec propositio universalis animo infedit, ecce notiones, quae ex principio *ταυτότης* possint tanquam subrepticiae substitui, innumeras. Quo porro fit, ut non modo nullo meo negotio ex animo alterius transcriptas accipere possim cognitiones singulares individuorum; sed & nullo meo negotio sine mea abstractione & inductione cognitiones universales, particulares &c. easque pariter primitivas & deductas, in summa, quicquid alter aut expertus ipse est, aut à Deo proxime doctus, aut ex primitivis ratiocinando didicit. Ac haec quidem ratio multiplicationis nostrarum cognitionum est multum immensissima, quae faciat, ut quod plura millia hominum de rebus insuperabili hiatu locorum & temporum à me remotis, didicerunt, id esse possit, tanquam si id didicissem per me ipse.

De natura anfractus sigillatim.

§. 225. Quae cognitiones in animum nostrum informatae sunt, sicut explicuimus, per generationem factam ex cognitionibus primitivis, eas dicimus in animum venisse *per anfractum*: distinguendi causa ab eo modo, quo primitivae cognitiones informantur, quas venisse

in animum diximus ex objectis *directo*, §. 143. Illo vero modo per anfractum in animum venisse censendae sunt cognitiones earum infinitarum rerum, quae vel tempore, vel loco, vel quocunque alio intervallo sensibus nostris sunt subductae.

Esto cognitio generata, *Fabium pudet*. Quod pudor est res animi, quae sensibus nullo modo per se potest esse obnoxia, hanc cognitionem non potui mihi per sensus *directo* informare. Cum vero haec cognitio generata sit v. g. ex cognitione *ruboris faciei Fabii*, apparet, quo jure hujusmodi cognitiones dicere velimus *per anfractum* in animum venisse.

§. 226. Teneatur cognitio, *Fabium pudet*; ut ex uno exemplo naturam hujus generis cognitionum omnium discamus. In hac cognitionis insinuatione transitio est à *pudore animi Fabii*, qui sensus meos utique per se fugit, ad *notionem pudoris Fabii*, quae est in animo meo. Per quae intermedia informatio illa proficiscitur, ea intermedia constituent anfractum. Sicuti in dicto exemplo anfractum facient *rubor (ipsa res) in facie Fabii & notio ruboris Fabii, quae est in animo meo*.

§. 227. Itaque in quolibet anfractu minimum duae sunt *res* connexae, & totidem *notiones* connexae. Sicut in dicto exemplo *res* connexae sunt, *pudor in animo Fabii & huic connexus rubor faciei Fabii: Notiones* vero connexae

xae sunt, *notio ruboris Fabii in animo meo, & notio pudoris Fabii itidem in animo meo.*

§. 228. Apparet omnes cognitiones, rerum sensibus subduatarum, h. e. omnes cognitiones quae per anfractum informantur, non minus per sensus informari ac eas, quae per sensus directo informantur; hac tantum differentia, quod in hac informatione per sensus, non ipsa res cognoscenda directo sensus attingit, sed tantum sensus directo attingit ejus rei cognoscendae res connexa: sicut in dicto exemplo non *pudor Fabii* directo sensus attingit, sed ejus pudoris res connexa *rubor*. Eadem est ratio etiam omnium cognitionum, quae *verbis* alterius animo meo insinuantur. Nam si v. g. *pudorem* Fabii cognoscerem, non quidem ex *rubore*, sed ex *verbis* Fabii id mihi significantis, res connexa, quae proxime ad sensus meos pertingeret, esset *sonus verborum Fabii*. Sic omnes cognitiones divinarum mysteriorum, utpote quae sensibus informari non potuerunt directo, informatae tamen nobis sunt per anfractum per sensus. Deum enim v. g. esse trium personarum naturaliter nesciremus, nisi ea cognitio animo informata esset ex S. Scriptura, & quidem verbis, quae vel ad aures vel ad oculos pertingerint.

§. 229. Consideretur progressio ex re, per anfractum cognoscenda, ad cognitionem ipsam, ut linea. Ea dividatur in duas partes,

quarum prior à re cognoscenda pertineat ad sensus; altera à sensibus ad cognitionem ipsam. Quae quasi ultima pars est lineae prioris v. g. in superiori exemplo *rubor Fabii*, ejus excitata notio & cognitio erit prima in animo; nam notio excitata prima, est notio ejus rei, quae sensus tangit directo.

Ordo itaque progressionis, quae fit in animo cognoscente, est inversus ordo ordinis progressionis, quae est in re, v. g. in dicto exemplo, ordo progressionis in re, ducendus est à *pudore ad ruborem*. Ordo progressionis in animo cognoscente ducendus est à *notione ruboris Fabii ad notionem pudoris ejusdem*. Prima enim cognitio in animo meo excitata, non erit *Fabium pudet*; sed *Fabius rubet*. *Termitem veteris casei, uncinatissimis unguis instructum, esse animalculum rapax*, esto cognitio rei sensibus subductae; nam exercitium rapacitatis ejus sensibus non subjicitur. Prima ergo cognitio erit. *Id animalculum est cum uncinatis unguis*. Notio vero uncinatarum unguularum, ex experientia rapacitatis aliorum animalium, est contagiosa ad notionem rapacitatis, ut fiat cognitio dicta.

Eadem est ratio omnium illarum cognitionum, quae *verbis* alterius animo nostro informantur. Cum Fabius me verbis docet, sese pudere, prima cognitio, quae in animo meo excitatur est haec; *Fabius mihi hos illos sonos percipiendos dedit*.

§. 230. Rei tempore aut loco aut quocunque hiatu sensibus nostris subductae nulla fieri cognitio naturaliter potest, nisi ea res cognoscenda rem notabiliter connexam à se emittat, quae directo sensibus nostris subjiciatur. v. g. Fabium pudere nunquam cognoscam, nisi ille pudor aut ruborem, aut fermonem aut quamcunque aliam notam à se emittat, quae oculis aut auribus subjiciatur.

Repraesentemus nobis connexiones, quibus omnes res in mundo continentur, ut fila innumera, quae huc illuc ex innumeris partibus causarum aut rerum loco antecedentium coeunt, & inde huc illuc in innumeras partes effectorum, aut rerum loco sequentium, se dispergunt. In his infinitis causarum scilicet & effectorum filis sunt tantum aliqua pinguiora, quorum processus & ductus ex similitudine aliarum rerum nobis distinctius aut clarius cogniti sunt. Quod si ergo res ad notitiam nostram pervenire debet, necesse est, ut utique sensus nostri incidant quasi ex obliquo, recto aut transverso in filorum sive ductuum illorum notorum aliquod punctum sive aliquam partem, cujus arreptae perceptaeque notio aut cognitio per contagionem in animo attendente produci possit ad cognitionem ejus rei, quae agitur; similiter fere, ut, sicubi super pavementum innumeri distincti filorum ductus, tanquam hinc illinc huc illuc coeuntes seseque dispergentes radii, sparsi sint, quorum alicujus parti gemma aliqua annexa sit, atque ejus gemmae captura in eo vertatur, si contingat, ut in partem sive punctum aliquod filii, ad gemmam usque illam pertinen-

tis, vel uno digito incidamus, atque hoc pacto id filum ejusque continentem tenorem manibus possumus sequi.

Vtatur exemplo hoc. In animo adulti hominis jam à bonis temporibus contagio parata est inter notiones montium & vallium & notiones camporum, herbarum, plantarum, animalium &c. Ponamus hoc quidem loco, recte sentiri in Luna incolas esse. Haec conditio Lunae utique innumera à se emittit effecta tanquam ductus & fila ab effectis aliarum rerum se distinguunt. Inter nos vero & Lunam est ad experientiam rei praesentis insuperabilis omnino hiatus. Vertebarur ergo olim res in eo, si sensus nostri inciderent ex longinquo in causarum aut effectorum ejus conditionis Lunae partem aliquam, cujus perceptae notio esset contagiosa ad cognitionem ipsius illius conditionis. Esto vero, ut pars ductuum illorum fuerit primum praecipue id, ut Luna remitteret ad oculos nostros distinctiores radios ex suae superficiei partibus prominentibus h. e. esto, ut pars ea fuerint telescopii perceptae superficiei partes prominentes. Cogitamus autem montem esse in terra nostra quamcunque eam partem superficiei, quae à centro insignite & notabiliter magis distat, quam superficies terrae vicinae. Igitur ex lege identitatis notio partium Lunae prominentium sese substituit in vices notionis montium. Quo facto, cum ea notio quoque succederet in contagionem notionis montium, secuta est propagatio cognitionis reliqua. Sicuti illa suo modo manet, donec à victricibus rationibus repugnantibus aut infringatur aut plane tollatur.

Similiter haec ratio notabiliter observari potest in rebus Christophori Columbi. In ejus, sicut aliorum homi-

minum, animo infidebat contagio notionis, alicujus ex vasto mari reperti litoris, ad notionem totarum terrarum. Nauclerus aliquis Hispanus, procellis ad litus terrae alicujus incognitae appulfus, postquam inde semivivus redux à Columbo exceptus esset, suo hospiti descriptis nauticis loci rationibus, fecit cognitionem existentis ad remotiorem Occidentem litoris. Ecce igitur ad sensus attenti, ingeniosi atque simul fortis & audacis nautae porrectam partem aliquam fili illius ex America emissi, cui annexae erant gemmae. Excitabat enim homo per notionem reperti exigui litoris notionem totarum terrarum, divitiarum &c.

Hoc modo aliquando pauca minutissima vestigia viam commonstrant investigationi rerum gravissimarum, & experientia unius exiguae rei, ceu levis aura, fenestras aperit cognitionum seriei infinitae.

§. 231. Series notabilis causarum & effectorum est quasi linea. Ergo quoque quasi lineam ducent illae causae, quae per continentem seriem causarum intermediarum futuro aliquo tempore hoc illud eventum adferent.

Itaque intelligetur, si dicamus, nec futuras res naturaliter cognosci, nisi illae futurae res in sua notabili linea partem habeant, quae ad sensus nostros perveniat. Sic Cajum inopem futurum probabiliter cognoscere licet ex causis, quae sensibus meis sunt subjectae, v. g. quod vivit ut asotus. Sic ecliptin Lunam hoc, illo tempore facturam, cognoscere licet ex causis praesentibus, v. g. ex longitudine & latitudine

praesenti, ex quibus consequitur, ut hoc illo plenilunii tempore in nodo aut proxime nodum futura sit. Sic probabiliter cognoscitur, non defuturos Medicis toto anno aegrotos, nec iudicibus iudicandas actiones: nimirum ex causis praesentibus, quae semper gravidae sunt rebus futuris.

Gradus certitudinis aut probabilitatis infra demum agentur.

§. 232. Superiori cognatum est & hoc corollarium.

Rei tempore aut loco nostris sensibus subductae nulla naturalis cognitio est, nisi ejus directo sensibus subjectae notae, ex quibus ea cognoscenda est, cum ipsa re cognoscenda notabili & NB. continente serie connexae sint. Si ve: nulla nobis est cognitio, cujus informatio non continente tenore ad ipsum usque exemplum pertineat. v. g. Si Vtica aut ipsa mors Catonis Vticensis ita à nobis fuisset interrupta, ut inde ad nos nihil manare potuisset, h. e. nisi mors illa aliquod indicium, effectum &c. prodidisset, quod ad nostros usque sensus pertinere & pertingere potuisset, nulla nobis de singulariori morte Catonis foret authentica cognitio. At v. g. Catonis mors manavit per sensus in animum praesentis alicujus Sempronii. Is Romanam deVectus hanc suam cognitionem praesentis sermone transcripsit in animum cujusdam Livii, h. e. narravit Livio. Is cognitionem ean-

eandem scriptis vocabulis informavit in animum multis post seculis viventis lectoris Petri. Is postquam eodem modo cognitionem scripto consignavit, hanc tandem consignatam contigit subjicere tandem oculis meis. Sic, uti diximus, quaecunque futura naturaliter debent cognosci per suas causas praesentes: causae vero NB. continenti tenore connexae sunt cum rebus à se efficiendis.

§. 233. Si res aliqua sensibus percepta nobis cognitionem adferre debet rei sensibus nostris subductae, duo haec necessaria sunt: alterum, ut res aliqua sensibus recte subjiciatur & percipiatur, quae cum re cognoscenda uno tenore connexa est; alterum, ut notio rei sensibus perceptae contagiosa sit ad cognitionem rei sensibus subductae, v. g. in superiori exemplo haec duo necessaria erant; alterum, ut *rubor connexus esset cum pudore Fabii*; alterum; ut *in meo animo notio ruboris contagiosa esset ad notionem pudoris Fabii.*

§. 234. Quare, si qua res sensibus percepta nobis cognitionem adferre debet rei sensibus nostris subductae, necessarium est, ut notio rei sensibus perceptae contagionem illam contraxerit ex cognitionibus singularibus, per sensus ex rebus similibus informatis, atque per inductionem & abstractionem ad propositiones universales redactis: v. g. *Si rubor Fabii mihi cognitionem adferre debet pudoris Fabii, necessarium*

rium est, ut *notio ruboris Fabii* in animo meo jam paratam contagionem habeat & acceptam ex cognitionibus hujusmodi singularibus rerum similium: *hunc, illum istum, quando certa rerum conditione rubuit, puduit*: quae propositiones singulares per abstractionem abierint in hanc universalem, *quicumque certa rerum conditione rubet, eum pudet*. Nam si haec cognitio sensibus percepta, *Fabius rubet*, foecundari debet ad generandam novam, necessarium est, ut alia cognitio in animo parata sit, cujus alteri notioni notio Fabii tanquam subrepticia ex principio *ταυτοτητος* possit subreperere.

§. 235. Quoniam ad informationem cognitionis rei, sensibus subductae, primo necesse est, ut res aliqua cum re cognoscenda absente connexa sensibus percipiatur: deinde, ut notio illa sensibus perceptae rei sit contagiosa ad notionem rei sensibus subductae ex §. 233. Notio vero alia ad aliam contagiosa esse non potest, nisi illa contagio contracta sit vel proxime vel per intervalla aliarum notionum ex cognitionibus singularibus, h. e. ex experientia live perceptione rei similis unius aut plurium; consequitur, ut etiam in cognitionibus rerum sensibus subductarum non una aut altera pars, sed omnes omnino partes informationis naturaliter positae sint in sensibus & perceptione.

§. 236. Quoniam notiones suam contagionem nancisci debent ex experientia rerum

NB.

NB. similium, consequitur, ut in rebus naturalibus nullum sit commentum & inventum novum, h. e. nulla cognitio rei sensibus subductae, quae non ex alius alicujus rei similitudine, aut ex plurium rerum compositis similitudinibus profecta sit. De incolis planetarum nec olim Xenophanes nec quisquam nostris temporibus vel somniando cogitasset, nisi planetae incidissent in similitudinem globi nostri terrarum. Nicetas olim Syracusius & Copernicus globum terrae tam portentose non commovissent, nisi iis globus terrae initio incidisset in similitudinem planetarum; accedentibus ex obliquo gravioribus argumentis, suam vim ex similitudine itidem nanciscentibus. Clarissimus quidam vir non incidisset in commentum cymbali coloribus ludentis, nisi ei antea gratia colorum incidisset in leges gratiae tonorum: sicuti eadem similitudo probabilem cognitionem fecit, versari quoque leges omnium gratarum perceptionum ratione corporis in tensione fibrarum, meliore proportionem se habente. Solem cras rursus oriturum cognosco praecipue ex experientia dierum superiorum. Experimentum repetitum alio tempore eadem phaenomena ostensurum, cognoscimus itidem ex praecedentium experimentorum similitudine. Fulmina fulminari non ejaculatione, sed surgentis ex terra continentis sulphuratissimae columnae rapida deflagratione, cognoscitur ex similitudine continentis

tis

tis lineae pulveris pyrii, halituum naphthae &c. accedentibus ex obliquo similibus argumentis ex producto tenore detonantis fragoris &c. Pulicem nervosissimis musculis volucrum esse intelligitur ex similitudine causarum motus in animalibus aliis. Qui commentus est, esse Syrtes maris pone Aequatorem productiones montium Sierrae Leonis in Africa & Cordeliorum Brasiliae in America, hanc sibi opinionem inspiravit ex similitudine continentium montium terrae subjectae oculis. Non omne falsiloquium esse per se turpe cognoscitur non modo ex similitudine, quae est inter ethice falsam propositionem & simulationem aut dissimulationem, sed & ex similitudine, quae est inter ethice falsam propositionem & formam loquendi contra animi sententiam per Imperativum. Cum enim formae Grammaticae imperativorum sint compendia plenarum propositionum, quasi dicas, *velim, volo, jubeo &c. ut hoc facias*, §. 91. atque proinde imperativa locutio, non serio facta, valeat falsam propositionem verbis factam; in certa causa falsum verbis proponere, non magis per se est turpe, quam non serio forma imperativa loqui. Qui cognovit rem sensibus subductam ex testimonio honesti testis, is non modo potestatem & sententiam verborum intellexit ex similitudine & identitate verborum, quae aliquando ex aliis audivit, sed & totam illam transcriptam cognitionem quasi pro

pro sua habet, propter similitudinem aliorum testimoniorum, quae expertus est sese habuisse recte.

§. 237. Dixerit quispiam, haec praecepta nimis redolere rudem expectationem casuum similibus, cum e dignitate rationis sit, cognoscere res à priori; hoc est, ex ipsarum natura & causis: v. g. quod honesti viri testimonio in certa causa fides habenda sit, id non cognoscendum esse ex similitudine superioris experientiae, sed ex natura honestatis &c. At praeter ea, quae monuimus de abstractione & principio *ταυτο- τητος*, praesertim cum diximus, ex rerum similitudinibus per abstractionem extrahi rationes identitatis §. 188. 189. hoc tenendum, rationem cognitionis causarum & rei naturae, si sensibus subductae sunt, recidere ad eandem rationem similitudinum. Cum enim cognosco: *hujus rei haec est causa, hujus causae hoc est effectum*; sane oportet, nisi id per experientiam directo cognoveris, id cognovisse ex similitudine praecedentis alicujus experientiae, h. e. ut minimum ultima ratio eò recidat.

Esto ut cognoscas arsenicum esse venenum lethale, non ex similitudine superiorum temporum experientiae, sed ex natura corporis animalis & natura arsenici, quod vasa corporis animalis corrodit. Oportet igitur animo tuo insidere has cognitiones, *arsenicum vasa corporum corrodit: corrosio vasorum, quae sumta*
cer-

certa quantitas arsenici corrodit, tollit sensim circulationem fluidorum & ad vitam necessarios motus. Atqui hae & ejusmodi cognitiones, quas ultimas rationes habere possunt, nisi similitudines experientiae? Hanc vero cognitionem, *suppressio necessariorum ad vitam motuum mortem facit*, nemo ex similitudine alius experientiae sibi informaverit, quia hae notiones jam in ipsam manifestam identitatem abierunt, quasi dixerit, *ademptio vitae illatio mortis est.*

§. 238. Quoniam ipsae rerum aut notionum similitudines eo tantum nomine viam faciunt ad generationem cognitionis novae, quod ex notionibus rerum inter se similibus abstrahuntur & quasi extrahuntur notiones *εις ταυτότητα* incurrentes, consequitur, ut, cum jam notiones per se *εις ταυτότητα* abierunt, experientia rerum similibus emerita sit, h. e. deficiat requiri, v. g. cum cognoscitur *vis fortior vincere minorem*, similitudo experientiae non requiritur: nam ea vis, quae vincit aliam, ob eam ipsam causam, quod vincit aliam, nominatur vis fortior, sicuti eandem ob causam nemo similitudinem experientiae pro fonte habebit, si cognoscit bis bina esse quatuor.

§. 239. Quoniam non modo cognitiones primitivae, sed & omnes cognitiones rerum sensibus subduatarum naturaliter per sensus informantur §. 228. consequitur, ut cognitio hi-

storica

storica sit fundamentum cognitionis philosophicae, neque aliter differat, quam quod philosophus connexiones causarum & effectorum ad experientiam & cognitiones universales revocat per partes & gradus miniores: hoc est sine saltu, aut minoribus saltibus.

Esto rursus pro pingui exemplo, *arsenicum necat*. Tantisper historica haec cognitio erit, dum notio arsenici per experientiam uno saltu contagiosa facta est ad notionem necis: philosophus vero connexionem inter has ambas res, aut inter ambas earum notiones ad experientiam & propositiones universales revocabit per partes & gradus miniores, ita quidem, ut & ipsam arsenici naturam distinctius cognoscat, & totam illam rationem necandi articulatim persequatur, v. g. ut ex similitudine experientiae cognoscat, primo, *omne arsenicum vim corrodendi habere*, deinde, *quodcunque vim corrodendi habet, hoc certa sua quantitate deglutitum vasa rumpere*, & quidem haec, *illa &c.*

§. 240. Dixit item quispiam, non posse, ut omnes cognitiones rerum sensibus subductarum animis sese intillent ex ultimo fonte experientiae & rerum aliarum similitudine: esse enim plurimarum rerum cognitiones, quae plane sint sui generis, sine pari, sine simili, v. g. cognitiones in rebus Divinis versantes. Supra vero jam diximus, in notiones per sensus informatas animi hanc esse vim, ut per occasio-

nem ex ipsis illis novas facere possit componendo, dividendo, abstrahendo &c. quo fiat, ut, cum v. g. ex aliis mihi hanc cognitionem informo: *mons iste Americanus est stupendae neque unquamvisae altitudinis*, nihil aliud necesse sit, quam notionem montium notorum & quantitatum notarum ex se ipsa, & secum ipsa componere.

Illud, quod in re cognita, sensibus subducta, singulare est, versatur vel in quantitate, vel in qualitate. Si in quantitate, notio, uti diximus, ex se ipsa componitur, ut, si v. g. philosophus sibi ex proportione quantitatis luminis & inde quantitatis oculorum opinionem informat, esse incolas Saturni, si qui sunt, plus altero tanto hominibus terrae nostrae proceriores: heic enim notio quantitatis insolitae incolarum componitur ex se ipsa. Sane si notionem positivi experiundo per sensus habeo, notio superlativi novam experientiam aut novae notionis informationem non postulat, nisi forte earum notionum, ad quas comparatio fit. Sin id, quod in re singulare & sine simili est, versatur in qualitate, tota notionis singularitas versatur in compositione, dispositione, abstractione &c. cognitionum NB diversarum. Quare cum haec materia notionum & cognitionum ultimum suum fundamentum in similitudine aliarum cognitionum habeant, consequitur, ut omnes cognitiones naturali modo

do informatae, sint informatae ex similitudine aliarum cognitionum, quamvis eae sint cognitiones rerum, quae ratione suae compositionis non habeant sui similes. Notionum materia sunt ipsae notiones. Quare si animus plane caret illis notionibus, quae pro ultima materia sunt; rei illius, de qua agitur, non magis est cognitio, quam compositorum colorum in animo coeci nati, cui notiones colorum simplicium desunt. Res quidem divinae & mysteria nobis in S. Scriptura informantur per compositionem, dispositionem, abstractionem &c. notionum, quae jam aliunde haustae sunt; sicuti proinde Deus dicitur *stylo humano* iussisse scribere Ies. VIII, 1.

§. 241. Cum animus noster hoc suum sibi habeat, ut possit tam notiones solitarias, quam cognitiones, sive sensibus, sive ἀμέσως à Deo acceptas, in varios modos conjungere, disponere, abstrahere, proinde quoque augere & diminueri, apparet quoque hoc, quam inscitum sit, non modo quascunque abstractas notiones in numerum idearum innatarum referre, sed & ipsam innatarum existentiam, quam quidem nos simpliciter negare nolimus, ex argumento abstractarum confirmare velle.

§. 242. Quoniam id, quod in cognitione rei alicujus sensibus subductae sine simili est, profectum est ex notionum aliarum notiorum compositione, dispositione, abstractione &c.

consequitur, ut cognitiones rerum singularium sui similem non habentium, non una cognitione matre generari; sed concursu plurium, quarum unaquaeque suam partem conferat, & proinde concursu tot cognitionum generantium, quot sunt in cognitione generata notiones componentes. Esto cognitio: *Planeta Venus ejusmodi est, ut qui in eo vivant XV. gradibus à polis, h. e. longius ab Aequatore, quam apud nos Lappones; ii sub Tropicis sint.* Res ea est singularis & sine simili. Itaque heic oportet non tantum cognitionem generantem adesse, quae Venerem terrae similem fecerit, sed & concursum observationis, quae docuerit, esse axem ejus Planetae ita mirifice inclinatum.

§. 243. Quoniam ex principio, quod vocant *indiscernibilem* nullae sunt res, quae non inter se sua propria natura, h. e. plusquam numero differant; praeterea ex primis notionum praeceptis constat, in omni distincta cognitione cognosci notam, qua res ab omnibus aliis tanquam nota plane propria distinguatur, consequitur, ut nulla sit rei sensibus subductae cognitio NB. plane distincta, quae non generata sit cognitionibus pluribus. v. g. *Petrum esse mortalem* cognosco sive ex natura corporis animalis &c. sive tantum ex similitudine experientiae. Quoniam vero *mors Petri* certè à modis *mortis aliorum* erit suis propriis notis distincta, consequitur, ut, si cognitio mea mortis Petri sit distincta

stineta, ea nova documenta habuerit, quae docuerint, quid ea mors singulare habitura sit.

§. 244. Res, quae per anfractum cognoscuntur, cognoscuntur per notas ad sensus pervenientes, quas res illae cognoscendae à se emittunt. Diversae ergo cognitiones, imo diversae unius cognitionis partes diversas & notabiliter distinctas notas postulant. Quoniam vero sermo aut scriptura in ipsa sua immensa varietate omnia alia notarum genera ita notabilissima distinctione superat, ut eâ per anfractum res cognoscendi viâ nihil possit esse planius, expeditius & magis obvium, consequitur, ut via multiplicandarum cognitionum sermone aut scripto sit via in genere anfractuosae informationis multum vattissima. Hoc anfractu innumerae res historicae subductorum temporum, innumerae res geographicae subductorum locorum, divina mysteria venerabilibus suae naturae velis tecta, cogitationes item, animique aliorum affectiones &c. cognoscuntur.

§. 245. Itaque quod sermonem aures, scripturam oculi hauriunt, nulli ad disciplinam insigniores sensus sunt, quam *sensus visus & auditus*, qui idcirco haud immerito dicuntur *sensus disciplinae*.

§. 246. Vt ex cognitionibus sensibus acceptis generari possint cognitiones rerum sensibus subduatarum, duo omnino in rerum universitate fundamenta videmus existere; alterum sunt

notabiliter tam loco, quam tempore *concatenatae universitatis rerum partes*; alterum *infinite variarum rerum similitudines & ipsarum similitudinum differentiae*. Concatenatio enim rerum notionibus nostris necessariam ad cognitiones novas nanciscendas contagionem parit; similitudines vero rerum, per abstractionem ad identitatem redactae, contagionem cum aliis notionibus communicant.

Modus ille informationis, cum informantur nobis cognitiones ex nostris ipsorum perceptionibus, dicitur *experientia* §. 143. Facultas illa animi, quae, observatis rerum similitudinibus & ipsarum similitudinum differentiis, facit notionum justas permutationes, substitutiones aut aequationes, dicitur *ratio*. Consequitur, ut omnino duo poni debeant principia omnis amplificandae cognitionis humanae, *experientia & ratio*. Experientia praestat animo cognitiones historicas authenticas & quasi stamina & primas matres cognitionum aliarum. Ratio aliam ex alia cognitionem generat.

Addamus uno tenore & hoc corollarium. Ex quacunque cognitione, accedente cognitione substitutoria, quae notionem subrepticiam substituat, tot cognitiones novae generari possunt, quot omnino notiones subrepticiae *εις ταυτότητα* incurrere & alterutri notioni substitui possunt. Itaque quasi ad similitudinem multiplicationis ovium per ovium paria, quo

quo quis plus cognoscit, eò plus novi per se discere potest.

De natura ad anfractum pertinentium signorum.

§. 247. Res, cujus notio sensibus excitata, alteram quoque excitat, id est, cujus notio contagiosa est ad aliam, dicitur *signum* ejus rei, cujus notionem excitat, id est, ad cujus notionem contagiosa est. v. g. Uncae unguulae, quales in fele, tygride &c. ejusmodi sunt, ut, cum sensibus percipiuntur, haec perceptio contagiosa sit ad notionem rapacitatis. Quare uncae illae unguulae dicuntur signa rapacitatis.

Sunt ergo notae five indicia, quae in informatione anfractuosa res cognoscenda à se ad sensus emittit, simul signa; quae si praedicatum fieri debent rei illius, cujus sunt signa, formam attributi concreti induere debent, v. g. uncae unguulae si praedicatum felis fieri debent, formam attributi concreti induunt, ut praedicatum sit, v. g. *habens uncas unguulas*, & dicere possis, *felis habet uncas unguulas*.

§. 248. Quoniam nota, indicium, five signum, per quod anfractus progreditur, quoquo tenore cum cognoscendo exemplo connexionum esse debet; ejusmodi signum esse potest, (1) res aliqua in linea extensionis solidae, cujus partes simul existunt; sicuti sub conspectu positum vivum caput bovis signum esse potest la-

tentis post carecta caudae. (2) Res aliqua in linea extensionis, cujus partes per motum aut effectiones alia post aliam existunt & quidem vel ita:

- a) Vt signum alicujus rei sit illius rei causa; sicuti incensio pulveris pyrii in tormento signum & causa subsequens fragoris: vel
- β) Vt signum alicujus rei sit illius rei effectum, sicuti descensus Mercurii in Barometro signum diminutae gravitatis aëris.
- γ) Vt pro signo alicujus rei sit illius rei coëffectum: sicuti descensus Mercurii esse signum potest imminentis turbidioris tempestatis: descensus enim Mercurii est effectum auctae levitatis aëris, & levior factus aër causa securae turbidae tempestatis: sive sicuti in harmonia duorum horologiorum pulsus quartae in altero signum est pulsari quoque quartam in altero. Similiter si Scripta sacra Dei nobis abstrusa futura nunciant, illa verba nuncia sunt effectum voluntatis Divinae, quia sine voluntate Dei non scripta fuissent. Sed sunt simul coëfecta rei futurae, quia & haec res futura causam in voluntate Dei habet. Quoniam vero causa saepe nominatur res, quae tantum est parva pars causae; h. e. quae tantum effectum producit tum, cum concurrat cum causis aliis; per se apparet, signa esse vel magis vel minus significantia.

§. 249. Qui vir cum fiducia testimonio-
rum forensium hominum *ἀποπτῶν* & jurato-
rum scribit, hirundines per hyemem sese ad ri-
pas sopori alicui condere, is non scripsisset hoc,
nisi res ita se ipsa habeat. Consequitur ergo,
ut quoque ipse sermo fide digni viri quoquo
modo sit effectum ipsius rei cognoscendae. Est
ergo sermo, sicut in numero effectorum, cau-
sas prodentium, sic quoque in numero nota-
rum, indiciorum aut signorum, per quae res
cognoscendae, sensibus per se subductae, per
anfractum sese cognoscendas dant.

§. 250. Quoniam infinita varietas in rebus
cognoscendis est, vasta quoque varietas & no-
tabilis distinctio in iis signis esse debet, quae
animo illas res significare debent. Non vero
aliud genus signorum tantae varietatis & notabi-
lis distinctionis capax, aut tam amplum & ob-
vium est, quam sermo aut scriptura. Imò
quod jam §. 244. occupavimus, sermo & scriptu-
ra sunt instar signorum infinitorum (*).

K 5

§. 251.

(*) Haec ex re, quae dicitur combinatoria. Numerus
omnium possibilium vocabulorum monogrammaticorum
ex alphabetho XXIV. literarum est XXIV. Numerus
omnium possibilium vocabulorum digrammaticorum
proinde erit 576. Iste numerus reperietur, si more
Lexicorum aliud post aliud ponitur. Nam apparebit
vocabula per A incipientia esse 24. totidem ea, quae
per B. & sic porro: Istam summam 576 si duxe-
ris

§. 251. Omnes res sensibus subductae & per anfractum cognoscendae cognoscuntur per suas

ris in numerum 24; reperietur, sicut nominant, radiis 24. potentia tertia, numerus 13824, qui erit numerus omnium possibilium vocabulorum trigrammatorum; tandem collectis summis vocabulorum monogrammatorum, digrammatorum, trigr. tetragr. pentagr. &c. summa universa omnium possibilium vocabulorum ad icositessagrammata usque (XXIV. literarum) erit 1391.....724288.....887252.....999425.....128493.402200. Assumimus enim & vocabula XXIV. literarum, quae quanquam rariora sunt, sunt tamen; nam ut taceam Americana vocabula, quale est *Poettarrarorincuroac*, quod apud quandam nationem ad fluvium Amazonum numerum ternarium significat, vocabulum *Constantinopolitanorum* est XXII. literarum. Assumimus quoque vocabula ex meris consonantibus, quasi per schevata pronunciandis, quae quanquam non exstant, libuit tamen assumere, quia eorum vacuitas satis compensatur numerosissima accentuum, quantitatis syllabarum, & diversae modulationis varietate.

Hiscè positis, quam horribilis sit iste numerus possibilium vocabulorum, optime aliqua ratione ex comparatione intelligitur. Pone enim 2662560000 miliaria cubica, quae putantur quantitas massae globi terrarum. Ratiocinare in singula miliaria geographica 23716 pedes Rhenolandicos: porro in singulas lineas, h. e. centesimas partes pedis, singulas longitudes X. granorum fabuli, quae faciunt in singulos pedes cubicos mille milliones granorum fabuli. Fit summa universa in grana fabuli, quae, in globum eoacervata, molem globo terrarum aequalem facerent

35.....515973.....909105.....141760.....000000.....000000.

Heic

suas notas sive signa. Notae aut signa non sunt signa, neque novam cognitionem generant, nisi per contagionem suam, qua alias notiones excitare possunt. Praeterea, uti diximus modus informandi sibi cognitiones per anfractum signorum aut notarum, est modus multum vastissimus, h. e. multitudo cognitionum rerum sensibus subductarum est multum vastissima. Quoniam vero contagio notiones excitandas non efficit, sed invenit, in contagione autem notionum posita est facultas reminiscentiae; apparet, quam non inepte, si aliud genus ineptiarum abfuisset, docere Plato voluisset, *discere nihil aliud esse, quam recordari*, ex Cicer. Tusc. Quaest. l. 1.

De ratione comparata ad scripturam.

§. 252. Facultas dedita opera ex cognitionibus cognitiones recte & ordine deducendi dicitur *Ratio*, & ipsum negotium *ratiocinatio*.

Sin notio *rationis*, ut saepe fit, gradum quendam Iudicii simul involvit, sicut quoque fert etymologia vocis, cujus proprius usus est Arithmeticus pro computatione aut

Haec sunt circiter $35\frac{1}{2}$ quinquillions, cum supra numerus possibilium vocabulorum esset plusquam 1391 quinquillions, & proinde undequadragenta partibus major, ut itaque minime metuendum sit, ne propter penuriam aliquam literarum aut organorum locutionis, innumerabili numero notionum vocabula deesse possint.

aut mentione Arithmetica, multo plura requiruntur, ut infra ostendetur.

§. 253. Postulat ergo ratio omnes illas partes & actiones, quas diximus ad generationem cognitionum per anfractum postulari. Postulat cognitionum dignam materiam, h. e. notiones satis distinctas, tum facultatem abstrahendi & inde formandi propositiones universales; porro animum conscium earum notionum, quae se ex principio *ταυτότητος* possint substituere.

§. 254. Quoniam modus sibi cognitiones ex sermone aut Scriptura informandi, est modus ex cognitionibus cognitiones deducendi, consequitur, ut facultas cognitiones sibi ex sermone aut scriptura aliorum informandi, sit utique res rationis.

§. 255. Si potestas & sententia verborum alicujus auctoris recte intelligitur, in informatione cognitionum ex sermone aut scriptura omnis reliqua opera rationis in eo versatur, ut inducta hac universali propositione, *quascunque cognitiones honestus auctor, erroribus & fraude major, in animum meum transcribit, eae sunt instar cognitionum authenticarum*, substituat subjecto illius propositionis *cognitiones ex hoc illo sermone haustas*, & hanc sibi generatam cognitionem novam stabiliat, *cognitiones, ex hoc illo sermone*

sermone haustae, sunt instar cognitionum authenticarum.

Quoniam hac ultima una cognitione substrata, janua patefacta ita est innumeris cognitionibus universalibus, particularibus &c. ut, cum nihil amplius experientiae, abstractionis & operationis requiratur, ratio plane otiosa esse possit; factum est, ut vocabulum & notio rationis opposita fuerit facultati cognitiones sibi per sermonem aut scripturam informandi.

§. 256. Et quia notioni occupaticiae primae propositionis nulla subrepticia se sanctiori securitate ex principio ταυτότητος substituit, quam cognitiones ex S. Scriptura informatae; eandem ob causam *ratio* praecipue opposita fuit S. Scripturae.

§. 257. Frequentissime vero evenit, ut perceptio sermonis aut scripturae, in quantum ea est aut auditio soni aut visus characterum scriptorum, non certam habeat ad alias suas notiones contagionem, h. e. ut sententia verborum dubia sit, & cum iudicio dijudicari debeat. Quare cum in dijudicatione sententiae verborum merae volvantur cognitionum aliarum ex aliis deductiones; apparet in sermone aut scriptura rationi quoque ex necessaria interpretationis opera satis negotii facessi posse.

§. 258. Quia porro cognitiones, per sermonem in animum nostrum transcriptae, ita
rursus

rursus colligi frequenter debent, ut substitutionem aliarum notionum ferre & generare novas cognitiones recte possint; apparet, in cognitionibus sermone acceptis rationi quoque ex necessaria deductione cognitionum novarum negotium resuscitari posse.

§. 259. Itaque quod ad S. Scripturam atinet; quoniam potestas & sententiae verborum sine negotio rationis, quantum satis est, intelligi non possunt; praeterea S. Scriptura in eum finem data est, ut rationem perfectiorem reddat, ad cognoscendam viam ejus aeternae felicitatis, cujus consummata rationis perfectio praecipua pars esse debet, ut taceam cognitionum divinarum ad vitam & mores applicationes; apparet, quam ridiculum sit, ita iratum fieri rationi, ut eam, quae est stupendum & incomparabile specimen venerabilis potentiae & sapientiae Divinae, tum utique dedito consilio à Deo ad id data, ut esset proxima & perpetua cogitationum nostrarum regina, sine qua praeterea S. Scriptura nobis ut divina persuaderi non potuit, velimus S. Scripturae tanquam hostem è diametro opponere.

De modo retrogradiendi à cognitione deducta ad cognitiones matres,
hoc est

De constructione Syllogismorum.

§. 260. Opera illa, qua intellectus ex cogni-

gnitionibus notioribus deducit cognitionem ignotiorem, dicitur Lat. *ratiocinatio*, *ratiocinium*, Graecè *Συλλογισμὸς*; vocabulis utrinque ad rem Arithmeticam pertinentibus (*).

§. 261. Nimirum, qua via à cognitionibus generantibus progressus sum ad cognitiones generatas, eadem quoque licet retrogredi. Cujus retrogressionis toties usus evenit, quoties vel ipse recordari, vel alios docere cupio, quibus cognitio aliqua fundamentis nitatur.

§. 262. Indicare, qua legitima viâ aliqua cognitio ab aliis deducta sit, hoc est, quas causas, quam auctoritatem habeat, est cognitionem deductam probare. Itaque ex hoc loco cognitionem, de cujus principiis agitur, nominabimus *cognitionem probandam*.

§. 263. Cognitio verbis signata dicitur *propositio*. Itaque in tantum *cognitio probanda* eadem erit atque *propositio probanda*.

§. 264. Quoniam cognitiones deductae cognitionum primarum, saepe non filiae, sed longiore intervallo quasi neptes, proneptes &c. sunt; apparet, cognitiones, quas probare cupio, optime à suis quasque matribus deduci proximis.

§. 265.

(*) *Inductionem* §. 186. (quae quidem Ciceroni est ipsa methodus Socratica §. 207.) & *ratiocinationem syllogisticam* subjicit Cicero *argumentationi* tanquam species generi de invent. l. 1.

§. 265. Supra diximus, à cognitione aliqua primitiva. v. g. *Xerxes est à Themistocle victus*, non fieri progressionem, nisi per factam ex principio *ταυτότητος* substitutionem notionis alterius, quam nominavimus *subrepticiam* v. g. *notionem Abasveri*; ut inde fiat cognitio deducta. v. g. *Abasverus est à Themistocle victus* §. 161. 162. Ergo cernitur, in cognitione deducta has duas notiones conjunctas esse, notionem subrepticiam ejusque sociatam. Eadem vero opera cognoscimus; si à cognitione deducta, hoc est à cognitione probanda retrogradiendum est ad cognitiones matres, requiri utique eam notionem debere, quae in priori deductione subrepticiae cedere debuit, & quam nominavimus *occupaticiam*. Esto cognitio probanda, *Abasverus est à Themistocle victus*; notio illa, quae in superiore deductione *notioni Abasveri* cedere debuit, est notio *Xerxis*: Haec notio *Xerxis* est requirenda & revocanda.

§. 266. Quod cognitio probanda habet duas notiones, subjectum & praedicatum, nova vero illa, quae quondam subrepticiae cessit, rursus admovenda est; ecce in probationibus versantes notiones tres; quae sunt *subjectum propositionis probandae*; *praedicatum propositionis probandae*, & *notio illa quondam occupaticia*.

§. 267. Vocabula, notiones significantia, Logicis dicuntur *termini*. Ergo perinde erit dicere, versari in probationibus tres terminos.

§. 268. Ex loco, quem deinceps obtinere debent, hi tres termini nova quoque nanciscuntur nomina. Terminus, qui est subjectum propositionis probandae, dicitur *terminus minor*, (quia in eam propositionem irrepit, quae postea nomen propositionis minoris nanciscitur:) is, qui est praedicatum propositionis probandae, dicitur *terminus major*, quia in propositionem majorem irrepit; & terminus tertius, *terminus medius*. Esto cognitio probanda, *omne metallum est gravius aqua & ratio cognitionis hujus; quia in aqua sedit*. In hac cognitione *metallum* est terminus minor; *gravius aqua* terminus major; *in aqua sedit* terminus medius.

§. 269. Ex cognitione primitiva non ordine & pedetentim licet deducere aliam, nisi ita, ut primo substruatur cognitio primitiva, quasi basis: v. g. *Homines sunt mortales*; ut tum accedat cognitio repraesentans subrepticiae notionis substitutionem. v. g. *Reges sunt homines*; ut denique sequatur cognitio, oriens ex consociatione subrepticiae cum altera notionum cognitionis primae, v. g. *Reges sunt mortales*. Sunt ergo sicut in quacunque gradatim facienda cognitionis deductione, sic quoque in quacunque cognitionis deductae probatione cognitiones

tres, propositiones tres; quarum prima nominatur *propositio major*, secunda *propositio minor*, tertia, quae erat propositio probanda, nunc *conclusio*. Major & minor propositio vocantur quoque uno nomine *praemissae*, minor propositio etiam proprio nomine *assumptio*.

§. 270. Veteres, qui voluerunt, conclusionem fixam & immobilem duabus praemissis legem terminorum ponere, simul constituerunt, ut propositio major semper constaret termino medio, & termino majore, h. e. termino medio & praedicato conclusionis; propositio minor semper constaret termino medio & termino minore, h. e. termino medio & subjecto conclusionis. v. g. Esto propositio probanda sive futura conclusio, *aliqua beneficentia est culpabilis*; quia *beneficentia improbos tantum prosequens*. In hac propositione sive conclusione *beneficentia* est terminus minor; *culpabilis* terminus major; *beneficentia improbos tantum prosequens* terminus medius. Inde si syllogismus ordinarius construi debet, lex erit, ut ex his ambobus terminis *beneficentia improbos tantum prosequens* & *culpabilis* constet propositio major; ex his ambobus terminis *beneficentia* & *beneficentia improbos tantum prosequens* constet propositio minor.

§. 271. Quod major propositio semper praedicatum conclusionis; & minor propositio semper subjectum conclusionis continere debuit, factum est, ut numero ordinariorum syllogis-

logismorum excluderentur sicut syllogismi primae secundae & tertiae figurae conclusionibus conversis, ita & sorites trium propositionum, qui est syllogismus IV. Fig. conclusione conversa, ceterum syllogismus merito proclivissimae intelligentiae, & omnino par primatui figurae I. ex rationibus §. 172.

§. 272. Antea cum situs terminorum conclusionis nondum esset regula terminorum praemissarum §. 200. unaquaeque trium propositionum transpositioni terminorum erat obnoxia, quare ex lege Arithmetica numerorum ejusmodi variationis, omnino octo oriebantur diversae syllogismorum species. Nunc vero, cum situs terminorum conclusionis fixus & immobilis factus est, & proinde transpositio tantum residua mansit solis praemissis, h. e. propositioni majori & minori, ex eadem lege Arithmetica transpositio subjecti & praedicati in his duabus propositionibus quadruplicem tantum diversitatem induere syllogismo ordinario potest.

§. 273. Hae quatuor diversae syllogismorum species ex diverso situ terminorum in utraque praemissarum orientes, nominantur *Figurae*. Itaque

Figura I. est, quando terminus medius est subjectum majoris & praedicatum minoris propositionis.

Figura II. est, in qua terminus medius est praedicatum utriusque praemissae.

Figura III. est, in qua terminus medius est subjectum utriusque praemissae.

Figura IV. in qua terminus medius est praedicatum majoris & subjectum minoris propositionis.

§. 274. Paragraphi superiores & leges substitutionis notionis subrepticiae per se dant has omnibus Figuris regulas communes.

- I) In quolibet Syllogismo ordinario oportet esse terminos tres, nec plures nec pauciores.
- II) In quolibet Syllogismo ordinario oportet esse propositiones tres.
- III) Terminus major, h. e. praedicatum conclusionis nunquam ingreditur propositionem minorem: Terminus minor nunquam propositionem majorem; terminus medius nunquam conclusionem.
- IV) Ex puris negantibus nihil consequitur.
- V) Ex puris particularibus nihil consequitur. Valent vero propositiones singulares, universales §. 112.
- VI) Conclusio non superat partem debilio-rem: (censetur vero propositio negans debilior affirmante; propositio particularis debilior universali,) h. e. si alterutra praemissarum fuerit particularis aut negans, conclusioni non licet esse universali vel affirmanti.

§. 275. Singulae trium propositionum suam habent quantitatem & qualitatem. Haec in diversis syllogismis, etiam ejusdem figurae, certa lege diversa esse potest. Diversae vero species syllogismorum in singulis figuris ex propositionum diversa quantitate & qualitate proficiscentes nominantur *modi*: ut itaque figurae suos quaeque habeant modos.

§. 276. Quadruplex est propositio ratione quantitatis & qualitatis §. 115. Veteres vero quatuor vocales a, e, i, o, ita propositionum signa fecerunt, ut *A significaret propositionem universalem affirmantem; E universalem negantem; I particularem affirmantem; O particularem negantem.* Itaque ternis vocalibus modos significarunt. Sed ut hae vocales in figura I. commode pronunciarentur, in figuris vero reliquis praeterea modum reductionis ostenderent, veteres scholastici vocalibus consonantes addiderunt, atque hoc pacto vocabula technica finxerunt. v. g. In Fig. I. est *modus*, ex quo propositio major est universalis negans; propositio minor particularis affirmans; conclusio vero particularis negans. Assumerunt ergo veteres has tres vocales e, i, o: ex quibus additis consonantibus fecerunt vocabulum *ferio*; in quo proinde prima syllaba *Fe* sive *Fer* (nam in prima Fig. non interest, an consonantem praecedenti syllabae jungas) significat propositionem majorem esse universalem negantem;

L 3

syllaba

syllaba secunda I propositionem minorem particularem affirmantem; syllaba tertia O conclusionem particularem negantem.

Not. Vnaquaeque propositio ratione quantitatis & qualitatis quadruplex esse potest. Ergo binae propositiones ea ratione quater quater, i. e. sedecies possunt variari: ternae vero quater sedecies, i. e. quater & sexagies. Itaque si singulis trium syllogismi propositionum liceret esse cujuslibet quantitatis & qualitatis, ex lege Arithmetica nominatae artis combinatoriae ratiocinium fieret, esse in quaque figura omnino LXIV. modos, proinde in omnibus figuris CCLVI. Eorum vero modorum pauciores sunt, quae habent consecutionem.

§. 277. Sunt vero in Fig. I. modi IV. *Barbara, Celarent, Darii, Ferio*: in Fig. II. totidem, *Cesare, Camestres, Festino, Baroco*: in Fig. III. sex, *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison*: in Fig. IV. quinque, *Barbari, Calentes, Dibatis, Fespmo, Fresfom*.

Adjiciemus, ne in hoc libello quaerentibus desint, exempla, atque ea ex aliquibus superiorum praeceptorum.

Fig. I.

bAr Omnis locutio, enuncians duas noriones, eo consilio data opera consociatas, ut altera alteram afficiat, est plena propositio §. 88.

bA Omnis locutio imperativa (*) est locutio, enuncians duas

(*) Qualis est, si dico v. g. *fac hoc*.

duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut altera alteram afficiat.

SA Omnis locutio imperativa est plena propositio §. 91.

Si in hoc eodem syllogismo pro termino majore *plena propositio*, ponatur v. g. *non manca propositio*, atque inde finas fieri propositionem majorem & conclusionem negantem, habes exemplum modi *celarent*. Quod si id fit, quod §. 106. 193. diximus semper fieri posse, ut finamus unoquoque loco negationem cum praedicato in unitatem coalescere, ecce modus *celarent* emeritus est, & semper barbara.

dA Omnis locutio, *enuncians duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut &c.* est plena propositio.

rI Aliqua locutio, nec subjectum nec praedictum aperte referens, est locutio, *enuncians duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut &c.*

I Aliqua locutio, nec subjectum nec praedictum aperte referens, est plena propositio.

Tota differentia modi *darii* à modo *barbara* in eo posita est, quod in *barbara* notioni occupaticiae subrepat notio *omnis res*, in *darii* aliqua *res*.

Quod si in hoc eodem proximo syllogismo pro termino majore *plena propositio*, itidem ponas v. g. *non manca propositio*, atque inde finas fieri propositionem negantem, habes exemplum modi *ferio*: ut itaque reciproca ratione modus *ferio* semper abeat in modum *darii*.

Fig. II.

- cEs Nulla plena propositio *enunciat notionem solitariam.*
- Ar Omnis congeries verborum, conjunctione grammatica signatorum, *enunciat notionem solitariam* (*).
- E Nulla congeries verborum, conjunctione grammatica signatorum est plena propositio.
- cAm Omnis plena propositio *enunciat duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut &c.*
- Es Nulla congeries verborum, conjunctione grammatica signatorum (**), *enunciat duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut &c.*
- trEs Nulla congeries verborum, conjunctione grammatica signatorum, est plena propositio §. 101.
- fEs Nulla plena propositio *enunciat notionem solitariam.*
- tI Aliqua congeries verborum *enunciat notionem solitariam.*
- nO Aliqua congeries verborum non est plena propositio.
- Ba Omnis plena propositio *enunciat duas notiones, eo consilio data opera consociatas, ut altera alteram afficiat.*
- roc Aliqua congeries verborum *non enunciat duas notiones, eo consilio, data opera consociatas, ut &c.*
- o Aliqua congeries verborum non est plena propositio.

Festino

(*) Videlicet, quamdiu & quatenus conjunctio illa grammatica conjuncta cogitatur.

(**) Qualis est v. g. haec congeries, quod *Alexander M. Rex Macedoniae Babylone mortuus sit*: aut haec, quare *Alexander contra Darium exercitum moverit.*

Festino à cesare, & baroco à camestres non aliter differt, quam supra in prima Figura darii à barbara, & ferio à celarent, videlicet quod in cesare & camestres notioni occupaticiae substituitur notio omnis rei; in festino & baroco notio alicujus rei.

Quod si in secunda quoque Figura conservare velimus rationem faciendi ex omnibus propositionibus negantibus ex §. 193. affirmantes; nihil aliud tenendum est, quam notionem subrepticiam in secunda Figura substitui prædicati contradictorio § 198. (*) quale non utique postulat alteram præmissarum negantem.

Fig. III.

DAR Omnis repræsentatio repræsentationis, facta intra animum, est notio notionis.

Ap Omnis repræsentatio repræsentationis, facta intra animum, est notio.

eI Aliqua notio est notio notionis.

Quod si in hoc eodem fyllogismo pro termino majore, notio notionis, ponas v. g. non nisi notio notionis, (non aliud aliquid, quam notio notionis) atque inde finas fieri propositionem majorem & conclusionem negantem, habes exemplum modi *felapron*.

DIs Aliqua repræsentatio intra animum est notio notionis.

Am Omnis repræsentatio intra animum est notio.

Is Aliqua notio est notio notionis.

L 5

Quod

(*) Intelliguntur contradictoria, qualia sunt, cum dico, homo, non homo; purus, non purus; purus, impurus.

Quod si in hoc eodem syllogismo pro termino majore, *notio notionis*, ponas, ut supra, v. g. *non nisi notio notionis* habes exemplum modi *bocardo*.

DA^t Omnis *notio* est repraesentatio non corporalis.

Is Aliqua *notio* est repraesentatio rei corporalis.

I Aliqua repraesentatio rei corporalis est repraesentatio non corporalis.

Quod si in hoc eodem syllogismo ex illa particula *non*, quae ibi coaluit cum termino majore, facias propositionem majorem & conclusionem negantem; habes exemplum modi *ferison*.

In universum hic revocanda sunt haec: Estto cognitio mater (propositio major) *omnis voluptas senescere potest in fastidium*. Substituere velis *notioni voluptatis notionem laetitiae captae ex conviviis regalibus*. Tum maxime prona forma propositionis substitutoriae (propositionis minoris) est, si dicas: *omnis laetitia capta ex regalibus conviviis est voluptas*, hoc est, ut notio subrepticia sit propositionis substitutoriae subjectum, id quod, cum fiat in Fig. I. §. 201. fieri non potest tum, cum ea notio substituitur praedicato ut in Fig. IV. §. 198. nec fieri magis ob eandem causam posset in Fig. II. nisi ibi notio subrepticia substitueretur praedicati contradictorio, §. eod. In Fig. III. substitutio fit subjecto itidem ut in Fig. I. sed ea differentia, quod contra meliorem fluxum notio subrepticia in propositione substitutoria est praedicatum. Cum vero fluxus propositionis substitutoriae in Fig. I. fit in animum manantior, cur Fig. III. & figillatim formae substitutionis minus liquidae omnino valedici non potest? Potest: sed soli se ad summum tueri possunt *difamis*

mis & bocardo, in quibus quidem propositio major est particularis, v. g. *aliquis homo est insipiens*. Subjecto enim propositionis particularis non aliter notio subrepticia v. g. *rationalis* substitui potest, quam ita, ut notio occupaticia, qualis est in proximo exemplo *homo*, hanc subrepticiam uniuersali quantitate comprehendat §. 196. ut dicas v. g. *omnis homo est rationalis*.

Quod si autem id facere velis, quod diximus §. 197. in append. plane non contra naturam notionum esse, ut quantitatem & notam quantitatis cogites quoque una cum praedicato, ecce salutem quoque dictam & modo *disamis & bocardo*, quandoquidem substitutio semper directa esse poterit ad hoc exemplum: *aliquid animal vivit in fastiditissimis sordibus*: (aliquid) *suam sibi habens voluptatem est omne animal*: ergo *aliquid, quod suam sibi habet voluptatem, vivit in fastiditissimis sordibus*. Hanc diligentiam rerum, ceteroquin leuium, eorum quidem gratia adhibeo, qui libenter intelligent, quam simplex & unius formae atque analogiae sit theoria illa substitutionis notionum.

Fig. IV.

bAr Omnis notio est *vis repraesentans res intra animum*.

bA Omnis *vis repraesentans res intra animum* est similis imagini.

rI Aliquid quod simile est imagini est notio.

Et hoc satis ad modos quoque reliquos.

§. 278. Supra, cum de generatione cognitionum ageretur leges quantitatis redigebantur ad has tres: I) Notio subrepticia tanta quantitate

tate in vices notionis occupaticiae succedit, quanta recte substituitur §. 194. II) Oportet notionem subrepticiam ejusque quantitatem comprehendi notione occupaticia ejusque quantitate §. 195. III) Praedicata per se nihil aliud juris ad sua subjecta habent, quam jus particularitatis §. 197. Quemadmodum hae regulae una cum tota natura substitutionis fuerunt fundamentum earum regularum, quae omnibus Figuris sunt communes §. 274. ita quoque sunt fundamentum earum regularum, quae suis quaeque Figuris sunt propriae. Sunt vero regulae Figuris propriae hae.

Regulae propriae primae Fig. I.

I) Major propositio debet esse universalis.

Ratio: quia, si propositio major particularis est, notio subrepticia non aliter in jus & vices notionis occupaticiae succedere potest, quam ita, ut comprehendatur notio occupaticiae quantitate universali §. 195. Quod si fit, syllogismus per se transfiguratur in Figuram III. v. g. *aliquis homo est sapiens: obnoxius perturbationibus est omnis homo: vide §. eod. ergo aliquis obnoxius perturbationibus est sapiens.* At apparet, cum assumptio clarius & significantius ita exprimitur; *Omnis homo est obnoxius perturbationibus*, statim nasci Figuram tertiam.

II) In prima Figura (*sicut in tertia*) propositionem minorem oportet esse affirmantem.

Ratio:

Ratio: in prima Figura (sicut quoque in tertia) notio subreptica substituta succedere debet in vices & contagionem subjecti. Atqui substitutionem negantem facere, esset non substituere. Quare cum in Fig. III. subreptica quoque substituatur subjecto, eadem regula locum obtinet.

Regulae Figurae II.

- 1) In secunda Figura oportet alterutram praemissarum esse negantem, proinde (ex §. 274. n. VI.) quoque conclusionem negantem.

Ratio: in II. Fig. notio subreptica, quae in syllogismis est terminus minor, substituitur praedicato. Quod vero praedicata censentur ad sua subjecta se tantum particulariter habere §. 197. iis non aliter notio subreptica substitui potest, quam ita, ut notio occupantia subrepticam universali quantitate comprehendat. §. 196. v. g. Esto cognitio substrata: *qui perduellis est, hostis est patriae.* Heic praedicatum est *hostis patriae.* Quia hoc praedicatum censetur ad suum subjectum se tantum particulariter habere, ita, ut tantum involvatur haec conversa: *quidam hostis patriae est perduellis,* huic praedicato notio subreptica, v. g. *publice adversus patriam armatus* substitui non aliter potest, quam ita, ut notio *hostis patriae* subrepticam, h. e. hanc notionem, *adversus patriam armatus*, universali quantitate comprehendat, in hunc modum: *O. hostis patriae est contra patriam armatus.* Hoc vero si fit, quilibet videt, syllogismum non esse Figurae II. sed abiisse in Figuram IV.

Con-

Consequitur ergo, ut per Figuram II. in qua praedicato substitutio fieri debet, substitutio nulla directa fieri possit. Itaque haec Figura plane vacua esset, nisi substitutio alio modo fieri posset. Res vero ita se habet: Omnis propositio propter mutuam notionum contagionem implicat simul conversam per contrapositionem, hoc est non possum cogitare, *omnis perduellis est hostis patriae*, quin simul involvam hanc conversam, *qui non est hostis patriae non est perduellis*. Ecce igitur pro praedicato superiore *hostis patriae* nunc valet praedicati contradictorium *non hostis patriae*. Huic praedicati contradictorio nunc pleno jure ex manifestis suis legibus substitutio fieri potest. Substituatur v. g. haec notio: *qui perduellis obstixit*: forma propositionis substitutoriae erit: *qui perduellis obstixit, non est hostis patriae*. Fiet conclusio. Ergo *qui perduellis obstixit, non est perduellis*.

Quoniam igitur in Fig. II. semper substitutio fit praedicati contradictorio, per se consequitur, ut si major propositio fuerit negans, minor debeat esse affirmans; si major fuerit affirmans, minor debeat esse negans; & ut proinde alterutra praemissarum debeat esse negans. Q. E. D. Sicuti eadem tota res apparet ex natura syllogismi conditionalis secundi modi, utpote qui est germanus syllogismus II. Fig. In eo scilicet tollitur consequens ut tollatur antecedens.

Quod si pro praedicati contradictorio negante, notionem oppositam affirmantem ponere velis, utique licebit, nec quicquam intererit, nisi quod ex strictis legibus formarum syllogisticarum accusari syllogismus, aut ei cavillatio

latio fieri possit. Erit enim hujusmodi. *O. perduellis est hostis patriae. Qui perduellis obstitit est amicus patriae. Ergo, qui perduellis obstitit, non est perduellis.*

Notandum quoque hoc est: eo modo, quo tunc Syllogismus implicite cogitatur, eum clanculum abiisse in Figuram I. in hanc formam: *Qui non est hostis patriae non est perduellis. Qui perduellis obstitit, est talis, qui non est hostis patriae: Ergo &c. Quare etiam Figura II. hoc modo semper ad Figuram I. reduci potest, ne Baroco quidem excepto. Et ut hoc hic extra ordinem moneam. Ex hac theoria apparet, quàm nugas difficiles egerint scholastici, cum per C quod est in ultima sive potius penultima syllaba Bar - oc - o & ad propositionem minorem spectat, significarunt, reductionem ad primæ Figuræ modum Barbara (qui modus per initiale B significatur) fieri debere per ratiocinationem indirectam sive deductionem ad impossibile in hunc modum. Est syllogismus modi baroco: *omnis perduellis est hostis patriae: quidam amicus alicujus perduellis non est hostis patriae: ergo quidam amicus alicujus perduellis non est perduellis.* Reductio ad Fig. I. per ratiocinationem indirectam hæc fuit: *O perduellis est hostis patriae. O amicus alicujus perduellis est perduellis: ergo O amicus alicujus perduellis est hostis patriae.* (Sequitur formula appendicis.) Falsa est conclusio! Ergo falsa est alterutra præmissarum. Vera autem est hæc major propositio, *omnis perduellis est hostis patriae.* Falsa igitur illa altera minor, *omnis amicus alicujus perduellis est perduellis: & eapropter vera hujus**

hujus contradictoria, *quidam amicus alicujus perduellis non est perduellis* (*).

II) In secunda Figura majorem propositionem oportet esse universalem.

Ratio: quia Syllogismus II. Fig. est implicitus Syllogismus primae Figurae, proinde ratio regulae eadem, quae fuit §. 278. n. I.

Regulae Figurae III.

I) In tertia Figura minorem propositionem oportet esse affirmantem.

Ratio eadem, quae §. 278. n. 2.

II) In tertia Figura conclusionem oportet esse particularem.

Ratio: in tertia Figura notio subrepticia, quae in syllogismis est terminus minor, substituitur subjecto. v. g. *omne sanctum est inviolabile; omne sanctum est venerabile.* Ergo cum notio subrepticia, (qualis hic est notio *rei venerabilis*) tanta quantitate in vices & quantitatem subjecti, (quod hic est *sanctum*) succedat, quanta substituitur, cur non licet concludere, *ergo omne venerabile est inviolabile?* At tenendum est, in tertia Figura propositionem substitutoriam inversam esse, id quod ex §. 197. efficit, ut substitutio non aliter censi possit, quam particulariter facta, quasi scilicet in propositione minore dixeris, *quoddam venerabile est sanctum*, vid. §. 199.

§. 279.

(*) Verbosior quoque hic fui, tantum ut apparet constantia praeceptorum de substitutione notationum.

§. 279. Quoniam figura prima sola habita est facilior & in animum incurrentior, veteres operose commentati sunt, quomodi syllogismi II. & III. Figurae ad primam reduci possent: qua in re vocabulum quoque *reductio* vocabulum artis evasit. Est igitur *reductio* illa opera, cum syllogismus II. aut III. Figurae transfiguratur in primam (a).

(a) Notae, quae huic modo reducendi ostendendo inferre debuerunt, fuerunt primo literae initiales. v. g. C. in *Cesare* significavit modum primae figurae, ad quem reductio fieri deberet, esse *Celarent* & sic porro. Porro quatuor consonantes ita notae factae sunt, ut S significaret propositionis illius, ad quam pertineret, conversionem simplicem: P conversionem per accidens: M Metathesin (transpositionem) praemissarum, & proinde conversionem conclusionis. C pro propositione illa, ad quam pertineret, ponendam esse conclusionis contradictoriam, quo facto oritur *ratiocinatio* quam vocant *per indirectum*, cuius exemplum videre est pag. 118. 119. (*) Sed praeterquam quod
 sic

(*) Propiorum temporum Logici viderunt, *baroco* & *bocardo* non utique necessario *per probationem per indirectum* reducendos esse. Itaque imposita literae C. hac alia significatione, ut significaret *conversionem per contrapositionem*, *baroco* mutarunt in *facrono* & *bocardo* in *docambroc*: quo facto porro *camestrès* in *cacrene*, omnino ad eam rationem, quae explicata est supra §. 278. sub figurae II. reg. I. Modorum quoque

M

IV. fi.

fic in univerſum tragoediae aguntur in nugis, & parvac res magnis motibus, omnem rationem naturae ſyllogiſmorum exhauſerit ille, qui ſimpliciores & faeilimas illas rationes ſubſtitutionis notionis ſubrepticiae tenuerit, quas explicavimus §. 157. ſeqq. §. 194. ſeqq.

De Syllogiſmo conditionali.

§. 280. *Syllogiſmus conditionalis* (*hypotheticus*) dicitur ille, cujus major proſiſtio eſt conditionalis hoc modo: *Si ex minimis rebus maximae pendent, providentia Divina ad minima quoque patet. Atqui ex minimis rebus maximae pendent. Ergo providentia Divina ad minima quoque patet.*

§. 281. Duo horum ſyllogiſmorum genera nominant *modos*.

Modus prior eſt, cum ponitur antecedens, ut ponatur conſequens: ut in ſuperiore exemplo. Compendia proſiſtionis minoris & conſiſionis ſunt: *Verum prius: ergo & poſterius.*

Alter modus eſt; cum tollitur conſequens (h. e. conſequentis contradicitorium ponitur) ut tollatur antecedens. v. g. *Si providentia Divina ad minimas res non pateret, ei quoque maximae res ſubducerentur. Atqui ei maximae res*
non

IV. figurae nomina technica ad majorem reductionis facilitatem in aliam formam conſiſta ſunt.

non subducuntur. Ergo providentia Divina ad minimas res quoque patet. Compendia assumptionis & conclusionis sunt: Atqui falsum consequens. Ergo & antecedens.

Not. Cur propositio conditionalis in numerum propositionum simplicium referenda sit vide §. 119. De quantitate propos. conditionalium vide §. 210 - 212. Quomodo syllogismi conditionales sequantur universales leges substitutionis notionum subrepticarum. §. 213. 214. Certe syllogismus conditionalis primi modi est syllogismus primae figurae, & syll. conditionalis secundi modi syllogismus secundae figurae; nam sicut in secundo modo tollitur consequens; sic in figura II. uti diximus notio subreptica substituitur praedicati contradictorio §. 278. n. I.

In deductionibus aut probationibus cognitionum saepe aguntur conclusiones conditionales probandae. Hac, quum nullam formam in disciplina Logica invenient, adolescentibus negotium faceffere possunt. Itaque tenenda est ratio convertendi propositionem conditionalem in formam propositionis vulgariorem: quod quidem nullo negotio fit, si subjectum antecedentis & consequentis est idem, aut ad idem redigi potest, v. g. pro hac propositione, *si quis docet, discit*, dicere poteris, *quicumque docet, discit*. Sin consequens habet diversum subjectum, semper est expedita cogitatio, hoc *antecedens habet hoc consequens*. In qua causa probatio more ordinario in eo vertetur, si promere possis propositionem universalem, quae doceat omnia ejusmodi antecedentia, h. e. omnem ejusmodi concursum causarum aut rerum ha-

bere ejusmodi consequens. Ea propositio universalis, nisi in principio adaequatae *ταυτοτητος* fundata sit, inducitur pro re nata vel ex collectione propositionum singularium, vel philosophice ostendendo minutatim, quomodo antecedens habeat in se rationem sufficientem consequentis, hoc est, vim ad consequens: quod quidem in analysi rationum, nisi ad adaequatam *ταυτοτητα* ventum sit, rursus ad inductionem & collectionem propositionum singularium recidit.

De Syllogismo disjunctivo.

§. 282. Syllogismus, in quo propositio major est disjunctiva dicitur *Syllogismus disjunctivus*. (conf. §. 217.)

§. 283. Propositio disjunctiva potest considerari ut simplex unius subjecti uniusque praedicati; quasi dicas; *hoc subjectum habet alterutrum horum praedicatorum*, aut: *alterutrum horum subjectorum habet hoc praedicatum*. Itaque propositiones disjunctivae substratae patiuntur syllogismos, qui prae vulgaribus syllogismis nihil habeant praecipui. Esto propositio major hujus formae, *hoc subjectum habet alterutrum horum praedicatorum*. Syllogismus vulgaris, qui inde duci potest; erit hujusmodi.
 v. g. *Linea est vel curva vel recta: Character, quem sculpsit Titius, est linea: Ergo character, quem sculpsit Titius, est vel curvus vel rectus*. Similiter vulgaris syllogismus construi poterit, si propositionis majoris disjunctivae subjectum habet disjunctionem; hac forma: *alter-*
utrum

utrum horum subjectorum habet hoc praedicatum. Subjecto enim substitutio fit v. g. per fig. III. hoc modo: Vel Petrus vel Paulus hominem percussit. Atqui Petrus est cognatus percusso, Paulus vero ejus, dum viveret, famulus. Ergo vel cognatus vel famulus hominem percussit: praedicato v. g. per syllogismum trium propositionum formæ Soritis hoc modo: Vel Petrus vel Paulus hominem percussit. Quicumque autem hominem percussit, necesse est fuerit armatus. Ergo vel Petrus vel Paulus, si non uterque, necesse est fuerit armatus.

§. 284. Alia vero forma syllogismi disjunctivi oriatur, si cogitaveris illas propositiones, quas disjunctiva propositio suo compendio convolvit: nam si v. g. dicis, *illi vel convalescent vel morientur*: disjunctio convolvit has quatuor propositiones: *quicumque convalescet non morietur; quicumque morietur non convalescet; quicumque non convalescet morietur; quicumque non morietur convalescet.* Itaque postquam pro una propositione quatuor implicitas nactus es, eligere tibi propositionem ex iis licet, quam libuerit. Si ejus propositionis utricunque notioni notionem aliquam subrepticiam substitueris; oriatur syllogismus disjunctivus, qualem vulgo disjunctivum nominant. v. g. *Vel convalescent, vel mortui misellos pupillos relinquent: Convalescere vero non possunt: Ergo misellos pupillos relinquent.*

§. 285. Per se apparet, si propositio disjunctiva debet implicare quatuor ejusmodi propositiones, disjunctionem ejusmodi oportere esse, ut & membra disjuncta opposita & separata sint, & omnia ita enumerata, ut medium non possit habere locum. Male enim isthoc modo substerneretur propositio, v. g. haec: *Homines sunt vel patroni, vel clientes.*

§. 286. Quoniam propositiones quoque conditionales sua natura sunt propositiones simplices, quasi dicas: *Haec conditio habet hoc consequens*: per se apparet, propositionem conditionalem quoque simul disjunctivam fieri posse, & quidem perinde duplici forma: vel ut dicas: *Alterutra harum conditionum habet hoc consequens*, vel ut dicas: *Haec conditio habet alterutrum horum consequentium*, v. g. prioris formae erit haec propositio: *Sive vincas, sive vincaris, dolebis*: posterioris generis erit haec propositio: *Si cum eo ludum luseris, vel vinces, vel vinceris*. Ex hoc genere propositionum oritur novum genus syllogismorum, quod vocatur dilemma, trilemma &c.

De Dilemmate.

§. 287. Ἀἴμα ex verbo λαμβάνω accipio. Itaque *dilemma* dicitur, quod duobus modis capi potest. In re syllogistica *dilemma* est genus syllogismi, in quo propositio major est propositio conditionalis disjunctiva cum mem-

membris disjunctis duobus. Sin est cum membris disjunctis tribus, dicitur *trilemma*. Si cum quatuor, *tetralemma* & sic porro (*).

§. 288. Quia dilemma est genus Syllogismi conditionalis, perinde ac syllogismus conditionalis duorum modorum est. Prior modus est, cum ponitur antecedens, ut ponatur consequens. v. g. *Sive vincas, sive vincaris, dolebis. Atqui vel vinces vel vincēris. Ergo dolebis.*

Vsitatior vero huius modi forma est, ut primo proponatur propositio minor: tum propositio maior cum adiunctis rationibus; tandem conclusio cum consequenti novo; in hunc modum: *Si cum isthoc homine ludum ingressus fueris vel vinces vel vincēris. Atqui si viceris, impotentis scordali rabiem in te concitabis: Sin victus fueris, pecunia emungeris. Ergo utroque eventu dolebis: quare plane non ludendum.* Formam trilemmatis huius modi habent verba illa, Aeneid. Virg. l. II. V. 45-48. *Aut hoc inclusi ligno occultantur - - Equo ne credite Teucri.*

§. 289. Alter modus (referens syllogismum conditionalem secundi modi & proinde syllogismum vulgarem secundae figurae) est, cum tollitur consequens, ut tollatur antecedens. v. g. *Si verberandus sum, ideo sum verberandus,*

M 4

(*) Alia nomina dilemmatis sunt, syllogismus *δίστομος*, cornutus, crocodilinus.

dius, vel quod male, vel quod bene locutus sum. Atqui nec verberandus sum, ideo quod male, nec verberandus sum ideo quod bene locutus sum, (hoc est tanquam dicas, atqui falsum consequens) Ergo non verberandus sum (hoc est tanquam dicas, ergo falsum quoque antecedens.)

De Syllogismo, quem dicunt Copulativum.

§. 290. Est genus propositionis, in qua de subiecto negantur duae aut plures res, in quantum coniunctae cogitantur. v. g. *Nemo potest simul & sorbere & flare.* Syllogismus igitur, in quo maior propositio eiusmodi praedicatum copulativum negatum habet, dicitur *copulativus*. v. g. *Nemo potest &c. Atqui hic sorbet: Ergo ipso illo tempore flare non potest.*

§. 291. Quod eiusmodi propositio compendium est harum implicitarum: *Qui sorbet non flat: qui flat non sorbet:* substitutio notationis subrepticiae fit plane ad formam syllogismorum vulgarium.

De Enthymemate.

§. 292. Omnia superiora genera syllogismorum in sua plena forma fuerunt syllogismorum trium propositionum. Quoniam vero exercitata ingenia ex sola alterutra praemissarum & conclusione perinde sententiam totius syllogismi intelligunt, ac olim exercitati Hebraei sententiam suae scripturae ex solis literis consonantibus, factum est, ut, qui exercitatiores sunt, satis

fatis habeant alterutram praemissarum cum conclusione pronunciare, suppressa praemissa altera.

Syllogismus vero (sive vulgaris, sive conditionalis, sive alius formae,) in quo altera praemissarum exprimitur, altera reticetur & cogitanda relinquitur, dicitur *Enthymema* ex Graeco ἐνθυμέομαι, animo aliquid volvo. Exemplum est: *Deus est animus. Ergo Deus animo colendus est.* Vocabula technica hic haec sunt, ut propositio expressa dicatur *antecedens*: conclusio *consequens*: Vis illa, quae inest in antecedente ad consequens, & quae vis videtur esse ipsa propositio omissa, *consequentia*.

De Sorite.

§. 293. Σωρός acervum significat. *Sorites* (σωρείτης) dicitur illud genus argumentationis, quod ita plures propositiones continuatas ponit, ut identidem antecedentis propositionis praedicatum fiat subiectum sequentis, donec tandem subiectum primae propositionis subiiciatur praedicato ultimae. Esto exemplum Rom. VIII, 30. *Quos antea destinavit, eos vocavit: quos vocavit, eos justos fecit; quos justos fecit, eos gloriosos fecit.* Ergo quos Deus antea destinavit, eos gloriosos fecit.

§. 294. Apparet in Sorite notiones subrepticias continenti serie substitui praedicato: id quod ex §. 192. non aliter fieri potest, quam ita, ut praedicatum illud fiat propositionis sub-

stitutoriae subiectum cum quantitate universali §. 198. 277. Itaque omnes propositiones, quae in Sorite inter primam & ultimam sunt, oportet esse universales.

§. 295. Sorites trium propositionum (si modo iam ille *σωπειτής* (acervalis) nominandus est;) est syllogismus quartae figurae conclusione conversa; sed in numerum ordinariorum syllogismorum referri à veteribus non potuit, quoniam ex legibus semel fixis subiectum conclusionis debebat esse terminus minor, i. e. ille, qui in propositione minore versatur, quod in sorite secus fit.

§. 296. Quoniam Sorites in propositione substitutoria & in conclusione flumen & eandem directionem notionum conservat, quae fuit in propositione prima, hoc est, quod notio subrepticia, quae praedicato substituta est, praedicatum quoque manet; est Sorites omnino ratione claritatis pro fratre figurae I. habendus: quandoquidem figura I. ideo quoque perfectior & clarior habita est, quod in ea praeter substitutionis claritatem notio quoque subrepticia, quae subiecto est substituta, in conclusione quoque subiectum manet.

§. 297. Licet utique propositionibus in Sorite esse negantibus, dummodo caveatur, ut, si ex praedicato sit subiectum, sequentis propositionis negatio cum praedicato in unam notionem conflatur: vide §. 193. v. g.

Qui

Qui nescit malum suum, nescit miseriam suam:

Qui nescit miseriam suam, non sentit eam:

Qui non sentit miseriam, non dolet:

Qui non dolet, ratione ejus temporis, quo non dolet, non est miser:

Ergo *Qui nescit malum suum, is ratione ejus temporis, quo non dolet, non est miser.*

§. 298. In Sorite ordinario notio subrepticia substituitur praedicato, & deinde porro notiones subrepticiae aliae aliis. Et quoniam in propositionibus substitutoriis notio subrepticia semper locum praedicati obtinet; idem genus substitutionis, quod scilicet praedicato cuique substitutio fit, manet. At cum & subjectis possit substitui, ut fit in I. & III. Figura, quid impedit, quo minus & per subjecta acervales ejusmodi argumentationes continuari & propagari possint? Per se apparet fieri hoc posse, imo & per subjecta & praedicata promiscue. v. g.

I. O. <i>virtus est res alti & magni animi.</i>	Substituatur hujus propositionis subjecto, <i>notioni virtutis, notio pietatis.</i>
II. O. <i>pietas est virtus.</i>	Substituatur subjecto, <i>notioni pietatis, notio amoris sanctioris erga necessarios.</i>
III. O. <i>amor sanctior erga</i>	Substituatur subjecto, <i>notioni</i>

erga necessarios est pietas.

IV. *O. amor, quo Cajus amicum suum persecutus est, est amor sanctior erga necessarios.*

V. *Causa interna lacrymarum, quibus Cajus mortem amici persecutus est, est amor, quo Cajus amicum vivum persecutus est.*

Fit ergo hoc loco conclusio: *Causa interna lacrymarum, quibus Cajus mortem amici persecutus est, est res alti & magni animi.*

VI. *Causa interna lacrymarum, quibus*

rioni amoris sanctioris erga necessarios, notio amoris, quo Cajus amicum persecutus.

Substituatur subjecto, notioni amoris, quo Cajus amicum &c. notio causae internae lacrymarum, quibus Cajus mortem amici &c.

Intercipiatur conclusio (cognitio nova deducta.) Nam cum hoc quidem loco *notioni virtutis*. h. e. subjecto propositionis primae, per ambages substituta sit *notio causae internae lacrymarum* &c. haec ex lege identitatis ejus vices occupat ad *notionem rei, quae est alti & magni animi, quae fuerat praedicatum.*

Sed pergatur substitutio, substituendo subjecto propositionis V. *notioni causae internae lacrymarum, quibus Cajus mortem amici persecutus est, notio rei referentis molliem aliquam animi, inverfa quidem propositione substitutoria,*

Not. Cur hoc sit particulariter substituere vide §. 199. Sub-

*bus Cajus mortem amici profecutus est, refert molli-
tatem aliquam a-
nimi.*

VII. *Quodcunque re-
fert molli-
tatem ali-
quam animi, vi-
detur magnanimi-
tati repugnare.*

*Ergo aliquid, quod vi-
detur magnanimi-
tati repugnare, est
res decens altum
& magnum ani-
mum.*

*Lacrymae, quibus Ca-
jus mortem amici
profecutus est, fue-
runt pluribus visui.*

*Ergo aliqua causa in-
terna rei, quae plu-
ribus est visui, de-
cet altum & ma-
gnum animum.*

Verum quidem est, ejusmodi continuationes referre
separatos aut saltem separabiles syllogismos trium propo-
sitionum.

Substituatur porro prae-
dicato proximae propositio-
nis res, quae videtur magna-
nimitati repugnare; hac
forma:

Itaque postquam universa-
litas semel interrupta est, con-
clusio erit:

Sed & parti subjecti vel
praedicati potest substitutio
fieri eodem tenore, eadem
securitate & non exiguo com-
pendio. v. g. Substituatur
notio aliqua subrepticia soli
notioni lacrymarum in sub-
jecto propositionis V.

Fiet conclusio.

sitionum. At hoc idem locum quoque obtinet in sortibus ordinariis & aliis generibus argumentationis. Nos quidem ostendere volumus, tum quomodo nullo modo anxie omnia ad formam vulgarium syllogismorum revocanda sint; tum quomodo substitutionibus quasi ludi possit, caeque ita variari, ut ineptum sit, singulis generibus variationis singula nomina imponere. Nam si nova distinctio syllogisticorum generum ageretur, ecce novum genus syllogismi illud, cum parti subjecti & praedicati substitutio fit, quale est §. 169. 197. tum illud, cum praedicatum habet suam sibi propriam quantitatem, quale §. eod. deinde illud, cum praedicato quocunque modo substituitur §. 169. sed & illa genera, quae oriuntur ex conclusionibus figurarum conversis, quae in suum numerum relata sunt §. 200. porro illud, cum substitutiones omnis generis uno tenore continuantur §. 170. 298. &c.

De Fallaciis.

§. 299. Syllogismi latenter falsi dicuntur *sophismata*; qui iis student fallere, *sophistae*; ipsa illa vis, quae creditur ejusmodi syllogismo ad fallendum inesse, *fallacia*; tum porro fallaciae, quae committuntur contra regulas formae syllogisticae, dictae sunt ab Aristotelicis *fallaciae in dictione*; illae vero, quae versantur non in forma, sed materia h. e. in falsitate alterutrius aut utriusque praemissarum, *fallaciae extra dictionem*.

Diligentia quidem cognoscendarum fallaciarum earum, quas dicunt esse *in dictione*, viderur ne jocos quidem adulescen-

lescentum digna. Sex genera numerari solent, *fallacia homonymiae, amphiboliae, compositionis, divisionis, accentus, figurae dictionis*. E. g. *fallacia Figurae dictionis* dicitur ea, quae inest v. g. in hoc pleno falis syllogismo; *piscatur est verbum; Petrus piscatur: ergo Petrus est verbum*. Atqui eodem jure nominavissent eam fallaciam, quae inest syllogismo, si v. g. *aeris & aëris* pro uno termino obtruduntur, *fallaciam diphthongi aut punctorum diaereseos*. Ipsa illa denominatio fallaciarum *in dictione, figurae dictionis, accentus &c.* arguit, quam parum illae pertineant ad Logicam, in qua non potestates grammaticae vocabulorum, sed notiones & vires intelligentiae aguntur.

Fallaciae extra dictionem numerari solent *fallacia accidentis, dicti secundum quid & dicti simpliciter, ignoratio elenchi, (ἑτεροζήτησεως) petitio principii, fallacia consequentis, non causae ut causae & fallacia πολυζήτησεως*.

Omnibus quidem generibus falsitatis praemissarum singula nomina imponi non possunt. At isthaec commemorata nomina fallaciarum, praesertim *nomen ignoratio- nis elenchi, petitionis principii, & fallaciae non causae*, propter frequentiam usus quotidiani, commodum loquendi compendium praestant.

Dicitur vero *ignoratio elenchi*, si constitutio causae sive status controversiae, h. e. propositio illa substrata, in quam omnis opera propugnationis directa est, non servatur. Esto, ut contendere coeperim, *aliquanto probabilius esse, Darium Medum Dan. VI. Cyaxarem esse, atque eundem Astyagis fratrem, quam quenquam alium: meae*
con-

constitutio causae est, *aliquanto probabilius est &c.* adversarii vero, *non aliquanto probabilius est &c.* Quod si deinceps ego & adversarius neglecto instituto de gradu probabilitatis contendendi; nihil nisi ex propositione pura disceptamus, *sine Darius Medus ille Cyaxares necne;* committimus uterque ignorationem elenchi: nam isthaec quaestio non erat. Habet itaque hoc nomen technicum, eoque hoc pertinens praeceptum, *tenendus est status controversiae, quasi pes ad lineam,* in disputationibus & disceptationibus usum multiplicem, diffusissimum, atque praesertim ex ratione superioris formae usum incomparabilem.

Petio principii est, cum idem probamus per idem, h. e. per id, cujus ambiguitas in ipsa quaestione inclusa est. Esto, ut contendere coeperim, *omnes fluxiorum fontes ali solis aquis pluviis.* Si in probationem hujus cognitionis attulerim, *fontes non ali ullo modo colatis per venas terrae aquis marinis,* commiserim petitionem principii, quia hoc ipsum illud est, quod quaerebatur.

Fallacia non causae, ut causae, cui cognata est, *fallacia accidentis,* est; cum praecipitanter antecedens assumitur pro causa sui consequentis. In omni re empirica, usuque & vita civili illa fallacia nihil est frequentius, nec tam ideo, quod isthac fallacia fallamur à pugnantibus literariis, quam ideo, quod, ni diligenter caveamus, frequenter eâ fallamur ipsimet ab ipsismet nobis.

Praecepta ad studium commentandi & methodum.

§. 300. Intelligimus studium commentan-
di

di studium ex cognitionibus cognitiones dedita
opera deducendi.

§. 301. Nova cognitio intra animum non
generatur sine veteriore, imo ne sine veteriori-
bus quidem duabus. §. 166. Itaque tanto quis
plus discere per se potest, quo plus jam didicit.

§. 246. Generatio quidem cognitionum fit per
substitutionem notionum. Atqui eo plures no-
tiones aliæ aliis recte substitui possunt, quo plu-
res notiones animo recte tenentur. Maxime
vero primæ cognitiones sunt eae, quæ infor-
mantur vel à Deo ἀμείωτος, vel per sensus &
perceptiones. Efficitur ergo primo, ut, quem-
admodum quis eo plus novi per se discere pot-
est, quo plus jam didicit, ita quis eo solidius
inventioni, commentationibus & quasi fertili-
tati animi consulat, quo magis quo plures sen-
sus ad experientiam quo plurium dignarum re-
rum cum attentione aperit. Quare ceteris pa-
ribus tum senes maxime in novas cognitiones
incidere possunt, tum ii, qui nostris temporibus
experimentis captandis dedita opera in-
hiant. Cum enim vel una res individua, cum
suis notis vel nostra, vel aliena experientia recte
cognita, causa esse possit cognitionum innume-
rarum, quanto magis plures. Quod si vel unius
folii arboris individui glandulae Guettardo sub
experientiam cadunt, cognitio hæc pro ratione
faciendæ abstractionis non modo abire statim
potest in cognitiones omnino tot, quot mihi

repraesentato certae speciei aut generis foliorum, & omnino omnium foliorum individua, sed & porro propagari ad cognitionem complurium rerum aliarum.

Vtique paucitatem cognitionum nostra ipsorum experientia acceptarum magnifice compensare debent cognitiones experientiae aliorum. Nihil vero est tanti, quanti illae superioris generis, experientiae nostrae ipsorum. Habet enim experientia nostra ipsorum ad claritatem, distinctionem & inde ad memoriam, praecipua illa felicitis intelligentiae fundamenta, aliquid praecipui.

§. 302. Quoniam cognitiones generatae deductae porro, alia post aliam, novas generare possunt, consequitur itidem, ut eo felicitius recte commentari nova possimus, quo plura recte commentati sumus. Aristoteles, ceteris paribus, sexagenarius plus commentari potuit, quam idem tricenarius.

§. 303. Quod quoque sua cuique experientia angustior est, quam pro amplitudine animi; haec vero angustia amplissime compensari potest experientia hominum innumerorum; apparet, quantae fraudi nobis sit & quam indigna animo nostro nimia arrogantia fiduciae solius experientiae nostrae ipsorum, aut tantum eorum, quorum in primis venerationem affectamus. Ridiculum plane est exemplum, quod video Cl. Walchium in Lexico commemorare, Francisci Redi, Medici Tusci, qui, captus caeco amore Aristotelis, dicitur noluisse in tubum opti-

opicum inspicere, ne cogeretur credere suum popularem Galilaeum stellas conspicuum esse, vati Aristoteli ignotas.

§. 304. Notiones notionibus substituuntur ex principio identitatis. Et ut res quidem similes similibus substitui possint, extrahendae sunt rationes identitatis ex ipsis similitudinibus, h. e. abstrahendum illud est, quod in rebus similibus idem esse cogitari potest. Neque vero rationes identitatis observari, nec justae abstractiones fieri possunt, nisi res illae, quarum inter se convenientia cognoscenda est, cognoscantur cum suis notis i. e. distincte. Consequitur, ut ars commentandi postulet utique notiones rerum claras & distinctas.

§. 305. Quoniam porro negotium illud faciendi tibi ex notionibus confusioribus notiones distinctas atque completas dicitur definitio §. 49. apparet, quanti ad studium commentandi intersit tenere animo justas rerum definitiones.

§. 306. Notae rerum non possunt cognosci, h. e. notiones non possunt distinctae fieri, nisi vis intelligentiae notiones contempletur, h. e. se ad eas obvertat & tendat. Et quomodo sine istiusmodi obvertione animi ipsae similitudines aut cognosci, aut dignosci, atque abstractiones fieri possent? Quin etiam contemplatio notionum ad firmiorem memoriam necessaria est. Negotium vero illud intensae obversionis animi dicitur *attentio*. Consequitur, ut

ad negotium commentandi per omnes omnino partes necessaria sit attentio.

§. 307. Nec rationes identitatis & similitudinis rerum possunt observari, nisi animus ad plures notiones sese cum promptitudine recte circumferat, easque hoc pacto plures quasi uno conspectu complectatur. Itaque ad studium commentandi necessaria est animo sese ad plures notiones recte obvertendi & circumferendi, h. e. conferendi plures notiones inter se promptitudo: h. e. necessarium est, ut circumspectio fiat, quae quibus notionibus substitui possint.

§. 308. Ad studium commentandi necessarium est, ut teneamus rerum definitiones
 §. 305. Definitionum vero in animum informatio eadem est, quae informatio distinctarum atque completarum notionum: nam notio distincta perinde atque notio definita non est, nisi suis notis distincta atque definita. Porro notae notionis sunt ipsae notiones. Itaque qua via notiones in animum informantur, ea quoque informantur notae, quibus notionum definitio facienda est: hoc est, in cognitionibus humanis ultimus fons, cui definitiones originem debent, est experientia.

§. 309. Animus humanus solet plures res, cum earum cogitararum certa conjunctio inlignis & frequens est, complecti notione una: qualis notio sit, v. g. *notio laudis, honoris, fuis,*

ris, studiorum humaniorum, militis murci &c. Similiter solet animus complecti notione peculiari rem aliquam, quae sua disjunctione, separatione aut abstractione insignis est, eamque vel solam, sicut fit in *notione temporis aut spatii*, vel varia mixtura compositam, sicut fit v. g. in *notione stultitiae*. Per se apparet, ejusmodi notiones posse suas notas confuse aut obscure repraesentare. Certum vero etiam est, non modo notas singulas in ultima resolutione per perceptiones informari debuisse, sed & universas junctim per perceptiones tum excitatas fuisse, cum notionem rei claram quoquo modo primum nacti sumus. Attamen, quod perceptio sensuum hujusmodi notiones plerumque non nisi cum mixtura peregrinarum notionum excitat, ad eas definiendas non tam diligentia sensuum necessaria est, quam attentio animi ad ipsas notiones excitatas, h. e. necessarium est, ut animus, cum notio ejusmodi excitatur, advertat, quae notiones peregrinae sint, & quae tanquam verae partes notionis compositae cum ea constanter & simul excitentur.

§. 310. Consequitur, ut illae cognitiones, quae pro primis fundamentis commentationum nostrarum assumuntur, possint esse vel *exempla experientiae*, vel sine commemorata experientia *definitiones*.

§. 311. Nulla est notio suis notis distincta aut definita, quae non sola sine ratiocinatione

per se & ipsam hanc distinctionem resoluta ex principio identitatis repraesentare possit plures: sicut, si cogitas, *spes est voluptas capta ex cognitionibus, animo repraesentantibus bonum nobis futurum*; haec cognitio convolvit per se sola has, *spes est voluptas: quod non est voluptas (dulcis animi sensus) non est spes: ubi non cogitari potest bonum, non est spes: ubi non cogitari potest bonum futurum, non est spes. Quod non est voluptas orta ex repraesentatione boni, non est spes: ubi non possunt cogitari notiones repraesentantes, non est spes: &c.* Hujusmodi involutae in una eademque definitione aut propositione cognitiones, dicuntur, si theoreticae sunt, *axiomata*; sin practicae, *postulata*.

§. 312. Si per occasionem cognitionis illius, *spes est voluptas capta &c. cogito, spes major in animo metum minorem obscurare potest, aut spes opposita est metui*; apparet, hanc cognitionem non generari ex sola illa superiori, sed postulare quoque cognitionem metus. Ejusmodi cognitio, quae ratiocinando generatur ex definitione aut propositione non una sed pluribus, dicitur, si theoretica est, *theoremata*; sin practica, *problema*.

§. 313. *Corollaria, consectaria, porismata*, dicuntur eae cognitiones, quae ex superioribus singulis sine negotio probationis porro assumuntur: *scholia*, eae propositiones, quae illustrationis tantum gratia adjunguntur.

§. 314. Minimum ad generationem novae cognitionis necessariae sunt duae generantes, §. 166. Quoniam frequenter altera cognitionum generantium potest esse vel nova definitio, vel nova experientia; apparet definitiones & exempla experientiae posse frequenter in medio negotio propagationis cognitionum intercurrere.

§. 315. Si ad inferendam cognitionem novam altera cognitionum generantium habitans in disciplina aliena, ex illa aliena disciplina quasi mutua sumi debet, illa cognitio, quae quasi mutua sumitur, dicitur *lemma*.

§. 316. Mortis Titi alicujus causa esto funestus morbus, effectum aut consequens, funus. Si dico, *Titum cognovi funeste aegrotantem, ergo is mortuus est*; hoc est, si effectum probo ex sua causa, probatio dicitur à priori: si dico, *cognovi Tito esse funus factum, ergo mortuus est*; hoc est, si ex effecto colligo causam, probatio dicitur à posteriori. Valent vero hic definitiones & axiomata, inferiorum suarum propositionum causas, & ipsa exempla praesentis experientiae effecta: nam excitatio notionum, perceptionibus facta, potest certe considerari tanquam ipsius rei cognitae effectum.

§. 317. Ordo & modus agendi aliquid dicitur Graece *methodus*; sed sigillatim in disciplinis

plinis *methodus* est ordo & modus cogitandi, docendi aut proponendi.

§. 318. Si in cogitando docendo aut proponendo adscendo à cognitionibus generatis ad earum generantes, h. e. à propositionibus ad earum probationes, & porro ad harum probationum probationes, ea *methodus* solet dici *analytica*: Sin contra eum ordinem sequar, ut descendam à cognitionibus generantibus ad earum generatas; h. e. ut adfidue cognitiones generantes jubeam anteriores esse generatis, is ordo dicitur *methodus synthetica aut philosophica*; *cujus* igitur *supremam legem* dicunt hanc: *ea sunt praevertenda, per quae sequentia intelliguntur & probantur.*

§. 319. *Methodus* illa *synthetica*, quae sequitur ordinem & formas definitionum, axiomatum, theorematum &c. (vid. §. 310 - 315.) quod ea in primis Mathematicis adhibita fuit, dicitur *methodus mathematica*.

§. 320. *Honestas existimationis* alicujus rei posita in eo est, si existimationem nostram rei dignitati aequalem facimus, h. e. nec majorem, nec minorem. Itaque qui diligentiam *methodi syntheticae* nimis alto vultu contemnunt, & ii, qui eam nimis severe venerantur, videntur perinde stulte facere. *Vtraque* suam dignitatem tueri potest suo loco & tempore adhibita.

§. 321. In contentionibus & disceptationibus literariis, quas disputationes dicunt, ut plurimum usus est methodi analyticae. Itaque hac methodo assidue duae praemissae in incertum negationi exponuntur, tum adversario nimis libera potestas est excipiendi, atque si res non manifeste ἀναντίρρητος est, quidlibet negandi, tandem incurrere frequenter potest difficultas conclusionum conditionalium, quo fiat, ut in ordine instituto raro usque ad exitum perseveretur. Nihil vero est in his pugnis literariis, ei videlicet, cujus causa justior est, tanti quanti usus methodi syntheticae: in qua unoquoque gradu progressionis tantum una propositio aut consequentia negari potest, nec adversario tanta facilitas aut occasio est propositiones quaslibet negandi, praeterea iudicium & intelligentia felicius acuitur atque sententia persuadenda proclivius in animum influere potest, ut taceam, frequentius quoque hac methodo in usum venire posse ad inductiones compendifiendas praecipuam illam methodum Socraticam. Ponam exemplum ex re physica, cujus commentatio, ut ex tempore quidem visum est, faciliorem brevitatem habet & proclivioris intelligentiam. Esto ut renitenti probabilem facere velim hanc cognitionem, *propagatio serpentis longe lateque contagiosae luis non fit vehiculo aëris supra superficiem terrae.* Non statim tango ipsam propositionem, quae agitur, sed pri-

mum facio, ut accipiat hoc, *omnia corpora suos quodque halitus halare, item hoc, omnium omnino corporum esse non modo inter se differentias, sed & à se ipsis pro diversitate cujusque temporis.* Concedentem jubeo hanc deductionem accipere; *omnia corpora suos continenter vapores halant; omnes, qui halantur, vapores sunt corpora; & omnia corpora differunt proprietatibus non modo ab aliis corporibus, sed & inter se pro diversitate temporis: ergo omnia corpora suos continenter halitus fundunt, qui differant non modo ab aliorum corporum halitibus, sed & inter se pro diversitate cujusque temporis.* Si nihil habeat, quod moneat, dico; *si illud verum est, verum quoque est hoc, (facta substitutione legitima & subiecto & parti praedicati,) suos quaeque terra halitus continenter fundit, qui differant non modo ab aliarum regionum halitibus, sed & inter se, prout halantur autumno, aestate &c. bis illis annis.* Concedentem possum per vices monere, ne rem judicatam deinceps porro attrectet. Sed pergo; *si illud verum est, verum quoque est hoc; quisque aër & quodque terrae fluidum differt suis halitibus non modo ab aëre & quocunque fluido alius terrae, sed & ipsum à se pro diversitate autumni, aestatis, horum illorum annorum.* Quod si hoc loco consequentia in dubium vocetur, veritatem non modo studeo, uti dicunt, à priori vindicare, sed & ex incurfu experientiae, v. g. si dico, halitus esse tinctiles, atque omnes

omnes aquas esse tinctas suo sibi & peculiari halitu ejus terrae, super quam superfluit, atque si non semper notabiliter, tamen tum notabiliter, cum potus aut alia inde praeparata se ab omnibus aliarum terrarum rebus, quantumvis cetera iisdem, insignite distinguunt. Pergo postea; *si illud verum est, verum quoque est hoc; effectiones, quae sunt à rebus illis fluidis in plantis & animalibus, & inde affectiones corporum animalium non differunt modo ab effectionibus & affectionibus aliorum corporum vegetabilium & animalium, sed & inter se pro diversitate aestatis, autumnii &c. horum illorum annorum. Quo ipso hoc dicitur; continentes halitus terrae sunt causae affectionum epidemicarum. Hoc loco notio epidemicarum affectionum, quae est pars praedicti, habet tantum jus quantitatis particularis. Quare si ei aliam notionem, v. g. notionem morborum epidemicorum tanquam speciem substituire velim, adversarius recte excipiet, halitus temporarios terrae, ex concessa propositione non utique cogitari causas affectionum omnium, nec omnino earum, quae sunt notabiles, i. e. sub sensu cadunt. Ut vero notioni illi superiori affectionum epidemicarum quantitatem majorem adferam, utor incursum novae experientiae, quae docet, plura genera contagionum ejusmodi esse, ut serpent gressibus lentis, plagis angustioribus, tempestatibus vero nec juventur, nec frangantur. Quo facto vindicare tandem studeo.*

deo probabilitatem hujus propositionis, *causae ejusmodi contagionum epidemicarum certe earum, quae definitis suis plagis lente serpunt, sunt continentes & extraordinarii halitus terrae, quorum ambulatorium principium subterraneum infra superficiem terrae per suas sibi convenientes plagas se serpendo, directione quasi horizontali, propagat & inter propagandum continenter sursum balat.* Et ecce huic cognitioni inest illa, quae agitur; *propagatio serpentis longe lateque luis epidemicae non fit vehiculo aëris supra superficiem terrae.* Quidquid quoque modo hic possit interpellari, apparet, unoquoque gradu progressionis non plus impugnari posse, quam unam consequentiam.

CAPVT III.

IN QVIBVS REBVS PERFECTIO COGNITIONVM SIT POSITA.

Proleg. **H**ucusque ostendimus, quomodo cognitiones in animis hominum oriuntur. Sequitur altera pars argumenti, in qua agendum, in quibus rebus posita sit perfectio cognitionum. Ac primum quidem duae sunt perfectionis picturae partes, *subtilitas* repraesentans iusta quantitate figura & situ, quoad fieri potest, exiguas minutatim partes, & *convenientia* singularum linearum & punctorum cum exemplo, quod est in re. Tertia pars perfectionis picturae accederet, si qua simul alia
tabula

tabula posset repraesentare rationes convenientiae v. g. quomodo pictor fide dignus eam picturam pinxerit ad exemplum rei. Quoniam similiter sunt tres perfectionis cognitionum partes, *distinctio, veritas & certitudo*; in antecessum earum quidem partium notiones explicandae sunt.

Articulus I.

De distinctiōne cognitionum.

§. 322. Omnis res, de qua aliquid praedicatur aut cogitatur, necessario habet vim, habilitatem aut fundamentum aliquod, per quod haec vel illa res, quae praedicatur de ipsa, ad ipsam pertinere possit. E. g. esto cognitio, *Petrus est doctus*: sane oportet in Petro esse fundamentum aliquod, per quod doctrina ad eum pertinere possit.

Not. Eadem est ratio propositionum aut cognitionum negantium, quia negatio cum praedicato suo semper potest considerari ut conflata in unam: v. g. Si cognosco, *Petrum non esse doctum*, oportet in Petro esse fundamentum aliquod, per quod possit *non doctus* esse.

§. 323. Vis illa aut fundamentum illud, quod habet subjectum ad praedicatum dicitur ratio, atque si vis illa est plena nec vim aliam sociam aut subiectam desiderat, dicitur *ratio sufficiens*; sin secus, *ratio non sufficiens*. v. g. *Massa corporis quinque librarum gravitate vincit levem plumam*. In hac cognitione apparet in subjecto esse vim plenam ad praedicatum. Itaque

que dicimus, in massa corporis quinque librarum esse rationem sufficientem, cur gravitate ea vincat levem plumam. Sin cogito; *Massa corporis quinque librarum occidit hominem*; apparet in subiecto vim plenam ad praedicatum non esse, sed desiderare res concurrentes conjunctas aut subjunctas. Fieret vero rursus vis subiecti plena aut saltem plenior, si concurrentibus rebus additis cogitarem aut diceremus: *Massa plumbi quinque librarum, excussa pulvere pyrro ex tormento directo in nudam frontem hominis, occidit hominem*. Tum quoque rursus diceremus, in massa plumbi quinque librarum excussa &c. contineri rationem sufficientem, cur homo occisus sit.

Res illas extra subiectum, in quibus inest vis illa socia aut subiuncta, & quae, si concurrat cum vi illa, quae inest in subiecto, plenitudinem rationis sufficientis adfert, nominare liceat *complementa* subiecti aut rationis sufficientis, qualia in exemplo penultimo *pulvis pyrrius, excussio* &c.

§. 324. Quemadmodum experientia docet: sunt res, quae eius rei, quae de iis praedicantur, rationem sufficientem in se habent: sunt quoque, quae sui praedicati rationem sufficientem non habeant, sed tantum rationis illius sufficientis partem: Nullae vero sunt res, quae ad praedicatum rationis sufficientis partem plane nullam habeant. v. g. Si cogito, *fur auferit*

fert aut abstulit aliquando rem alienam clam; fur rationem sufficientem praedicati in se continebit, quia in ipsa notione furis id praedicatum jam continetur. At si dixerò, *fur compilavit domum Fabii*, in fure tantum erit pars rationis sufficientis; quia fundamentum ejus determinati furti, cujus fundamenti pars est in fure, debet habere rationes concurrentes, v. g. in Fabio, rebus & domo Fabii, aliisque rebus, quae furem ipso illo tempore eo direxerint & juverint. Rursus si cogito: *res aliqua est furto ablata*, certe res aliqua, in quantum tantum ut res aliqua cogitatur, continet in se exiguam sane partem rationis sufficientis, attamen partem: quandoquidem nisi *res* fuerit, habilis furto non fuerit.

§. 325. Sicut nulla res est, quae non habeat saltem partem aliquam rationis sufficientis sui praedicati, ita quoque nulla est res inter eas, quae continent tantum partem rationis sufficientis praedicati, quae non utique tantum complementi ex aliis rebus nanciscatur, quantum ad plenitudinem rationis sufficientis satis sit: v. g. si dico, *Titius accepto vulnere mortuus est*, Titius certe partem tantum rationis sufficientis illius generis mortis in se habuit: quare non potest vulnere mortuus esse, nisi res conjunctae & subjunctae v. g. impotentia, negotium, rixae cum homine impetuoso, aliaeque rationes loci & temporis accesserint, justa quantitate iustoque

stoque modo. Aut esto e. g. cognitio: *Plinius major Stabias per causam ardentis Vesuvii perit.* Quoniam ex eo, quod hic Vir Plinius Major fuit, per se non sequitur, ut prope Vesuvium perierit, est in hoc Plinio tantum pars rationis sufficientis huius interitus. Accedunt ergo complementa, ut quia praefectus classi erat, rerum naturalium curiosissimus, ad pericula audacior atque Pomponiano amicissimus, Stabias peteret, ut pestiferum halitum hauriret, atque id pectore aut stomacho iam ex longiore valetudine imbecilliore &c. Quae omnes partes rationis sufficientis inter se sunt aut coniunctae, aut subiunctae.

§. 326. Supra diximus, in cognitionibus contagionem in animo semper esse mutuam, ita, ut & subiectum contagionem habeat ad praedicatum, & praedicatum ad subiectum. Ante omnia hoc idem locum obtinet in ipsa re, quam cognitiones repraesentare debent. Nimirum quemadmodum res, de qua aliquid praedicatur, rationem sufficientem vel partem rationis sufficientis in se continet eius rei, quae de ea praedicatur: ita quoque nulla est res, quae praedicatur de re, quae non rationem sufficientem aut partem rationis sufficientis in se contineat eius rei, de qua ipsa praedicatur.

§. 327. Si res illas, quae praedicantur de alia re, tales consideres, quales determinatae re ipsa sunt; omnes res, quae praedicantur de
alia

alia re sunt perinde determinatae & ab omnibus aliis distinctae, ac ea res, de qua ipsae praedicantur, & quidem ita, ut de nulla alia re possint praedicari, quam de una illa re, de qua vere praedicantur. E. g. esto cognitio: *Titius est vulnere mortuus*. Sane notio quidem *vulnere mortuus* ad multo plures pertinet, quam ad Titium; at in ipsa re illud genus mortis Titii ita est determinatum rationibus loci & temporis aliorumque adjunctorum, ut illud genus mortis ad solum Titium necessario pertineat.

§. 328. In rebus naturalibus nihil fit per saltum, h. e. per intervalla plane inania, sed continente & ordinata partium serie. Quare etiam ratio sufficiens, quae vel cujus pars in subjecto ad praedicatum est, suam quoque continentem & ordinatam partium seriem habet, tam ratione loci, quam temporis, h. e. ut partes rationis sufficientis, aliae aliis conjunctae & subjunctae, uno tenore sive filo usque ad praedicatum pertineant: v. g. si evenit, ut Titius vulnere mortuus sit; necesse est, ut partes rationis sufficientis in Petro, & supplementa rationis sufficientis in causis conjunctis, v. g. animus impetuosus, occasio rixae &c. suo ordine concurrerint; inde continenti causarum subjunctarum & effectorum filo sese usque ad praedicatum determinatae illius mortis produxerint.

§. 329. A rebus cognoscendis nunc abeundum ad cognitiones ipsas, quae sunt in animo.

O

Quod

Quod in rebus locum obtinet, hoc pro natura notionum, res repræsentantium, in cognitionibus est. Sunt ergo in cognitionibus vel subiecta, quæ rationem sufficientem prædicati in se continent, sicut, si dico, *cera potest liquefcere*; vel subiecta, quæ tantum ejus rationis sufficientis partem in se continent, sicut, si dico, *cera illa est liquefacta*. Complementa enim rationis sufficientis, cur cera liquida sit, existunt in propinquo calore. Aut esto cognitio: *Aestiva altitudo Solis fert, captâ ratione per summam universi temporis, insignem calorem*. In aestiva altitudine Solis est pars rationis sufficientis. Complementum generaliter est in globi terrarum ad Solem situ, qui aestate is est, ut sensim sublata aëris aequilibrata, propter hemisphaerii borealis majorem calorem, per summam universi temporis, plus austri aut austro viciniore venti spirare debeant, quam hyeme, cum causæ contrariae locum obtinent. Hoc dicimus: Ratio sufficiens vel inest in solo subiecto, vel dispersa est per subiectum & complementa ejus.

§. 330. Sunt quamplurimæ cognitiones, quarum ratio sufficiens à nobis particulatim non cognoscitur: id quod necesse est fieri, si notiones singulae sunt confusæ, v. g. si dico; *carnis potest latrare*; *magnes attrahit propinquum ferrum*. Magnes quidem continet in se rationem sufficientem ejus attractionis. At hanc
ratio-

rationem sufficientem particulatim non cognosco.

§. 331. Ratio sufficiens, five insit in solo subjecto, five simul dispersa sit per complementa, consideretur, ut ratio una, ejusque notio, ut una notio. Cognitionem, cujus rationem sufficientem, five solo subjecto comprehensam, five simul per complementa dispersam, minutatim per partes, h. e. distinctius cognosco, nominamus *cognitionem distinctam*, item si non nisi ratiocinando acquiritur, *philosophicam*, quae eadem *mathematica* evadit, si cognosco, quantum omnino singulae partes ad plenitudinem rationis sufficientis conferant, v. g. *pondus centenarium vincit repugnantiam ponderis nonagenarii*: nam hic partes ponderum clare cognoscuntur una cum quantitate. Aut esto pro exemplo superior cognitio, *Plinius Major per causam ardentis Vesuvii periit*. Cognitio haec distincta & simul instar mathematicae esset, si cognoscerem, quantum omnino & antecedens valetudo pectoris & haustus vaporis &c. ad mortem inferendam contulerint.

§. 332. Apparet igitur, quanti ad distinctam cognitionem interit, habere distinctas notiones subjecti & praedicati.

§. 333. Quoniam infinitae sunt res, quarum, vel natura, vel longinquitas, vel vastitas, vel partium aut notarum subtilitas facit, ut earum notiones nullo modo distinctae reddi possint;

consequitur, ut & cognitiones sint, ad quarum perfectam distinctionem via insuperabilibus obstructa difficultatibus & prorsus impenetrabilis est.

§. 334. Consequitur quoque, ut cognitiones distinctae, utpote quae sunt similes sua ratione picturis, lineamenta minutatim repraesentantibus, ratione suae distinctionis infinitos habere possint gradus, eoque plures, quo singulae notiones sunt minus universales, hoc est notionibus singularibus individuorum propiores. Sicuti & id notandum, cognitionem philosophicam saepe non eam dici, quae, repraesentans rationem sufficientem per partes, docto cum vulgo communis est, sed eam quae est supra sortem vulgi. Magnum aliquando & philosophicum est ibi tantum magnum & philosophicum, ubi eminet, magnitudinem & honorificentiam philosophici nominis comparatione tolente aut deprimente.

§. 335. Cognitionis una distincta sunt cognitiones plures, quoniam notio cum una nota cogitata jam cognitionem, h. e. propositionem facit. Cognitionis vero philosophica, si ad individua accedit, & ut omnibus numeris absoluta consideratur, constat cognitionibus innumeris.

§. 336. Facultas distinctius res cognoscendi dicitur mentis *acumen* & *perspicientia*,

tia, aperta iterum metaphora ex oculis & visu (*).

Articulus II.

De Veritate.

Proleg. Cartesius in clara atque distincta rei cognitione ponebat omne criterium veritatis, quasi non existere possint distinctissima mendacia & fabulae ad speciem rationis sufficientis & similitudinis veri effectae. Quemadmodum tabula subtilissima lineamenta & ordinatissimas rerum partes repraesentare potest, non tamen repraesentans ipsas illas subtiles partes ad exemplum alicujus veritatis: ita nec veritas posita esse potest in sola cognitionum distinctione. Verum quidem est, quo cognitio est distinctior, eo eam plura criteria continere posse, at criteria non modo veritatis, sed & aliquando falsitatis. Sin dicas, cognitionem distinctam esse cognitionem rationis sufficientis; cognitionem vero rationis sufficientis non fallere; hoc tenendum est; utique qui rationem sufficientem ejusque partes NB. *veras* cognoscit, eum habere criterium veritatis absolutum, at cum hoc pacto in orbem recidat quaestio, an cognitio partium rationis sufficientis vera sit, manet, cognitionem distinctam atque veritatem esse res diversas.

§. 337. In genere convenientia inter rem repraesentantem & rem repraesentatam dicitur *Veritas*.

O 3

Con-

(*) De ejus acuminis natura, diversitate atque diversitatis causis & effectis infra.

Convenientia rei alicujus cum notione illa, quam vel per se, vel per vocabula aut signa excitat aut excitare debet, est veritas, quae ex disciplina, quae in hoc genere veritatis versatur, dicitur *veritas Metaphysica*: sicuti aurum metaphysice verum aurum est, quod convenit cum notione auri, quae est in animis nostris, in oppositione ad aurum pictum aut rem solidam, quae speciem tantum auri habet.

Convenientia sermonis nostri aut aliorum signorum, cogitationes significantium, cum cogitationibus nostris, est veritas, quae dicitur *veritas Ethica*, v. g. si quis per somnium, somniato thesauro, clamet, *dives factus sum*; loquitur enim ille, ut sentit & cogitat: nam hujusmodi exemplum volumus ponere, ut appareret, ab hoc genere veritatis veritatem Logicam posse abesse.

Convenientia cognitionum nostrarum & cogitationum, simul etiam sermonis cum ipsis exemplis rerum, dicitur *veritas Logica*, qualis est, si quis cogitat aut dicit, *bis bina sunt quatuor*; *Sol per vices oritur & occidit*; cogitat enim & loquitur, ut res est.

§. 338. Veritas aut falsitas Logica certa ratione etiam pertinet ad notiones solitarias, quales dicimus illas, de quibus nihil data opera praedicatur; v. g. ad *notionem elephanti, vituli marini*. Nam falsa erit notio vituli marini, si ea vitulum marinum mihi repraesentat, ut vitulum

lum fere vaccae terrestres. Attamen notio solitaria non potest vera aut falsa cogitari, quin eo ipso sese societ, h. e. fiat cognitio sive propositio. Notio quaeque est quali imago. Si quaeritur an imago pictoris sit vera, semper implicita quaestio est, utrum haec vel illa lineamenta ad exemplum rei repraesentandae adsint an absint. Similiter si notio aliqua dicitur, v. g. esse falsa, hoc dicitur, esse aliquod quasi lineamentum, aliquam notam, quam oporteret vel adesse, vel abesse. Ergo eo ipso, quod de veritate notionis solitariae cogitatur, statim notio abit in cognitionem.

§. 339. Cognitiones sunt vel authenticae, vel deductae, §. 145. Cognitionibus authenticis Θεοπνεύσις veritas hoc est convenientia cum exemplo rei adnascitur eo ipso, quod informatio à Deo profecta est.

§. 340. Quoniam cognitiones authenticae reliquarum rerum extra nos informationem habent profectam ex ipsis exemplis per sensus; veritas cognitionibus authenticis naturalibus rerum extra nos adnascitur eo ipso, quod ex ipsis exemplis, iustis intermediis vehiculis, per sana sensuum organa, in sanum animum informatae sunt.

§. 341. In cognitionibus earum rerum, quae sunt vel fiunt intra animum, cum sensuum organa corporea hic nihil negotii habeant, vicem omnem sola sustinet conscientia; utpote

quae ad perceptiones & cogitationes fere idem est, quod perceptio est ad res externas.

§. 342. In informatione cognitionum naturalium, res sensibus subductas repraesentantium, duae res aguntur: Altera est, ut notae sive signa, quae res sensibus subducta à se ad sensus nostros emittit, sensibus recte percipiatur. Altera est, ut notio ejus perceptae rei contagionem nanciscatur ad notiones, rem sensibus subductam repraesentantes. Itaque cognitionibus rerum, sensibus subductarum, veritas adnascitur, primo, si nota illa sive signum, quod sensibus subiectum fuit, recte sensibus perceptum sit: deinde si quoque contagio, quam notiones perceptae ad notiones, rem sensibus subductam repraesentantes, habent, iusta est: v. g. cognitioni huic, *Fabium pudet*, veritas adnata est primo, si rubor ejus faciei recte oculis perceptus est, deinde, si quoque iusta est contagio, quam notio ruboris ad notionem pudoris in animo meo habet (*).

§. 343. Quoniam in informatione cognitionum res sensibus subductas repraesentantium primum id agitur, ut nota sive signum, quod sensibus proxime subiectum fuit, recte perceptum sit, in hac parte idem locum obtinet, quod dictum fuit, §. 340. Nimirum si veritas cogniti-

(*) Apparet hic idem dici, ac si dicimus, in veritate cognitionis rem verti in duabus praemissis.

tionibus his adnasci debet, necesse est, ut notiones notarum aut signorum, quae sensibus directo subjecta fuerunt, ex ipsis signis, iustis intermediis instrumentis aut vehiculis per sana sensuum organa in sanum animum informatae sint: sicuti, si huic cognitioni, *Fabium pudet*, veritas agnata est, necesse est, ut ne ruborem ejus faciei oculis fallentibus, aut v. g. per vitrum, infuscatum minio, viderim. Aut si pro signis est sermo, necesse est, ut recte perceperim sonos vocabulorum & verborum.

§. 344. Quod ad contagionem attinet: Notiones notarum aut signorum non possunt excitare destinatae suam cognitionem rei sensibus subductae; nisi notiones illarum notarum aut signorum inciderint eis ταυτότητα alicujus notionis, quae jam ex experientia perceptionis paratam contagionem habeat ad aliam notionem, §. 234. Itaque quoniam contagio quidem nascitur ex experientia propositionum singularium; habilitas vero ad accipiendam substitutionem notionis novae subrepticiae, ex inducta per abstractionem ex ejusmodi propositionibus singularibus propositione universalis; consequitur, ut ex parte contagionis cognitionibus rerum sensibus subductarum veritas adnascatur, si experientia cognitionum singularium iusta est, & ad inducendam propositionis universalitatem, abstractio recte fit: sicuti, v. g. huic cognitioni, *Fabium pudet*, ex hac parte veritas

adnata est, si per experientiam, ex me & aliis captam, satis multas cognitiones singulares collegi, ut abstrahendo inducere propositionem universalem possim: *Quicumque in hac illa rerum conditione rubent, eos omnes pudet.*

Not. De dijudicanda veritate hic nondum agitur.

§. 345. Si vicem notarum sive signorum sermo veracis testis obtinet, ex duplici contagione cognitionibus veritas adnasci debet.

Primo; quoniam similiter notiones perceptorum sonorum justam suam contagionem habere ad notiones suarum rerum debent, consequitur eadem ratione per se, ut cognitionibus veritas adnasci non possit, nisi potestas & sententia verborum recte intelligatur, h. e. nisi quis satis peritus linguae sit.

§. 346. Notiones, sociatae per sermonem per se nondum magis exhibent cognitiones, rem quasi existentem repraesentantes, quam notiones sociatae, quas informavit temeraria pictura, aut libido fingendi. Quare nova contagione opus est: vide §. 223. Itaque veritas cognitionibus non adnascitur, nisi cognitiones informatae sint sermone iusti testis.

§. 347. Distinctissima quaeque cognitio repraesentat res cognitae per partes, hoc est per numerabiles notas, essentialia aut attributa propria. Itaque veritas distinctae cognitiones involvit convenientiam notionum singularum notarum

tarum cum notis ipsis. Quoniam hae verae notae sub numero sunt, & suo vario numero cum vario numero falsarum notarum possunt mixtae esse, proinde quoque diversitati graduum subjectae sunt, consequitur, ut quoque ratione totius cognitionis veritas possit habere innumeros gradus & partes: Proverbium enim illud non contra rei naturam est, quo quondam dicitur absolvisse Regina Galliae certam quandam dominam, conquerentem de facta sibi à quadam Matrona exprobratione, se ex quodam quinque aut sex liberorum matrem factam: *esse ejus, quod rumor fert, ut plurimum dimidiam tantum partem veram.*

Articulus III.

De Certitudine.

§. 348. Sensus veritatis (die Empfindung der Wahrheit) dicitur, vulgato in linguam latinam vocabulo, *certitudo* (*).

Not. *Sentire, percipere, cogitare, intelligere se sentire, percipere, cogitare, intelligere aut se sensisse, percepisse &c.*
est

(*) *Certi* non modo dicimur nos, cum conscii sumus veritatis, sed & *certa* dicitur ipsa res, cum ea ad adferendum sensum veritatis evidens & perspicua est; ita, ut certitudo possit cogitari & in animo & in re. Quare cum notio conscientiae veritatis conjuncta per se sit cum notione *evidentiae, perspicuitatis, aut evidentiae veritatis*, antiqui his vocabulis quoque usi sunt toties, quoties significandus fuit sensus veritatis in animo.

est *consciūm esse*. Ipsa illa facultas dicitur *conscientia*; quae quasi est interior intellectus & versatur proxime in illis, quae sunt aut fiunt intra animum. Itaque cum quoque sensus veritatis sit sensus aut intellectio eorum, quae intra animum sunt, certitudinem quoque dicere licebit *conscientiam veritatis*, v. g. tum dicar certus esse, Titium phthisi moriturum, cum conscius sum, id esse verum.

§. 349. Si rem sensibus directo cognovimus, fieri non potuit, quin conscientiae observata fuerit ipsa sensuum perceptio, ita, ut cognitio modi perceptionis sit tanquam cognitio annexa. Sed & diximus §. 232. neque ullam nobis esse humanam cognitionem rei sensibus subductae, cujus informatio non continente renore, tanquam continente filo, ad ipsam usque rem cognoscendam pertineat: hujus filii quasi duas esse partes: alteram, quae a sensibus ducitur ad rei cognoscendae absentis notam, alteram, quae ducatur à nota illa ad rem cognoscendam. Quemadmodum prior pars lineae illius, sensibus subjecta, ita quoque altera pars, quae sensibus non subjecta est, sensibus cognoscitur. Sed cum haec posterior pars non ipsa possit sensibus subjici, processus ille cognoscitur ex similitudine & identitate aliorum processuum, sensibus subjectorum, qui fuerint similes; videlicet ope factae abstractionis & inde formarum propositionum universalium. Diximus quoque rem aliquam cognoscendam à se saepe
emit

emittere notas, non unam, sed plures, quarum hoc pacto processus est ratio eadem. Itaque cum in animo nostro informatur aliqua cognitio, tenerae perceptioni conscientiae non modo simpliciter obversatur cognitio illa, quae agitur, sed & cognitionis illius genesis, ejusve geneleos partes, tum ceterae conditiones & modi, quibus ea in animo orta, aut deinde confirmata est, & quidem tanquam totidem cognitiones adnatae & annexae; h. e. obversatur conscientiae ratione prioris partis fili experientia ad propositiones singulares capta, & inde per abstractionem facta propositio universalis. Esto cognitio, *Petrus mortuus est*. Esto cognitio adnata & pars prior fili illius, quae a sensibus ducta usque ad notam sensibus subjectam pertinet: *vidi Petrum duobus abhinc annis desperata phthisi cum gravissimis symptomatibus laborantem*. Cognitio altera adnata ad ducendam partem posteriorem fili illius, quae à nota sensibus subjecta usque ad rem cognoscendam absentem pertinet, est orta per inductionem sive abstractionem ex his, *hic, ille, iste &c.* propositio universalis, *OMNES, eo modo laborantes, brevi tempore consumiti fuerunt*.

Habet igitur unaquaeque cognitio suas cognitiones annexas, quas & cognatas sive agnatas possimus dicere, repraesentantes cognitionis ejus, quae agitur, genesis & incrementum, ejusve geneleos & confirmationis modum.

§. 350. Hae cognitioni alicui adnatae cognitiones, repraesentantes naturam aut attributa, ceterasve conditiones notionum, cum considerantur ut fundamenta conscientiae veritatis, dicuntur *rationes, argumenta, notae veritatis*.

§. 351. Ratio veritatis in animis nostris, fere nunquam est plane simplex, sed ita constare solet rationibus pluribus simplicioribus, ut etiam rationes illae simpliciores aliae atque aliae porro simplicioribus possint constare.

(a) In duas vero abire solent summas, quarum alteram repraesentat in syllogismis propositio major, alteram propositio minor.

§. 352. Itaque rationes veritatis suam quaeque habent ad certitudinem vim determinatam.

§. 353. Eam vim determinatam nominabimus metaphora fere omnibus linguis vulgari, *pondus, aut momenta veritatis*. Huc pertinent phrasae *deliberare de aliqua re*, verbum sine dubio ex *libra* factum, *judicii lance aliquid ponderare, trutinare*, denique verbum quoque ponderationis *examinare* (a).

(a) Ciceronianae locutiones sunt; *res paribus examinara ponderibus*, item illud libro I. de nat. Deor. *Nonnam auctoritatis in disputando, quam rationis momenta quaerenda sunt*. Rationes enim sunt quidem quasi suffragia, sed ita, ut non numerentur ea, sed ponderentur.

§. 354. Pondera rationis veritatis cognoscuntur ab intellectu conscio, sed perinde confusius aut distinctius, ut ipsa cognitio rationis est confusior aut distinctior. Est cognitio: *praestat in republica, propter abundantiam annonae & mercium, merces esse vili pretio, quam propter abundantiam pecuniae merces magno pretio.* Est ratio; *ideo praestat id, quod nummi sunt propter merces; non merces propter nummos.* Hic notiones cognitionis sunt confusae, & proinde ratio probandae veritatis quoque confusa, quia nec mercium genera, in quantum vel ad necessitatem, vel ad jucunditatem & voluptatem, vel ad avertenda mala &c. destinatae sunt; nec horum generum, si mixta sunt, proportio, nec proportio, quam bonitas bonorum necessariorum habet ad bonitatem bonorum jucundorum aut voluptariorum; nec mercium qualitas, in quantum eae, si abundant, pro divitiis conservari, & ad jucunditatem varietatis vitae, si usus est, cum aliis permutari possunt; nec pretiorum quantitas, nec natura illius salutis, quam verbum *praestat* indicare debet, &c. determinata sunt. Itaque consequitur, ut quoque pondus hujus rationis nonnisi confuse aestimari possit.

§. 355. Facultatem aestimandi pondera five momenta rationum veritatis nominabimus *ensionem intelligentiae* (a).

(a) Cum

(a) Cum oculi aestimant mensuram aut pondus rei, par-
tibus ad visum confusis, ea ratiocinatio dicitur *ratio*
oculis capta; (eine Rechnung nach dem Augenmaas.)
Cicero vero, cum quoque animo ejusmodi ratiocina-
tionem arithmetica vult tribuere, in Orat. cap. 53.
Aures inquit, vel animus aurium nuncio naturalem in se
continet vocum omnium mensuram. Itaque nos pro-
pter ambiguitatem vocabuli *rationis*, aestimationem
eam, quando intellectus pondera rationis verita-
tis per summas mentione quasi ophthalmica aesti-
mat, nominabimus *mentionem intelligentiae*, (Ver-
standsmaas.)

§. 356. Innumerae cognitiones, praefertim eae, quae non sunt authenticae, ita sunt comparatae, ut non modo ipsae, sed & earum oppositae suas utraque habeant rationes, sive notas quantulascunque veritatis, quo fit, ut se intellectui repraesentent rationes binae inter se adversariae, & quasi pondera inter se repugnancia. E. g. esto cognitio, *Orestes tenetur crimine & poena parricidii*. Ejus contradictoria est; *Orestes non tenetur*. Utraque habent suas rationes: illa superior hanc; *Orestes interfecit confessus matrem, quae sine tetro parricidii crimine à filio interfici non potuit*: haec posterior hanc rationem; *Orestes jure interfecit matrem, quod ea per adulterium innocentem atque eorum Patrem occiderat*.

(a) Compendii gratia rationes eas, quae sunt pro cog-
nitione aliqua, dicemus *rationes propugnantes*; rationes

vero quae sunt contra eandem, hoc est pro ejus opposita contradictoria, *rationes repugnantes.*

§. 357. Si mentioni intelligentiae pugnant inter se insignis ponderis rationes obversantur, tanquam ponderis aequalis, animus dicitur *dubitare*, & ipsa cognitio *dubia*: v. g. dicar dubitare de morte Petri, si duo paris omnino auctoritatis nuncii alter nunciet mortuum esse, alter adhuc vivere, neque quicquam aliud in rationes vocari possit.

§. 358. Cognitionum dubiarum duplex potest esse differentia. Prima differentia est, prout paria utrinque inter se opposita pondera rationum sunt leviora aut graviora. Altera est, prout cognitionum rationes ab aequilibrata vel longius absunt, vel propius. Quae posterior conditio dubitationi facere diversos gradus potest.

§. 359. Si mentioni intelligentiae rationes propugnantes videntur quidem parum insignis ponderis, rationes vero repugnantes etiam minus insignis ponderis, sensus ille animi dicitur *opinio*, (sensu vulgari), qualis esse possit, si cogito, nomina *aleph, beth, ghimel* &c. quae significant *bovem*, (non *doctorem*), *domum*, *camelum* &c. imposta literis Hebraicis, orta esse ex studiosa cura disciplinae ludimagistrorum, qui voluerint pueris haec elementa ad memoriam insignia facere quantumvis claudicante comparatione discendae figurae cum ea ex opti-

me comparabilibus vulgarioribus rebus, cujus pronunciatum nomen simul ipsam pronuncian-
dam literam prae se ferret. Nam sicut tota illa
cognitio est parum gravis, ita nec ratio ejus
premit mole ponderis sui. At vero nec ratio-
nes repugnantes graves esse possunt.

§. 360. Si mentioni intelligentiae rationes
propugnantes sunt insignis ponderis, ita quo-
que, ut rationes repugnantes longiori interval-
lo superentur; ea cognitio, quae pondere sua-
rum rationum oppositam cognitionem longiori
intervallo vincit, dicitur *probabilis*, aut *verifi-
milis*; animus vero *credere*. *Fides* autem &
assensus tribuitur ut plurimum animo cognoscenti
probabilia testimonia. v. g. Estto cognitio:
*Ophir Salomonis quaerendum est in litore orienta-
li Africae, in quo Zanguebar*. Sunt rationes
propugnantes, quod ipsum nomen Africae He-
braice fere non aliter quam Apher aut Opher
potuerit scribi aut pronuciari: item quod ex
Eziongeber commodus navium illuc excursus
fuerit, quod ibi aurifodinae sint &c. Sunt ra-
tiones repugnantes, quod naves per triennium
absentes fuerint, item, quod Africa sit nomen
nimis generale &c. Quod illa altera ratio ejus-
ve pondus frangitur eo ipso, quod credendum
est, naves onus auri non litoris loco uno acer-
vatim invenisse, sed commercio & permutatio-
nibus pluribus locis per partes quaerere debuif-
se; haec vero altera ejusque pondus frangitur
exem-

exemplis vocabulorum Alemanniae, Teutonum, Germanorum, quae ex specialibus sensum generalia nomina facta sunt, sicuti Turci omnes Christianos Francos nominant, &c. pondus rationum repugnantium ad pondus rationum propugnantium videtur manere levius; & proinde tota commemorata cognitio in aliqua probabilitate.

§. 361. Videtur itaque ex hac theoria dubitare, credere &c. non esse per se res imperii: sicuti nulla tam dictatoria potestas esse potest, quae nos cogat credere bis bina non esse quatuor. Sed sensus, sive sententiae intellectus, (*die Empfindungen des Verstands*) quae directo non sunt res praecepti, fieri res praecepti possunt per circuitiōnem. Res cadit in similitudinem visus ocularis, cui intellectum suo modo similem esse diximus. Ut oculos aperiamus, tendamus aut figamus in hanc illam rem, aut non aperiamus &c. est res voluntatis & imperii, at, ut, postquam oculos aperuimus & tetendimus, rem talem aut non talem conspiciamus, ejus rei voluntatis est arbitrium nullum. Similiter cum attentio & obversio intellectus ad rationes rerum & cognitionum sub libera voluntate sint, & proinde is cum culpa dubitare aut credere possit, qui intellectum à rerum rationibus libenter avertit, consequitur, ut, si jubemur dubitare, credere, non credere &c. nos per libertatem voluntatis possimus animum

advertere ad eas rationes, quarum inter se comparata vis dubitationem, fidem &c. facit.

§. 362. Pondus rationum gravissimum haberi debet, si sensum intellectui talem faciunt, qualis sensus est, cum rem cognoscendam praesenti visu distincte percipimus.

§. 363. Si cognitio aliqua ita est comparata, ut ejus rationum pondus sit gravissimum, & pondus rationum levissimum vel nullum, h. e. si intellectui adfert plenum sensum veritatis, ea conditio dicitur *certitudo*, atque inde animus cognoscens *certus*; ipsa cognitio *certa*, res cognita *certa & perspicua*. Hoc est, quod Cicero dicit *habere omnes numeros veritatis*. Huc quoque convenit, quod idem auctor dicit; *Neesse est, ut lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere* in Acad. l. IV. c. 12.

§. 364. Proinde certitudo suos habet gradus; quandoquidem eo major erit, quo magis pondus rationum propugnantium intelligitur ponderi gravissimo accedere, & pondus rationum repugnantium leve aut nullum esse.

§. 365. Quoniam Deus ipse stupendae naturae mentis conditor pro sua omnipotentia manu quasi contigua nullo organorum intervallo potest cognitiones animo informare; consequitur, ut etiam possit idem manu quasi contigua, nullo intervallo, una cum informanda
cogni-

cognitione informare certitudinem summam, h. e. perfectissimum sensum veritatis. Qualis informatio certitudinis Θεοπνεύσου evenit, si in candidatis vitae aeternae τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι αὐτῶν &c. Rom. VIII. 16.

§. 366. Quod vero, si ab eo principio certitudinis discesserimus, nullum aliud aut majus certitudinis principium praeter sensus & perceptiones cogitari potest, statuere licet, esse sensus & perceptiones veritatis naturale tribunal supremum.

Not. Adeo hoc tribunal veritatis in animis hominum latenter agnoscitur, ut à longo aeo crediderint, nullum vocabulum significando aut summo gradui, aut imo fundamento certitudinis, convenientius esse, quam vocabulum *evidentiae*, item *perspicuitatis*, vocabula utique ex metaphora visus desumpta: sicuti quoque si rem quantumvis per naturam suam sensus omnes fugientem nobis ut certissimam repraesentamus, fere semper recta subest cogitatio, rem eam oculis ita apparituram, si oculis subjici possit. Sermo quoque, qui se λεληθότως ad naturam animi & rerum accommodavit, prae se fert significationem eandem. Nunquam enim majorem certitudinem aliis testificari possumus, quam si dicere possumus, *meis ipsis oculis rem vidi, auribus audivi.*

§. 367. Si rem corpoream praesenti directoque sano visu distincte percepimus, atque

rationes repugnantes nullae sunt, cognitio inde informata gradum certitudinis finitum habet summum. Quare maxima confidentia certitudinis summae erat, cum Apostolus *quod audivimus, inquit, quod vidimus oculis nostris, quod contemplati sumus, & manus nostrae palpaverunt, -- annunciamus vobis.* 1 Ioh. I, 1. 3.

§. 368. Cognitio, quae ex alia cognitione deducitur per principium contradictionis sive adaequatae & verae identitatis, ducit quoque ex eadem illa cognitione matre gradum suum certitudinis. v. g. Ex definitione circuli esto cognitio deducta: *radii circuli sunt inter se aequales.* Hujus cognitionis certitudo utique posita est in certitudine praecedentis definitionis. Item fac, Xerxem & Ahasverum esse viros omnino eosdem. Si ex hac cognitione, *Xerxes est à Themistocle victus*, deduxerim hanc, *Ahasverus est à Themistocle victus*; utique deducta haec cognitio non habet certitudinem praeter certitudinem cognitionis matris.

§. 369. Itaque principium identitatis sive contradictionis non videtur debere considerari ut principium, principio experientiae socium, aut ut veritatis tribunal superius. Principium enim contradictionis nihil efficit, nisi notionibus sive *ἰεοπνεύσεις*, sive per sensus informatis jam exstantibus, ita, ut quoque veritas & certitudo earum cognitionum naturalium, quae
in

in principio contradiccionis fundatae sunt, fundatae decretorie sint in perceptionibus & experientia. v. g. Si dico, *triangulus est figura constans tribus lineis includentibus spatium*; haec cognitio (quales quoque sunt omnes definitio- nes,) habet veritatem & certitudinem suam in principio contradiccionis fundatam: At quem fugere possit, eo ipso hanc veritatem & certitudinem ad principium perceptionum & experientiae abire. Quid vero principium contradiccionis ad istius cognitionis veritatem faceret, nisi notio figurae triangularis, sive ejus notio- nis materia jam antea per sensus informata es- set. Res, quæ dicitur eadem, ita dicitur aut cogitatur per comparationem. Nisi igitur no- tio ad quam comparatio fit, in animo exstet, principium contradiccionis frustra principium est. Quare illa in principio contradiccionis fundata cognitio, *triangulus est figura ex tri- bus lineis, includentibus spatium*, tam certa est, quam certa est notio solitaria trianguli. Sicuti ergo trianguli notio distincta per sen- sus venit, ita quoque tota cognitio, & tota cognitionis certitudo.

§. 370. Consequitur ex §§. 362. 366. ut sensus veritatis cognitionis, qualis sensus in nobis excitatur, cum res cognoscenda directo visui subjecta fuit, sit cujuscunque certitudinis animi quasi modulus & mensura: sive res co- gnoscenda visui subjecta sit, aut subjicii possit

sive non. Hoc prae se ferunt fere omnes omnium linguarum in hac re modi loquendi. Huc pertinet Graecorum ad certitudinem spei, fiduciae & confidentiae significandam usitatum vocabulum ὑπόστασις, quasi dicatur substantia oculis repraesentata, sicut fides Sanctorum Sa- cro auctori epistolae ad Hebr. XI. 1. dicitur ὑπόστασις ἐλπίζομένων, καὶ ἔλεγχος οὐ βλε- πομένων. Huc pertinent significaciones certi- tudinis rerum futurarum, quas faciunt Divi- ni Prophetae, cum dicunt εἶδον, vidi hanc illam rem.

§. 371. Quod attinet ad cognitiones, qua- rum objecta sunt ipsae intra animum notiones & cogitationes; in iis earumque certitudine vi- cem perceptionum habet conscientia sola, §. 341. At ratione reliquarum cognitionum na- turalium, sive repraesentent res sensibus subje- ctas sive sensibus subductas, sive corporeas sive non corporeas, sensus & perceptiones, cer- titudinis earum cognitionum naturalium non modo quasi modulus & mensura sunt, sed & re ipsa omne fundamentum & principium.

Certitudinis proximum fundamentum sunt notae veritatis sive rationes. Illae vero notae sive rationes sunt cognitiones cognitioni illi, de qua agitur, adnatae §. 349. Atqui sicut omnes cognitiones naturales rerum extra animum de- monstravimus per perceptiones informari, ita quoque

quoque eodem modo necesse est cognitiones illas adnatas animo informari. Et cum in hoc toto argumento operae pretium sit diligenter tenere, quo pacto in informatione naturali cognitionum, quantumvis sensibus subductarum, non una sed omnes partes informationis per sensus ducantur, ablego hic iterum lectorem ad §§. 230. 234. seq.

§. 372. At dices: sensus nos possunt fallere. Fallunt vero: Sicuti oculi identidem fallunt infantes, quos experientia nondum optacam vulgarem docuit. At hic observandum est, tot in sensibus & perceptionibus esse quasi summa veritatis tribunalia, quot sunt non modo sensus diversi, sed & perceptionum repetitiones. Si visus sive potius conscientia perceptionis nos falleret, nec unquam perceptiones contrariae errantem perceptionem tollerent, adversus errorem animo nullum foret naturale praesidium, consilium aut remedium. Sed ita ut res humanae per Deum sunt: tribunal, quod per errorem peccavit, per accedentes aliorum tribunalium clariores sententias tribunal veritatis esse definit, & quod conscientia perceptionis per errorem ut certum tenuit, hoc per accedentes perceptiones contrarias eo magis ut falsum evanescit, quo accedentes ejusmodi perceptiones sunt distinctiores, cum compage mundi visae convenientiores, numerosiores & constantiores. Itaque quod sensus errant, ii-

dem sensus corrigunt; & quas falsas sententias sensus ut iudices ferunt, eas iidem ut iudices tollunt. Infans per errorem opticum, longinquum corpus aestimat magnitudinis apparentis, turrim remotam figurae rotundae, sed iidem oculi, aut audientes indicia aliorum hominum aures, idem iudicium sensim tollunt.

Conscientia falsa perceptionum est quoque in somniis. Quis nescit hominem saepius somniare ipsam certitudinem summam posse cum adjunctis rationibus sufficientibus, ita quidem ut per somnium gaudeat, se, quem tam saepe vana somnia luserint, nunc tandem ea, quae tam saepe somniaverit, cum summa conscientiae certitudine videre, audire, usurpare. Animus ipso illo tempore habet excusabiles sane rationes falsi sensus & certitudinis. Atque si semper somniare pergeret, ea certitudo naturaliter non excuti, nisi per alia somnia posset, quae aequae vana sint. Nunc vero cum per intervalla & somniamus & vigilamus, notae illae confusae apparentis veritatis somniorum per innumeras distinctiores notas veritatis oppositae evertuntur primo momento evigilationis, postquam memoria perceptionum vigilantium & constantium notas veritatis oppositae & vanitatis somniorum cum pondere infinitae certitudinis repraesentat.

§. 373. Sunt valetudinarii, in quorum vigilantium animis vitio nervorum ideae rerum
absen-

absentium sunt perinde ut ideae rerum sensibus praesentium, in qualium numero sunt, v. g. qui visionibus proludiorum rerum futurarum laborant. Sunt quoque e contrario, in quorum vigilantium animis vitio quocunque ideae rerum praesentium sunt perinde, ut ideae rerum absentium; quales sunt, qui quaecunque oculis cernunt, aliisve sensibus percipiunt, fatentur quidem se cernere & percipere, sed ea agnoscentes tantum ut somnia aut φαντάσματα, morbo non intervallato. Consequitur vero in genere ex §. 372. ut si in cujusquam hominis animo, ex quocunque vitio, ideae rerum absentium ab ideis rerum praesentium se desierunt distinguere, nulla ratiocinatio aut confutatio errorem sensuum excutere queat, tantisper scilicet, dum confusio illa manet & pondus falsae perceptionis pondera earum rationum, quas memoria aut alii homines dictare possunt, superat.

§. 374. Consequitur quoque, ut helleboro quidem purgari, at non rationibus refutari facile possint, qui non quidem vitio imaginationis, sed per insanam paradoxomaniam quibuscunque perceptionibus omnem fidem negant. In quo genere sunt, qui dicuntur *Idealistae*, qui praeter ideas & mentes nihil mundi concedunt existere, eorumque pars dicta *Egoistae*.

§. 375. At dixerit quispiam, cum vigilantes sciamus nos vigilare, somniantes vero nesciamus nos somniare, neminem posse esse certum, totam nostram vitam non esse fallacias & somnium: Nam si somnii apparens veritas non evanescit, nisi perceptionibus contrariis, rerum omnium nostrarum veritatem apparentem ideo retinere speciem veritatis, quia perceptionibus contrariis non tollatur. Quid si iis, qui ita cogitant, suas cogitationes indulgeamus, & tamen cum ipsis illis cogitationibus ex communibus principiis jubeamus certos esse vitam humanam non esse somnium. Quoniam natura certitudinis animi in eo versatur, ut animus sensum habeat veritatis, cum res ad summam evidentiam accedit, & rationes repugnantes maximo ponderis intervallo superantur; dicimus, ut isti homines certe tantisper vitam suam vigilantem, quantumvis somnio ob alias causas similem, tamen pro re vera habeant, donec illa conscientia veritatis perceptionibus & rationibus contrariis gravioribus tollatur, hoc est, donec somnium illud, si illud ipsis somnium dubitatur, nova expergefactione excutiat. At quod serio loquamur: id quod palmarium in hac causa omnem rationem hujusmodi scepticismi obtruncat, est hoc, quod, qui considerat, quam horribilis ista sit cogitatio contra sanctissimum naturae auctorem, qui nos inducere in inexpugnabilem errorem voluerit, is cum

cum infinita securitate sibi persuadebit, quamvis perceptiones singulares fallere vitam humanam possint, at non posse perceptiones universas.

§. 376. Itaque cognitionibus, quarum veritas nititur vitae humanae perceptionibus universis, tribuimus gradum certitudinis infinitum.

§. 377. Conclusio vera ex falsis praemissis sequi potest non modo per accidens, sed & ideo, quod falsitas unius praemissarum tollit vim falsitatis alterius.

Extra has causas gradus certitudinis conclusionis est gradus certitudinis alterutrius praemissarum (tanquam plenus & summus, qui obtineri potest,) diminutus ea parte, quae deest summae certitudini praemissae alterius.

§. 378. Certitudo cognitionis (propositionis) universalis comparata ad pondus rationum repugnantium, ita se habebit, ut se habet numerus propositionum singularium, ex quibus inductio universalitatis fieri debuit ad numerum propositionum singularium oppositarum. v. g. Si posueris, vigesimam partem hominum quotannis mori: ponere quoque licet, hanc cognitionem, *omnes homines hoc anno moriuntur*, habere vigesimam partem veritatis. Quare summum gradum certitudinis non possunt habere cognitiones (propositiones) uni-
ver-

versales, si cogitare possum esse exceptionem aliquam duntaxat possibilem: nam ipsa illa cognitio possibilitatis exceptionis nititur cognitionibus singularibus contrariis, & facit pondus repugnans.

§. 379. Consequitur ex §. 377. ut, si propositioni majori universali plene veram & certam propositionem minorem recte subjunxeris, certitudo conclusionis ex illis praemissis nanciscatur eam proportionem, quam habet numerus propositionum singularium, ex quibus inductio fieri debuit, ad numerum propositionum singularium oppositarum. Est syllogismus, *omnes homines quotannis moriuntur.* (Not. Haec cognitio habeat tantum XXmam partem veritatis & certitudinis). *Atqui Titius est homo.* Ergo *Titius hoc anno morietur.* Minor propositio est plene vera: quare conclusioni nullam diminutionem certitudinis adfert. Sed ex propositione majori conclusioni huic, *Titius hoc anno morietur:* adfertur diminutio undeviginti vigesimaliarum partium, & relictio unius partis: quae vigesima pars censeri debet manere, quamdiu eam proportionem aliae cognitiones non aliter determinant. Sed quoniam primo ipsa illius vigesimae partis morientis experientia vacillat, deinde quoque ex aliis cognitionibus possibilitatem intelligo, posse per Deum extra ordinem rem aliter fieri, necesse quoque est certitudinem conclusionis vehementer

hementer gradu vacillare. Sed, harum rerum rationibus neglectis, maneret rursus Titium vigesimam partem certitudinis suae mortis habiturum, dummodo omnes homines cujuscunque aetatis, fortunae, valetudinis &c. promiscua aequalitate morerentur. Sed cum alia proportio sit numeri morientium infantium, alia numeri morientium juvenum &c. alia rursus numeri morientium valetudinariorum, aut hoc illo habitu corporis praedictorum hominum &c. certitudinis mortis Titii, hoc anno eventurae, gradus mirifice pro gradu perspicientiae alterius potest variare. Tamen si invalescente hydrope pectoris &c. laboret, eveniet, ut ejus personae notio subreperere per principium *ταυτοτητος* possit in vices notionis propositionis universalis, quae habeat vigesimas partes veritatis viginti, h. e. veritatis numeros omnes, ut conclusio fieri possit: *Titius hoc anno utique morietur.*

Not. Ars demonstrationum certarum, dicebatur Aristoteli *Analytica*; probabiliter disputandi *Dialectica*. Ars illa, quae quidem ex professo docet determinare gradus probabilitatis dici aliquibus solet *Logica probabilium*. Applicata speciatim ad ludos & sortes tanquam ars conjectandi eventum & determinandi pretium spei illius, quam quis sibi ad obtinendum lucrum facere possit, dicitur *ars Stochastica* ex *στοχάζομαι* *conjecto*, cui implicata est *ars*, quae dicitur *combinatoria*, quae docet, quoties omnino res plures possint misceri, componi aut

trans-

transponi. In hac ingenia sua exercuerunt *Bernoullus*, *Hugenius*, *Montmortius* &c. De natura probabilium & probabilitatis in genere egerunt *Rudigerus*, *Mullerus*, *Kablius* &c.

§. 380. Cognitiones (propositiones) universales, quas induxit numerus cognitionum singularium infinitus (innumerabilis) cognitione singulari contraria obstante nulla, existimandae sunt habere gradum certitudinis infinitum. Talis cognitio nobis erit, v. g. formula illa sic dicti principii rationis sufficientis; *omnes res quae sunt vel fiunt, habent rationem sufficientem, cur potius sint vel fiant, quam non sint vel fiant.*

Aequiparabit igitur hujusmodi cognitionum certitudo certitudinem earum cognitionum, quae ex aliis cognitionibus sive ex ipsa notionis vera distinctione per principium *ταυ-τότητας* deducuntur; ut taceam, quod quidem ad principium rationis sufficientis attinet, illud principium rationis sufficientis ipso principio contradictionis niti, quo facto ejus principii certitudo tanta est, quanta est certitudo ipsas res existere, & à me cognosci.

§. 381. Consequitur, ut, si propositio universalis cum sua subjuncta, utraque habeant gradum certitudinis infinitum, conclusio quoque habeat gradum certitudinis infinitum. Hoc est, notio subrepticia, si cum infinita certitudi-

ne substituitur notioni occupaticiae, succedit in
 notiones occupaticiae vices & omne quasi jus.
 Exemplo esto haec propositio universalis, *omnes
 res, quae exhibent insignes partes destinatas sub-
 tiliter insignibus finibus, necessario causam habent
 ens, in quo ideae mediorum & finium earumque
 rerum conscientia conjunctae sint.* Haec vero
 propositio per idem principium ταυτότητος
 determinetur antea in hanc, *omnes res, quae
 exhibent infinitas partes, destinatas infinita sub-
 tilitate perfectione & ordine vastis immensisque
 finibus, habent causam Ens potentissimum, sa-
 pientissimum & omniscium, b. e. Deum.* Fiat
 substitutio cum pari certitudine; *corpus huma-
 num habet infinitas partes destinatas &c.* Ita-
 que infinitum gradum certitudinis necessario
 quoque retinet conclusio: *Corpus humanum &c.
 habet causam Deum.*

§. 382. Quia res aliqua sensibus subducta
 potest emittere a se ad sensus nostros plures
 quam unam notam; ea quoque pluribus quam
 uno argumento potest cognosci, quia singulae
 notae singula argumenta faciunt. Itaque con-
 sequitur, ut plura argumenta diversa faciant
 conclusioni eum gradum certitudinis, quem ha-
 bet summa universa argumentorum: sicuti,
 si unus nuncius levioris fidei referat rem insi-
 gnam; cognitio quoque inde in nostrum ani-
 mum informata habet levem gradum certitudi-
 nis aut probabilitatis. Sin eandem rem referant

Q

decem

decem levioris fidei nuncii, ita quidem ut non ex uno errore unave fraude profecti pro uno nuncio haberi possint, gradus certitudinis erit summa universa ex singulis omnibus.

§. 383. Sin plures levioris fidei nuncii aut levioris ponderis rationes plane subtilissime conspirant, ideo gradus probabilitatis plusquam summa universa esse poterit, quia tunc ipsa conspiratio novam notam certitudinis repraesentat; quo fieri possit, ut tres quatuorve levioris fidei nuncii facere possint gradum probabilitatis immensum. Item e. g. litera G, quam quis reperiat in rudi lapide quasi innatam, poterit videri coeco casu formata. At si quis prope Dantiscum reperiat in agresti lapide literas *Gedanum*, non itidem facile poterit eas literas universas coeco casu formatas credere, quia ipsa literarum inter se & cum notione urbis conspiratio pondus rationis adversae mirum quantum gravius facit, quam faceret pondus singularum literarum tantum in summam collectum. Itaque videtur incite quispiam dicere; *si una litera potest casu formata esse, ergo quoque duae, ergo quoque tres &c.* Nam quo plures literae accedunt, eo ipsum certitudinis augmentum magis augetur, quasi ex similitudine progressionum, ubi ipsa numeri auctio aequabili lege augetur. Videlicet accedente vel una parte conspirationis probabilitas aut certitudo multo plus quam uno gradu augebitur, quo fiat,
ut

ut paucae tantum partes accedentes satis sint, ut certitudo fieri immensa possit. Notabilia sunt in hanc eandem sententiam verba Ciceronis inducentis loquentem Q. fratrem de Div. l. 1. *Casu, inquis. Itane vero quidquam potest esse casu factum, quod omnes in se habet numeros veritatis? Quatuor tali jacti, casu venereum efficiunt. Num etiam centum venereos, si quadringentos talos ieceris, casu futuros putas? — Sus rostro si humi A literam impresserit, num propterea suspicari poteris Andromacham Ennii ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput exstitisse Panisci. Credo aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam à Scopis diceres: Sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte veritatem casus imitetur.*

§. 384. Infinite multa argumenta in eandem conclusionem conspirantia, si singula habent infinitum gradum certitudinis, considerari debent, quali illum gradum infinita vi confirmant, v. g. cum in superiori Syllogismo §. 381. notioni occupaticiae majoris propositionis subreperere possint non modo corpus humanum, sed & notiones diversarum rerum infinite multae, infinitus gradus certitudinis causae Dei quasi infinitis gradibus, si ita loqui licet, confirmatur (*). §. 385.

(*) Ecce igitur Lector, modum probationis existentiae Dei; qui nobis facile gratiam facere possit omnium argumen-

§. 385. Diximus gradum certitudinis esse summum, si rationes propugnantes sunt ponderosissimae, hoc est ad evidentiam clararum perceptionum praesentium accedant, & ab altera parte rationes repugnantes sunt nullae. Sin rationes propugnantes à summa evidèntia discedunt & rationes repugnantes ad aliquem probabilitatis gradum accedunt, probabilitatis gradus perinde erit, ut se habet pondus rationum propugnantium ad pondus rationum repugnantium.

§. 386. Quo quis plures gradus inter maximam improbabilitatem & maximam certitudinem distinguere potest, eo majorem differentiam sentiet inter maximam improbabilitatem & maximam certitudinem. Quare quum non eadem omnibus sit gradus distinguendi facultas, differentia illa non omnibus erit eadem. Sicuti in infantibus maxima certitudo & sensus

gumentorum ceterorum. Res hic ita se habet, ut vel posito eo, quod alias abominabile positu, Deum non existere, tamen, quoniam iudicium non nisi mensurae rationum aestimatur, cum, qui vellet contra vim infinitam illarum rationum dubitationi aut negationi indulgere, antea oporteat omnem naturam animi atque intelligentiae, & inde evidentiam evidentissimarum quarumque rerum quasi ejurare, hoc est, tanquam hominem praemortuae intelligentiae sese magis vecordem, quam brutum aut bestiam reddere.

fus maximae improbabilitatis intervallo differant parvo.

§. 387. Consequitur itidem, ut cognitio aliqua nobis possit videri certa & probabilis, quae tamen in se est falsa, & contra. Huc pertinet illud Ciceronis l. IV. Acad. Q. c. XXIV. *Multa sunt, quae nos fallant probabilitate magna.*

§. 388. Quo quis in rationibus rationes plures distinguere potest, eo melius vim rationum animo metiri potest. Habitus ille animi, quo animus distincte cognoscit, dicitur *acumen* & *acies*, metaphora ducta à ferro ad oculos, ab oculis ad intellectum. Nominatur quoque Ciceroni *perspicientia*, *perspectio*, sicuti eadem potestas est verbi *dispicere*. Consequitur, ut tanto meliorem aliquis habeat mentionem intelligentiae, quanto ingenium habet acutius.

§. 389. Intellectus acutus est similis acuto visui. Acuti oculi non acute vident, nisi rei videndae se recte obvertant, crystallinam accommodent, & axem bulbi ita dirigant, ut focus cadat ad retinam, atque hoc pacto sese ad rem contemplandam tendant. Aliqua similitudine acutus animus non acute intelligit, nisi se cum accurata diligentia notionibus & cognitionibus obvertat. Quoniam haec opera animi, incidens aliqua ratione in similitudinem intenti oculi & visus, dicitur *attentio*, consequitur, ad

optimam quamque mentionem intelligentiae necessariam esse attentionem (a).

(a) Apparet, ex semel arrepta à veteribus similitudine visus, ratio, cur ad significandam accuratam intelligentiae contemplationem inciderint in vocabulum *attentionis*, item ratio, cur soleat pluribus intentus minor esse ad singula sensus: nimirum sicut objectum, quod oculus uno & curato intuitu potest complecti, est exigua corporis quantitas, ita attentio non potest complecti uno eodemque tempore notiones & cognitiones multas. Apparet denique ratio, cur attentio per se adferat aliquam moram & tarditatem.

§. 390. Quoniam non omnibus eadem est perspicientia, h. e. distincte res cognoscendi facultas, consequitur, ut non omnibus eadem sit mensio intelligentiae.

§. 391. Intellectus est suo modo similis oculo. Oculus, ut acute videat, debet tam ad bulbum movendum, quam ad rationem foci figendi, figi & tendi posse. Potest vero, ut oculus, quo minus id fiat, naturali difficultate v. g. majore minorive *ἀνομία* nervorum laboret, quo fiat, ut acumen deficiat. Similiter fere animus potest videri posse majore minorive naturali imbecillitate laborare, quo fiat, ut per ipsam suam naturam attentio & perspicientia magis minusve languescat. In perspicientia posita est vis mentionis intelligentiae. Consequitur, ut quoque naturalis interior animi ad
per-

perspicientiam habitus ejusque diversitas causa sit, cur aliquando nec idem omnes, nec omni tempore idem iidem sentiant (*).

§. 392. Consequitur porro, ut, quae cognitio mihi probabilis aut certa videtur, fieri possit, ut alteri probabilis aut certa non videatur.

Q 4

§. 393.

(*) Habet igitur psychologia quoque suos quasi *δύσωπας*, *μύωπας*, *πρεσβύωπας*, *νυκτάλωπας*. In qua allegoria *δύσωπες* (aegre cernentes) sint generatim hebetes animo; *μύωπες* (cominus tantum acuti,) qui comprehendentes tantum optime cognitiones earum rerum, quae directo sensibus aut scriptis aliorum informantur, non commentari ipsi, h. e. non cognoscere per se ea possunt, quae cognoscenda sunt per succedentes consecutiones & deductiones: *πρεσβύωπες* (tanquam senes, plerumque eminus quam cominus acutius cernentes,) qui ex inveterata consuetudine commentandi & meditandi *μετεωρότεροι* facti, magis ratiocinationibus, quam experientiae rerum obviarum aut domesticarum indulgent: tandem *νυκτάλωπες* (luscitiosi, ad lucem diurnam coecutientes,) qui splendoris evidentiae & soliditatis distinctarum cognitionum impatientes aut ex prava quadam *ιδιογνωμοσύνη*, aut quod cum obscuritate notionum falsa aliqua affectuum suavitas conjuncta est, ipsa delectantur rerum & cognitionum antiqua obscuritate, studiosi amatores mythologiae aut fabularum superstitionarum. Sed haec abeunt ad lusus rhetoricos.

§. 393. Consequitur porro, ut differentes diversorum hominum mensiones intelligentiae quam facillime tum oppositas sententias faciant, cum rationes propugnantes & repugnantes, in quantum ab utroque cognoscuntur, proxime aequilibratam sunt. Sicuti nunquam facilius in diversis honestissimorum judicum iudiciis oppositae & inter se pugnantes sententiae ferri possunt, quam cum rationes actoris & rei utrinque prope paritatem ponderis sunt.

§. 394. Quoniam quoque in tempore differentia est, h. e. quod non omni tempore eadem attentio, eadem rationis perspectio est, consequitur, ut, quod homini hodie dubium probabile aut certum visum est, fieri possit, ut cras non dubium, non probabile, aut non certum videatur.

§. 395. Quemadmodum oculi, quantumvis non tantum acuti, sed & re ipsa ad subtiliter videndum attenti, in mensione sua oculari errare possunt, si res aliquae momentosae, quae utique ad ratiocinium simul pertinent, oculos eorumve attentionem plane fugiunt: ita animus, quantumvis acutus & ad acute intelligendum attentus, male pondera rationum alicujus sententiae aestimabit, si cognitiones aliquae, ad ratiocinium unà pertinentes, plane sese subducunt & deficiunt, hoc est ignorantur.

§. 396. Illa diligentia, quando animus examinat pertinentes & connexas cognitiones
aliam

aliam post aliam, ea nominatur, metaphorâ ab oculis, sese ad varia objecta circumferentibus, desumpta, *Circumspectio*: sicut vitium contrarium dicitur *coecitas*, *coecitive*, *αβλαψία* &c.

§. 397. Consequitur vero, ut causa, cur cognitio aliqua falso aliquando improbabilis, dubia, probabilis aut certa haberi possit, haec sit, quod vel per ignorantiam, vel per defectum circumspectionis non omnes necessariae cognitiones simul in rationes convocatae sunt (a).

(a) Rationes fere se habent, ut Senatores suffragantes. In his ii, qui absentes sunt, frustra eo tempore jus suffragii habent.

§. 398. Consequitur quoque, ut fieri possit, ut, cum defectus perspicientiae, qui est ex hac parte, compensatur negligentia aut ignorantia rationum, quae est ab altera parte, ex pravo iudicio fortuito sententia nascatur vera, è contrario fieri possit, ut, cum acutissima perspicientia rationum obviarum fallatur honesta ignoratione rationum non obviarum, ex legitimo iudicio nascatur sententia falsa. v. g. Puer etiamnum vulgaris opticae rudis, nubibus ex oriente versus Occidentem sub Luna vehementibus, iudicat Lunam moveri versus Orientem. Adultioris iudicii homo ex argumento experientiae virilioris iudicabit Lunam

moveri versus occidentem. Attamen hanc falsam dicere possis, illam alteram, si nudam sententiam spectes, veram, quanquam quidem, habita ratione iudicii & argumenti, falsam falsiorem.

§. 399. Tum attentionis tum circumspeditionis inaequalitas, varietas & facilis mutatio causa quoque saepe potest esse, cur aliquando nec idem omnes, nec omni tempore idem iidem homines sentiant.

§. 400. Acute videre & cogitare postulat moram aliquam: circumspeditum esse est res celeritatis cogitationum. Quare tam nimium acumen obesse potest justae mensionis intelligentiae, quam nimis circumspeditum esse. Prius docent homines ingenii acutissimi, qui ob ipsum suum acumen in vita communi possunt multo facilius errare & labi, quam homines ingenii vulgaris. Posterius docent homines volatici & ingenii fluidioris, quos ut plurimum necesse est labi & errare, si ad ratiocinium pertinent rationes minutiores & subtiliores.

§. 401. Aliud est distincte cognoscere, aliud distincte cognovisse. Distinctior ceteris paribus est cognitio recens excitata: quo majori intervallo excitatio cessavit, h. e. memoria otiosa est, eo magis cognitio a sua distinctione recedit. Aequalis splendor plurium cognitionum est res memoriae & circumspeditionis. Quare consequitur, ut proportio ponderis,
quam

quam habent rationes propugnantes ad repugnantes, mutari & inconstans esse possit, cum homines parum memores & circumspecti non celeriter, sed tarde, alio tempore rationes propugnantes acutius examinant, alio tempore rationes repugnantes. Res est nota, posse nos Oratorem hodie in gravi causa audire ita perorantem, ut videamur nobis in assensum rapi, cras vero oratorem adversarium itidem sic audire perorantem, ut tum quoque huic assentiamur: & sic mutatis vicibus saepius.

§. 402. Pergere cognoscere se cognovisse, quasi videamus nos vidisse, dicitur meminisse & facultas ipsa memoria. Recognoscere se cognovisse, quasi revideamus nos vidisse, dicitur reminisci, & facultas ipsa reminiscencia, §. 7. 8. Quare felix rationum trutinatio nunquam plane sine bona memoria & reminiscencia est: Excepto tantum, quod apud acutissimos quosque memoria tanto tardior esse possit, in quanto pluribus cognitionibus memoria versatur. (Vide quae de idearum contagione.)

§. 403. Quoniam fere nihil quicquam est, quod adeo notiones vividas facere & vehementer excitare possit, quam *adfectus concitati animi*, ut *gaudium, tristitia, spes, metus, amor, odium, ira, misericordia* &c. consequitur, ut etiam inde immane quantum ad turbandam proportionem rationum, & inde ad tollendos
aut

aut mutandos gradus probabilitatis aut evidentiae manare possit; quo fit, ut quoque soli adfectus causa esse possint, cur non idem omnes, aut non omni tempore idem iidem sentiant.

§. 404. Per internum animi habitum non idem est omnibus gratum, nec eadem omnium rerum, quae gratae sunt, gratiae mensura; hoc est, non eadem est omnibus hominibus nec ad hunc vel illum adfectum, nec ad hanc vel illam rem animi mollities aut durties (*). Hanc quidem animi ad hunc vel illum affectum erga hanc vel illam rem molli-
tatem aut durti-
tatem, ejusque molli-
tatis aut durti-
tatis hunc aut illum gradum nominant ex usu
linguae Gallicae *Gustum*, quem in hac senten-
tia aliquanto diligentius dicas *sensum*, aut, pro-
clivi metaphora, *palatum* (**). Ratio vero
sensus quemadmodum per diversitatem pro-
priae indolis (***), aetatis (****), valetudi-
nis

(*) Metaphora non est insolens. Cicero ad Att. l. I. ep. 16. ita: *quanta sit in fratre meo comitas, — quam mollis animus & ad accipiendam & ad deponendam offensionem.*

(**) *Nec enim sequitur, ut, cui cor non sapiat, ei non sapiat palatus.* Cic. de fin. l. II.

(***) *Castor gaudet equis, ovo prognatus eodem Pugnus, quos capitum vivunt, totidem studiorum Millia.* Hor. Sat. l. II. sat. 1.

(****) *Innumerac res, oculis infantilibus usurpatae,*
longe

nis (*) aut consuetudinis (**), ratione singulorum hominum; ita propter influentem in animos aliorum hominum auctoritatem & dignitatem, atque inde propter ipsam suam contagionem per singula tota regna & secula diversa atque mutabilis esse potest, quo fiat, ut & nationes & secula suum quaeque & sibi proprium palatum aut sensum habere dici possint (***) . E. g. Romanorum quondam sensus fuit ad Musicam & omnia ea, quae viderentur à severitate virilis fortitudinis longius abire, durior atque stupidior. Atqui eorundem palatum ad hanc rem propioribus seculis potest videri plane in contrarium abiisse. Consequitur, ut, sicut adfectus in genere, ita singulatim interna ratio sensus aut palati, etiam illa, quae est nationibus & seculis propria, gravissima momenta facere mentioni intelligentiae possit.

§. 405.

longe aliam faciem animo objicere solent, quam res eadem oblatae oculis iisdem virilibus.

- (*) Nam & in animo locum aliquando obtinet illud; *aegrorantibus omnia amara.*
- (**) Quam brevi tempore res aliqua, propter quotidianam consuetudinem, aut gratiam novitatis exiit, aut, postquam amissa est, ad sui desiderium majorem gratiam induit? mutatione quidem nulla in re facta, sed in sensu animi.
- (***) Itaque dicere possis, esse palata aut *sensus proprios & communes, privatos & publicos*; publicos vero porro *endemicos*, qui populo alicui, *epidemicos*, qui seculis aut aliis temporum periodis sint proprii.

§. 405. Quamvis ille animi sensus possit in diversis tam singulis hominibus, quam hominum universitatibus, per diversa loca & tempora diversus esse; palatum tamen, in quantum universi generis humani maximae & saniori parti commune esse videtur, ejusmodi est, ut ii, quorum palatum isti communi contrariatur, dicantur esse *palati corrupti aut depravati*, quales v g. Taciti prodigi, *apud quos vel infamiae novissima voluptas est*. Quoniam iniquitas affectuum turbat aequitatem rationum, consequitur, ut quoque ejusmodi depravatum palatum facere depravatam mentionem intelligentiae possit & causa esse, cur non idem omnes aut non omni tempore idem iidem sentiant.

§. 406. Ob plurimas causas tam naturales, quam adventitias non eadem est omnibus mentio intelligentiae, §. 404. Potest tamen vis mentionis intelligentiae, facta abstractione, generatim ea aliqua cogitari, in qua universi generis humani maxima & intelligentior pars conveniat.

Ea ratio mentionis intelligentiae, in qua videri potest universi generis humani maxima & intelligentior pars & quasi summa naturae humanae convenire, dicitur *sensus communis* (*).

Quo

(*) Quare ad *sensum communem* plurimi adolescentum in-

Quo fit, ut qui sensu cömmuni dicuntur carere, sint *vecordes*, & intelligi debeant omnino ii, quorum mensio intelligentiae ad ophthalmicam aestimationem rationum à ratione mensiois fere universi generis humani, & quasi ab ipsa natura videtur abhorrere. Ex quo porro intelligitur, causam vacuitatis sensus communis posse esse non modo animi singulariorem hebetudinem, hoc est, vacuitatem perspicientiae, sed & id, quod nominavimus depravatus palatum, singulariora genera maniae, insaniores libidines & sufflamina virium intelligentiae omnia.

§. 407. Insignior gradus celeritatis cogitandi fraudem facit acumini; insignior vero acuminis gradus fraudem celeritati, §. 377. Quoniam tamen & acumen & cogitandi celeritas ambo pertinent ad bonam mensioem intelligentiae sive trutinatioem rationum; consequitur, ut ingenium hominis sit eo excellentius, quo utrumque est excellentius, h. e. quo major, quò acutiùs cogitandi est celeritas. Ciceronis verba sunt de Offic. c. V. *Vt quisque maxime perspicit*, (vide §. 313.) *quid in re quaque verissimum*

interest non odisse atque in pallore umbratilis vitae omnino fugere consuetudinem aliorum. In hanc sententiam Quintilianus l. I. c. 2. *sensum*, inquit, *ipsum*, qui communis dicitur, unde discet, cum se à congressu, qui non hominibus solum, sed multis quoque animalibus, naturalis est, segregavit?

simum sit, quique acutissime & celerrime potest videre & explicare rationem, is prudentissimus & sapientissimus rite haberi solet, (certe ad prudentiam & sapientiam maxime habilis.)

§. 408. Facultas cum acumine & necessaria circumspectione bene aestimandi pondera rationum dicitur *judicium*; quo qui minus valent, dicuntur *stupidi*, & ex significantissima metaphora visus, *bebetes* aut *ingenii obtusi*. Ecce Lector, haec definitio notionem judicii ex veritate rei longe magnificentiorem facit, quam definitio usitata, cum judicare dicitur esse, duas ideas aut conjungere, aut separare, h. e. subjectum & praedicatum consociare. Nulla quoque significatio vocabuli est, quae magis cum consuetudine loquendi conveniat, quam illa superior. Sane qui attenderit, quid latenter cogitet, cum quenquam cum judicio aut sine judicio aliquid fecisse cogitat, is intelliget, notionem judicii semper complecti notionem mentionis intelligentiae: sicut eandem ut plurimum quoque prae se fert notio *rationis*, item verbi *disputare*, quod Latinis non per se significat *disceptare cum adversario aliquo*; sed *rem aliquam tanquam quaestionem in utramque partem tractare*, h. e. *quasi in utramque partem putare* (*).

In

(*) Cicero de Amic. c. XXVII. hoc modo: *Et quoniam magna vis orationis est, eademque duplex; altera contentio; altera sermonis; contentio disceptationibus*

In summa *judicare propriè est ex perpensis rationibus sententiam ferre.*

Vulgo *judicare* ita definiunt, ut velint id esse *duas notiones conjungere aut separare.* Cujus quidem definitionis manifesta indiligentia ita corrigi solet, ut dicatur *conjungere aut separare notiones esse cogitare duas notiones inter se convenire aut non convenire.* Cum vero haec cogitatio convenientiae non sine examinatione rationum fieri possit, ecce notio judicii jam abiit ad ipsam illam, de qua locuti sumus, mentionem intelligentiae.

Hoc vero porro negligenter; cum *judicatio verbis expressa* dicitur esse idem, quod *propositio.* Verum quidem est, raro à sapientioribus propositionem cogitari, praesertim tum, cum in subjecto continetur ratio sufficiens tota, quin saltem latenter & cogitatione quasi volatica aestimentur rationes. At tum ei ipsi cogitationi, cum insit judicatio aliqua, proinde jam plus inest, quam sola cogitatio propositionis. Et quis non discernat, aliud esse *propositionem facere*, aliud *propositionem factam judicare?* Infans assidue, adultus non raro caeca fide accipit, qualiacunque narrantur, & praeceptas propositiones cogitat, quarum aut singulae notiones sunt confusissimae, aut rationes convenientiae per subjectum & innumera complementa dispersae. Praeterea animus notiones notionibus in legitimam formam propositionis temerario lusu appingere potest. Cum in hac causa

bus tribuatur judiciorum, concionum, senatus; sermo in circulis, NB. disputationibus, congressionibus familiarium versetur.

causa propositiones cogitentur, in qua rationes convenientiae ambarum notionum inter se cogitari plano nondum potuerunt, quis in ea causa, nisi contorta explanatione, contendere possit, propositionem cogitare & judicare esse idem? Imo, quamvis per naturam animi & teneritatem percipientis conscientiae fieri vix posset, ut propositio sine ulla omnino judicatione cogitaretur, tamen aliud esset dicere, *propositionem vix fieri sine ulla aliqua judicatione*, aliud dicere, *judicationem esse cogitationem propositionis ipsam*.

Manet igitur, consuetudini vocabulorum & naturae animi convenientius esse, si dicamus, *propositionem cogitare esse duas notiones eo consilio data opera inter se conficiare, ut altera alteram afficiat*; judicationem vero positam esse *in mensione intelligentiae, aestimantis momenta rationum*.

§. 409. Intelligentia cadit in metaphoricam similitudinem oculi distinctius videntis. Iudicium cadit in metaphoricam similitudinem oculi *ὀφθαλμικῶς* merientis pondera rationum. Quoniam voluntatis est claudere, aperire & tendere oculos, non vero res voluntatis, rem talem videre, qualem se oculis repraesentat; consequitur, ut ex metaphora illa visus & judicari & corruere possit controversia, utrum iudicium sit res intellectus an voluntatis.

§. 410. Ad propagationem cognitionum, h. e. inventionem cognitionum novarum diximus necessariam esse in animo primo facultatem,

tem, ex qua notiones inter se sunt contagiosae, & in qua inest animi *memoria* & *reminiscentia*: §. 152. Sequitur altera facultas, quae memoriam simul complectitur, *ingenium*. Illud est facultas cum promptitudine notiones notionibus ex principio identitatis substituendi. Accessit ea facultas, quae intelligentiam consummat, facultas, qua animus acumine perspicientiae & promptitudine circumspectionis pondera rationum potest feliciter metiri, atque inde de veritate & gradu certitudinis statuere, & quae facultas dicitur *judicium*. Consequitur, ut ipsius intellectus, tanquam oculi videntis, perfectio posita sit in his praecipuis gradatim se subsequenter animi facultatibus, *memoria, ingenio & iudicio*.

§. 411. Quoniam non modo memoria, ingenium & iudicium innumeros gradus, sed & in his iudicium plures partes habet, quarum singulae porro gradibus differre possunt; consequitur, ut hi gradus & partes in animis hominum infinitis modis possint esse mixtae. Quae memoriae, ingenii & iudicii, eorumque partium & graduum varia, ut ita dicam, mixtura, dicitur philosophis *temperamentum intelligentiae*.

§. 412. Itaque amplitudo intelligentiae animi posita est in amplitudine memoriae, ingenii & iudicii, ut ita quisque *amplissimae mentis*

Et intelligentiae sit, ut est maxime memor, ingeniosus Et pollens iudicio.

§. 413. Ratio est vox Arithmetica, & iudicium positum est in facultate aestimandi rerum & rationum pretia. Ratio ergo in plena sua potestate est ipsa facultas iudicandi. Rationali porro opponitur brutum. Itaque ii, quos dicere vellemus iudicii in totum expertes esse, dicendi essent *bruti*.

§. 414. Memoria & reminiscencia posita est praecipue in facultate aliqua, ex qua informatae cognitiones in animo cum facilitate clarae contagionis haerent & resident. Ejusmodi enim facultas, tanquam substrata cogitari debet, ut animus possit aut pergere, aut iterare cognoscere, se cognoscere aut cognovisse. Itaque quoniam memoria per se non complectitur facultatem illam, ex qua intellectus sese ultro & sponte in notiones figere & tendere potest, explicari aliqua ratione potest id, quod experientia docet, posse prodigiosam vim memoriae consistere cum summa vacuitate iudicii, h. e. posse prodigiose memores fere brutos esse. Iudicii, ut diximus, quasi essentialis pars est facultas aestimandi rerum & rationum pretia. Postulat ergo pro fundamento necessario acumen, pro exercitio attentionem & perspicientiam. Itaque comparetur vitium illud sine iudicio memoriosissimi animi cum vitio oculorum, qui quidem possint eas impressiones per-

tina-

tinaciter retinere, quae profectae sunt à corporibus, quae se splendore quodam percule-
runt, at propter infuscationem humorum aut
laxitatem nervorum sese ultro & sponte non
possunt figere & tendere. Sicuti proinde ejus-
modi homines tantum res, eventa & sermo-
nes tēnent eo ordine, quo sensus percusserunt,
non ita, ut notiones ordinare & inter se com-
parare possint ipsi.

§. 415. Ingenii paulo alia est ratio. In-
genium nobis dicta fuit ea facultas, qua intel-
lectus sese ad notiones cum facili promptitudi-
ne potest circumferre, hoc pacto earum simi-
litudines observare: & inde ex principio qua-
liscunque identitatis notiones notionibus sub-
stituere. Itaque primo in ingenio per se inest
memoria.

§. 416. Quoniam promptitudo observandi
notionum similitudines non plane sine ullo
gradu attentionis esse potest; ingenium utique
complectitur inferiores gradus judicii, distin-
guentis saltem notiones similes à non similibus.

§. 417. Ingenium verum, non vanum,
separatum à judicio, h. e. ejusmodi acumine &
perspicentia, qui gradum judicii valde in-
signem facit, est facultas notiones circumspecien-
di, inter se comparandi, & facta, ubi opus
est, abstractione, secundum sensum commu-
nem inter se substituendi, atque id cum facili-

tate, nulla vi defixioris attentionis ad notionum notas subtiliores. Ejusmodi ingenio necesse est excellant ingeniosi Poëtae, Oratores, homines ad capienda consilia in arena ex tempore parati, vigilantes, semper praesenti animo, ad omnes rerum agendarum occasiones excubantes, sagaces, dicaces, faceti, praesertim ii, quibus facilitas est ad danda ex tempore falsa aut faceta responsa; quale fuit praeter alios, alibi in simili causa nominati, Pici Mirandulani, pueri purpurati novem annorum, qui, ambulans cum Viris aliquibus nobiles, uni eorum seni, qui quidem admirabilitatem praecocitatis ipsius ingenii fateretur, at doleret, ejusmodi ingenia provectiore aetate evadere stupidissima, responderat ex tempore; *necesse est Domine, fuisse te quondam puerum admodum ingeniosum*: quale itidem Christophori Neandri, qui moribundus se visenti Tobiae Magiro interrogantique, *quid agis*, extemplo responderet, *animam*.

§. 418. Diximus supra, intensiores adfectus animi turbare mensuram intelligentiae posse. In his vero ad hanc rationem nullus insignior est, quam amor. Est enim ea multorum animorum naturalis quaedam mollities, ut, postquam ex consuetudine frequenter excitarum notionum semel sensus aliquis dulcedinis obortus est, vel amor rerum plane indignarum, vel amoris, qui per se non indignus sit,
indi-

indigni gradus ultra omnem sensum communem sese infigere & invalescere possint. Graecis insanus ejusmodi amor *mania* vocatur.

Ea mania & mollities infani amoris per se potest mensuram intelligentiae, h. e. acumen judicii in ceteris integrum relinquere.

At si accedat ad fatuitatem, h. e. ad insignem hebetudinem judicii, conjunctam cum maxima promptitudine memoriae & vani ingenii, per se consequitur, fatuitatem, ipsa illa mania mirifice auctam, posse in delirationem abire.

In quo quidem genere hominum nemo honestius nominari possit, quam Goropius Becanus, saeculo XVI Medicus & Archiater Reginae Galliae Eleonorae. Homo revera non modo natura ad cogitandum promptissimus, sed & vario literarum genere multum doctissimus, attamen fere omnium doctorum judicio in certo genere captus judicio, qui propterea, si videamus, quid sciverit & quid omnino ad judicium ei defuerit, nos docere possit, quibus rebus judicium consistat. Ejus animum subiit, Paradisum fuisse in Belgio, linguam antiquissimam Belgicam. Commentationes in demonstratione, qua totum codicem formae binariae implevit, etiam sunt insolentiores. Leviora sunt, cum arguit summam antiquitatem linguae Belgicae ex eo, quod *Adam* dictus fuisset, quasi *bat-dam*, q. d. *agger invidiae sc. daemonis*. **ΝΩΝ** fit, quasi dicas *quaad-doe* &c. *Apollo* tanquam filius Dei q. d. *af-hol-loos*, ab inferno redimo: Litera Hebr. *Gimel* fit q. d. *gy mel*: vos sc. personae Trinitatis

zis memoratis (melder) ita ut id quoque argumento fit
 veteres Hebraeos notitiam habuisse Trinitatis. Germa-
 nicum *kniel genu* fit q. d. *kan - nie - el, i. e. nihil possum*
& altissime: ubi haec verba adjungit: *Ex his modo li-*
quet orationem fieri debere genibus sic flexis, ut maxime
flecti possunt, quod fit, dum femur & tibia sic componun-
tur, ut nates calcaneis insideant, qua forma ineptissimi-
sumus ad omnem progressum, — ut dicere vere queamus
nos nihil posse; quibus omnibus facioris intelligentiae
 causa adjuncta est hominis, eo modo conquinescentis,
 impressa ex scalpto ligno luculenta effigies. Item Har-
 pocrates q. d. *har - pogb - rare - si*: *har*, ex usu auri-
 garum Belgicorum, *tarde diu morando*: *pogb*, *ardua*
aggredi tenta; *molive: ra*, *celeriter*: *re*, *ad unum*;
si, *respice*. Item cum totum Alphabetum contorquet
 in significationes, quasi auctor nominum literarum do-
 cere praecepta de duplici vita hominis militantis &
 triumphantis voluerit: *Diviso*, inquit, *ad duos unde-*
navios ducit: *hinc eilff* q. d. *ei leef una vita*. Quod si
duas vitas conjunxeris, habebis twee leeven, twelff. Festi-
 vissimum vero memoratu est, qua animi commotione
 hanc commentationem admiratus sit: addit enim: *O*
bone Deus, Spiritu tuo sancto nos dirige in his abditissimis
arcanis: item postquam doceret, *literam O* significare
aesernum; *literam I exile*, eamque utramque significa-
 tionem ineffe in composita ex his duabus vocalibus voce
OIS, *ovis*, quae significaret Christum, ita erumpit:
O mirabile exiguae vocalae mysterium — — Ut ho-
rum commemoratione borresco & attonitus haereo! &c.
 Cum hic vir planiloquus, religiosus, & praeterea ma-
 gnac

gnae dignationis medicus fuerit, cum stylus, flumen & non proletaria puritas sermonis Latini atque maxima rerum, in quibus versatur varietas, doceat, fuisse eum multo genere scientiarum tinctum; animum nostrum facile subibit, in genere quidem causam hujusmodi delirationis esse insignem hebetudinem iudicii ad perspicientiam rerum & mensuram intelligentiae, h. e. ad aestimanda rerum pretia, particulatim vero incredibilem notionum contagionem; hoc est, promptitudinem memoriae & vani ingenii, conjunctum cum ejusmodi iudicii hebetudine, quae ex contracta insania amoris erga hoc genus commentationum, & inde orto falso sensu perspicientiae, & adfectu confidentiae magna ceperit incrementa. Per has enim causas fieri potest, ut amplitudo varietatis doctrinae magis sit delirationis campus & instrumentum, quam remedium.

§. 419. Ingenium h. e. facultas cum facili promptitudine notiones circumspiciendi est res celeritatis: Iudicium h. e. facultas intenso acumine notiones earumque notas subtiliter perspicendi est res diligentiae & morae alicujus. Itaque quamvis quis eò sit animi viribus excellentior, quo & ingenium & iudicium est excellentius, h. e. quo major quò acutius cogitandi est celeritas; consequitur tamen, ut explicationem habeat id, quod experientia docet, majorem gradum memoriae & ingenii per se fraudem facere posse iudicio. Nota est salutas in multos convenientis epitaphii: *Hic jacet vir multae memoriae, expectans iudicium.*

Vis intelligentiae & iudicii, sicut ipse animus Latinis quoque *Cor* dicebatur; inde *vecors* (*), *excors* pro *stupido*: inde Seneca prooem. L. 5. controu. *Musa*, inquit, *Rhetor multum habuit ingenii, nihil cordis*. Ceterum minus faepe videas, homines cum promptitudine ingeniosos, dicaces, facetos, quorum cogitationes volaticae & fluentiores sunt, eosdem esse perspicacissimos & delectari subtilitatibus philosophicis, distinctionibus aut abstractionibus metaphysicis, similes fere oculis, qui nimium se circumferentes eo minus distincte perspiciunt, quo minus sibi indulgent temporis ad figendos se in unam rem & aliam post aliam, aut in compensationem mobilitatis suae singulariter prompti

(*) Subit hic obiter monere, videri antiquissimis Latinis Adiectivum fuisse cum suis legitimis gradibus, *peus*, *peior*, *peissimus*, atque inde adverbium *peè*, i. e. *male*; hoc vero *peus* & *pee* illud ipsum esse, quod habemus in compositione verbi *pejero*, ut id sit, q. d. *male juro*: porro illud *peè* abiisse partim, propter convenientiam cum notiori praepositione, in *per*, ut in *perjurium*, *perfidia*, *perfidus*, partim, propter cognationem literarum labialium, in *ve*, ut in *vecors*, *Veiovis*, *vesanus*, *vegrandis*. Et ecce *vegrande*, quod Nonius ex Lucilio vult interpretari *valde grande*, *Festus* omnino interpretatur *male grande*, sicut certe *vesanum* non aliter à quoquam explicatur, quam per *malesanum*, nec *Veiovis* aliter, quam ita, ut intelligatur *malus Iupiter*. Itaque *vecors* erit, quasi dicas, *mali iudicii aut malae intelligentiae*. Haec adjungo, ut usus ejus vocabuli sit liquidior.

prompti esse debent ad nervos cum iis, quae eò pertinent, raptim tendendos, laxandos, conformandos, seque rei objectae raptim recte obvertendos.

§. 420. Indidem consequitur, ut quoque major gradus iudicii per se fraudem facere ingenio possit. Satis enim perspicacibus animis negotii est in ea provisione & cautione, ut circumspiciantur eae simul perspicendae rationes, sine quarum ponderum examinatione summa rationum in ea re, quae agitur, aestimari non potest. Quare summos philosophos & subtilissimarum rerum scrutatores minus saepe videas ingeniosos Poëtas, dicaces, facetos, fere forte velut oculos, qui ob ipsam eam causam, quod nimis in definitas res riguerunt, non sentire ea possunt, quae in se ex obliquo incidunt, nedum ea, quae à tergo fiunt. Quin e contrario hi saepius ad prudentiam & sagacitatem vitae civilis similiter fere coecutiunt, ut oculi, qui, ex nimia in certas res defixione perstricti, ad omnia alia languere coeperunt, exemplo Marini cujusdam Neapolitani, qui ita commentationibus suis defixus & μεταωρότερος fuisse dicitur, ut aliquando illapsa in pedem pruna prius penetrato calceo notabile vulnus inureret, quam ipse vel minimo sensu id sentiret: aut forte veriori exemplo Grotii, cujus certe ad negotia publica necessarium ingenium sufflaminavit

vis perspicacis iudicii & acrior defixio in studia privata.

§. 421. Ex superioribus apparet, quamvis ingenium & iudicium, si ad maiorem gradum tendunt, per se alterum alteri officere possint, tamen ingenium verum non posse existere sine ullo gradu iudicii, nec iudicium sine ullo gradu ingenii: amplitudinem vero animi atque intelligentiae postulare majores gradus utriusque harum facultatum ingenii & iudicii. Quare etiam utrumque Cicero in Oratore requirit: de Orat. l. 1. *Et animi, inquit, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni.*

§. 422. Insignis gradus naturalis ingenii pariter & iudicii, conjunctus cum indole acquabilium & adversus vim iudicii non contumacium adfectuum, nominatur *animi eumphantia*, & est ejus ad bonestates quasvis humanasque disciplinas docilitas.

§. 423. In memoria, ingenio & iudicio maximae partes sunt naturae, h. e. habitus illius, qui animo à Deo nascenti datus est. Quemadmodum vero natura incredibilem vim exercet ad dispensationis bonorum suorum varietatem, atque modum fortis communiorem aliquando mirifice eludit, ita, quamvis iudicium

cium & ingenium inter sese officiant & sufflamment, non defunt animi, in quibus utrumque tam ingenium quam iudicium videntur habere numeros perfectionis humanae omnes. Iul. Caes. Scaliger vir magnus & acutus prodigiosam dicitur habuisse vim memoriae. Erasmus vir divini ingenii & iudicii dicitur Terentium & Horatium ad verbum tenuisse memoria. Nec sane perspicacissimo Literatori Lipsio memoriae promptitudinem claudicavisse oportet, si vera est fabula, cum dicitur totum Tacitum cum ea confidentia ad verbum memoria tenuisse, ut pati voluerit sibi quenquam cum stricto gladio imminere, confossurum, si recitatio falleret.

CAPVT IV.

DE STUDIO PERFECTIONIS
COGNITIONVM.

Articulus I.

De studio distinctionis cognitionum.

§. 424. **D**istinctio cognitionum posita est in distinctione notionum. Porro distincta notio est notio cogitata cum sua nota. Notiones cogitare cum suis quasque notis est res perspicientiae. Conditio animi, substrata perspicientiae, dicitur *acumen*, in quo per se inest simul

simul modus aliquis *ingenii & memoriae*. Exercitium acuminis versatur in *attentione*. Et quoniam notiones cogitatae cum suis notis sunt totidem cognitiones (propositiones,) quae, nisi à Deo ἀμέσως informatæ sint, per sensus informatæ sunt, instrumenta distinctæ cognitionis sunt *sani sensus*, & in certa causâ simul *sensuum adjumenta*. Porro, usus sensuum versatur in *studio experientiae*. Deinde, quia immanis pars cognitionum distinctarum informatur per anfractum verborum & sermonis, utique studium distinctarum cognitionum postulat *peritiam linguarum*, tum *ipsum ejus peritiae usum*, hoc est, ut multa lectione dignorum librorum in usum nostrum convertamus & quasi in experientiam nostram transcribamus, quæ sua opera, experientia & commentationibus peruestigarunt, atque, penetrata rerum natura, perspexerunt alii. Porro quoniam, ubi natura rei cognoscendæ corporeæ id fert, nihil signi significantius & in animum manantius est, quam rei cognoscendæ *pictura*, utique & *picturarum usus* egregium locum in studio hoc nanciscitur. Tandem, quia tantum quisque tenet, quantum memoria tenet, & ipsa distinctio cognitionum fere nihil est, si tantisper tantum cognitiones distinctæ sunt, dum quoquo modo informantur, deinde vero confunduntur aut obliterantur, per se apparet, perspicentiam postulare quoque per omnia *bonam memoriam*.

§. 425. Itaque si has ad perspicientiam si-
ve ad studium distinctarum cognitionum ne-
cessarias partes disponere velimus, in iis erunt
1) eae, quae ad habitum animi substratum
naturalem pertinent, memoria, ingenium &
praecipue acumen, tum quoque voluntas &
solidius res cognoscendi amor; 2) eae, quae
pro instrumentis sunt, ut sensus, & in certa
causa sensuum quoque adjumenta, peritia lin-
guarum, ipsi libri &c. 3) eae, quae ipsum stu-
dium efficiunt, ut diligentia experientiae, medi-
tationes & commentationes, usus dignorum
librorum & praeceptorum, adjumenta memo-
riae, & ad omnes tam externas, quam inter-
nas perceptiones curata attentio.

§. 426. *Acumen, ingenium & facultas
felicitis memoriae* ejusmodi sunt, ut plurimum
sibi vindicet natura, cum sint, qui fere inex-
pugnabili hebetudine, vacuitate ingenii & pro-
clivitate ad obliviscendum laborent, alii, qui-
bus mirifica est harum rerum facilitas. Illud,
quod praecepta artis & doctrinae ad memo-
riam, ingenium & judicium conferre possunt,
est vires naturales provocare & adjuvare.

§. 427. Sequitur *honestas bonae voluntatis
& cognoscendi amor*, quo imbutus vel natura
vel etiam consuetudine animus voluptati sibi
ducat, facere animum suum tabulam aut quasi
speculum, repraesentans pro modulo suo infi-
nitas in ipsa vasta rerum varietate similitudines,
atque

atque in stupendis vestigiis sapientiae & potentiae Dei, aeterna dulcissimae admirationis incitabula. Philosophia est, si ultimum scopum spectes, scientia felicitatis. Vera felicitas fundata est maxime in suavi conscientia virtutis & honestatis actionum. Honestas actionum pendet ex voluntate, voluntas utique maximam partem ex distinctiore repraesentatione rerum, quam faciunt cognitiones in intellectu, h. e. ex lumine animi, §. 48. Itaque cum praeterea varietas repraesentationum rerum in animo per se res voluptatis esse possit, studium dignarum cognitionum habet utique suas illecebras, dumne mala aliqua animi durities & affectuum contrariorum ferocia animo ad dulcedinem accuratoris doctrinae stuporem faciant.

§. 428. *Sensuum organa* sunt plane res naturae, eorumque beneficium vulgarius.

§. 429. *Sensuum adjumenta* artificialia, qualia sunt in primis vitra optica, telescopia & microscopia, immane quantum, postquam inventa sunt, distinctiores rerum cognitiones fecerunt. Sed nec haec, quod res sunt artis & occasionis, locum ulteriorem in his praeceptis nanciscuntur.

§. 430. Magna pars amplitudinis distinctarum cognitionum arcessi debet ex inventionum & commentationum aliorum hominum nobiscum factis communicationibus, h. e. ex
fer-

sermone aut scripto. Postulat ergo hoc loco studium distinctarum cognitionum, sicut in primis peritiam linguarum, ita generatim omnia ea, quibus sententia praecipientis auctoris per omnia vestigia indagatur. Ars vero illa omnibus vestigiis sententiam auctoris indagandi, dicitur ex Graeco *ἑρμηνεύειν*, quod est interpretari, *Hermeneutica*. In ea insunt Grammatica, Oratoria, Logica, doctrina praesertim ea, in qua auctor versatur, notitia indolis auctoris, temporum, locorum, & causae, in qua auctor fuit.

§. 431. *Attentio* est quasi animi ad non multas uno tempore notiones accurata defixio. Nisi naturalis hebetudo obstat, est res voluntatis & consuetudinis, postulans vero otium & animum à turba alienarum praesertim perstringentium cogitationum & perceptionum vacuum. Ex superioribus quoque hoc apparet, esse attentionem quasi nervum, ad quem abeant vires perspicientiae omnes: sicut propterea incredibilem jam ad studium perspicientiae progressionem fecit, qui ad attentionem rebus dignis adhibendam animum adsuefecit.

§. 432. *Experientia*, uti supra diximus, est informatio cognitionum per nostras ipsorum perceptiones. Haec, si conjuncta est cum curatiore attentione, atque perceptionum distinctione & collatione, non jam vulgaris est, sed magis propria studiosis doctrinae. Quod

quoque ex §. 341. ratione rerum, quae sunt intra animum, perceptionis vicem retinet sola conscientia, experientia potest dici esse vel *interna*, h. e. experientia animi percipientis ipsas cogitationes, vel *externa*.

Experientiam supra demonstravimus struere in animis nostris, si à *Ἐμπειρία* discesseris, initia & causas omnium humanarum cognitionum, proinde quoque est principium cognitionis notarum, h. e. cognitionum distinctarum. Itaque qui studium & diligentiam experientiae adhibet, is quasi quotidianae liberalitati naturae, spargentis semina cognitionum, cum spe magnificae multiplicationis, sinum pandit.

§. 433. Cognitionibus per experientiam informatis, si foecundae debent esse ad generationem cognitionis novarum notarum, conjunctae esse debent *meditationes*, *commentationes*, aut in genere *studia cogitationum*. Cum *studia cogitationum* Ciceroni dicuntur, appellatio naturam negotii jam per se explicat. *Meditationes* sunt negotium animi, contemplandis notionibus & cognitionibus defixius inhaerentis. *Commentationes* intelliguntur id negotium animi, cum meditationes aut cogitationes eò dirigimus, ut collatis inter se notionibus & factis justis substitutionibus per nos ipsos animum novis notionum notis, aut, quod idem est, novis cognitionibus augeamus.

De

De studio commentandi jam supra separatim egimus. Cum in cognitione distincta insit cognitio notarum, & proinde in una cognitione distincta insint tot omnino cognitiones, quot insunt cognitiones notarum, non mirum est, ea, quae in genere ad studium commentandi novas cognitiones pertinent, hic quoque pertinere ad studium cognitionum distinctarum, ea tantum differentia, quod in studio distinctarum cognitionum existimantur omnia majori acumine agi.

§. 434. Quod quidem ad assiduitatem lectionis dignorum librorum attinet, cum transcriptae ex libris in animum nostrum notiones & cognitiones saepe ex innumeris causis, imo ex ipsa defectu assiduae & diffusae recordationis possint laborare, & propterea magnum negotium sit, fieri ad solidam doctrinam *αυτοδίδακτον*; ad facilitatem studii solidioris doctrinae magni interest studiosorum intelligere, nihil esse tanti, quanti copia Viri, qui docere & explicationes difficultatibus accommodare praesenti sermone possit.

§. 435. Scientiae discendae sunt per partium suarum naturalem ordinem & seriem, hoc est, ut dicitur, systematice, quia, si particulatim nec ordine discuntur, non scientiae deinceps, sed scientiarum fragmenta tenentur. Postquam vero scientiae sua compages constat,

ad distinctiorem rerum cognitionem hauriendam ex scriptis aliorum, videri debent insignem utilitatem adferre nostrorum temporum *Lexica*, τὰ περὶ τὰ σπουδαῖα (*), quae dicunt *realia*, in generibus scientiarum & cognoscendarum rerum quibuscunque; nec exclusis illis libris, qui ex plenis systematibus nudas rerum definitiones excerptas repraesentant.

§. 436. Quod si aguntur cognitiones absentium rerum corporearum, per comparatas quantitates, figuras & situm partium suarum, cognoscendarum; nihil unquam ad informandas ejusmodi cognitiones commodius & magis instar nostrae ipsorum experientiae esse potest, quam si oculis contemplari possumus ejusmodi tabulas, in quibus rei cognoscendae corporeae conditio depicta & ad naturam expressa est, praesertim cum nostris temporibus ars pictoria scenographica, quam perspectivam dicunt, & quae ad speciei corporis veritatem mirum quam prope accedit, mirifice elaborata atque exculpta sit.

§. 437. Eandem ob causam, quod magna sensuum & experientiae vis est ad vividiores cognitionem, rerumque cognitarum memoriam

(*) Videtur ea vox in eam sententiam à veteribus accepta. Cicero ad Att. ep. 49. Σπουδαῖον οὐδὲν in sermone, Φιλολογία multa.

riam, etiam efficacius distinctam certarum rerum corporearum cognitionem iuvant machinae solidae, iuxta comparatione partes vel quantitate vera, vel majori, vel minuta repraesentantes; quale in suo genere est templum Clar. Millii Trajectensis Salomoneum; aut simulacrum archetypum templi Petri Romani, quod est in templo Paulino Londiniensi; aut machinae repraesentantes systema planetarum & Solis, horumque corporum coelestium inter se comparatas circumvolutiones.

§. 438. Eandem quoque ob causam distinctam cognitionem egregie juvat, si rebus cognoscendis, sensibus subductis, substituere possumus res alias analogas sensibus subjectas. Quantum ad Geographiam attinet, huc licet referre commentum transferendi terras cognoscendas peregrinas in patriam; quale non sine insigni mea voluptate fuit commentum transferendi veterem Palaestinam in patriam, eo quidem modo, ut Hierosolyma caderet in Vefaliam & meridianus Hierosolymitanus in meridianum Vefaliensem.

Ecce animi & genus lectionis interstinguendi causa, atque propter venerationem terrae, translationis illius Palaestinae factam delineationem, quam, cui lubet, imitari potest.

Indicia intervallorum veteris Palaestinae non parum certa evadunt & locorum multorum, si inter se conse-

278 PARS II. CAP. IV. DE STUDIO

runtur ea, quae indicant non modo aliquibus locis scriptores sacri, sed & praecipue Iosephus, dedita opera Eusebius, Hieronymus, tabula Peutingeriana, itinerarium Antonini &c.

Meusurae inter se conferendae sunt. *Stadium* Graecorum 125 passus. *Milliare* Rom. 1000 passus ===== lapis ===== 2000 gradus ===== 8 stadia ===== מיל Rabbīnorum. *Iter Sabbaticum* ex Maimonide tantundem. *Iter unius horae* Relando tantum 3 miliaria Rom. ===== 24 stadia ===== 3000 passus. Ita factis quidem in terra montosa; cui aestimationi respondet passim collatio itinerariorum; ceteroquin aestimatio horae itineris ad horam valde modicam. Ad aestimationem gradus latitudinis aestimati in tabulis Homanī, Vischeri &c. 20 horis, oritur numerus 3557 passuum ===== paulo plus $3\frac{1}{2}$ mil. Rom. sicut ipse quoque Maundrellus intervallum illud aequius litorale inter Sidonem & Tyrum, quod veteres 24 miliarium Rom. prodiderunt, anno 1696 cum suis sociis horis omnino 7 emensus est. *Parasanga* Persarum, 30 stadia ===== iter unius horae brevioris & quadrantis ===== parsa Rabbīnorum. *Milliare Germanicum*, si id volumus omnino esse quintam decimam partem gradus ejusmodi, quanta est CCCLX pars circuli cujusque maximi globi terrarum, aliquanto minus, quam 5000 passus ===== quam 25000 pedes Rhenol. (vide §. 250. in app.) ===== *Iter unius horae & beffis*, brevioris aut ut in viis montosis aut flexuosis. *Iter unius diei* circiter 210 stadia ===== $26\frac{1}{4}$ mill. Rom. ===== fere iter 9. horarum. *Gradus*, quanta est CCCLX. pars maximi cujusque circuli
glo-

globi terrarum, 15 mill. Germ. maximis minora =====
 iter 25 horarum breviorum Relandi (in tabula interval-
 lorum,) aut ut fere in viis montosis vel flexuosis =====
 iter 20 horarum pinguiorum rationis vulgarioris =====
 circiter 75 mill. Rom. Ergo ad aestimationem horarum
 breviorum 12 sexagesimae gradûs (12 minuta,) sunt iter
 horarum 5 ===== 6: 2 $\frac{1}{2}$ & sic porro: ad aesti-
 mationem vero horarum longiorum 15 sexagesimae,
 horae 5 ===== 12: 4 ===== 6: 2 ===== 3: 1.
 Haec tenenda sunt, cum non minuta ex minutis, sed
 aut ex minutis horas, aut ex horis minuta comparare
 volumus.

Comparationes & mensuras faciendas compendifacit,
 qui exemplum situs locorum petit ex laboratissimo ope-
 re Relandi, quod inscripsit Palaestinam, ejusdemque
 accuratissima tabula intervallorum. Tantummodo Eleu-
 theropolin plagâ movimus. Hanc quidem Relandus,
 quod nullas mensuras vacuas perscripta auctoritate po-
 nere voluit, ex numero itinerarii Antonini 18 m. p. à
 Lydda ducto, ab Hierosolyma recta in Occidentem po-
 suit, quantumvis evidentiam corruptionis numeri, (at
 contra rationes collatorum numerorum vicorum Berac
 & Gaeduri, sibi ipsi (Relando) faciente Hieronymo,
 qui directionem constanter australiorem facit. Sed vi-
 detur & ista difficultas eludi, & auctoritas numeris
 conservari, si ad exemplum optimarum tabularum com-
 pages intervallorum ita inclinetur, ut litus maris medi-
 terranei aliquanto rigidius in septentrionem abeat, & à
 Betaro Caesaream ex alio itinere Antonini assumatur nu-
 merus 31 m. p. quo factò simul plurium aliorum labo-

rantium indiciorum jucunda expeditio. Plura hic non licet.

Res abit ad patriam, in quam translatio facienda. Hic similiter comparationes & mensuras faciendas comprehendit, cui exemplum situs locorum capitur tabula Geographica, in qua cum aliqua vicinia orientali cunctum Belgium. Ad istam loca obscuriora referantur, quae nominanda sunt ex tabulis repraesentantibus partes explicatiores minores: nam vel unius ejusdemque auctoris expressae per separatas partes tabulae, quod paucissimorum locorum latitudo & longitudo est ad regulas artis expedita, raro inter se conveniunt.

In ipsa translatione è re est referre loca ad fixa puncta, eorumque, ne tabula deformetur, consignare per descriptiones separatam catalogum; cui tunc adjungi possunt intervallorum mensurae & quaecumque cetera digna sunt, quorum una cum loco reminiscencia fiat. Puncta figenda sunt ad probabilitatem maximam; nam diligentia ad ipsius subtilitatis puncti absolutam omnibus numeris veritatem non agi potest, nec, ut agatur, interest. Satis bene passim evenit, si levis error ipso alio errore tollitur, sicut in ipsis quoque fit intervallis locorum patriae.

Fines Palaestinae occidentales fuerunt littora maris mediterranei. Haec, si ita translatio fiat, ut *Hierosolyma* ejusque meridianus cadat super *Vesaliam* ejusque meridianum, ducuntur quasi à vicinia *Groningae*, linea leviter ex austro in occidentem declinata, usque in viciniam *Lovanii Brabantiae*; inde, directione magis obliquata

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 281

quata in occidentem, per Artesiam usque in Picardiam, ubi vero jam foret fere medium *Delta Aegyptiorum*.

Loca maritima, quae per cunctum hoc litus caderent: *Tyrus* in vicinia Groningae, inde austrum *Alexandrofchoene*, *Scala Tyriorum*, *Ecdippa* (*Achfib*), *Prolemais* (*Aco*), in vicinia Stenuici Transifalani, *Sycaminon*, *Caesarea Palaestinae*, quasi 20. horis Hierosolymis distans, in vicinia citeriore *Hattemi*; *Ioppe*, portus, in quem appellant, qui recta Hierosolymam ex mari tendunt, in viciniam australem *Gravae* aut *Ravaftaenii*; inde *Iamnia*, tum loca & portus maritimi pentapoleos Philistaeorum, *Ascalon* & *Gaza*: porro *Raphia* & *Rhinocolura*, ubi est terminus prope Lovanium Brabantiae. Sequuntur vero loca maritima versus Aegyptum; *Ostracine*, quasi apud Bruxellas; *Ecregma* & *lacus Sirbónis*, *mons Casus*, *Pentafchoenos*, *Pelufium*, ubi jam primum ostium Nili, paulo pone Iperam Flandriae. Inde declinantibus iter versus medium *Delta Heraclea*, *Tanis* in Artesia, *Thmui* infra Montrolium Picardiae. Summa collecta intervalli Hierosolyma per Eleutheropolin, Ascalonem, Gazam, Raphiam &c. usque Thmuin Aegypti erit 262 m. p. ===== $65\frac{1}{2}$ horae. Hierosolyma habet $31^{\circ}50'$ latitudinis; differentiam ab Alexandria, & proinde plus minus à cuncto litore Aegyptico $38'40''$; *Vesalia* $51^{\circ}39'$. Itaque per translationem circulus parallelus Alexandriae, h. e. plus minus *litus Aegypti* stringeret fines septentrionales Picardiae.

Hic cursus *Jordanis*. Oritur is quasi in terra Embda-

na Frisiae Borufficae. Labitur inde per terras Monasterienses aliquantum secundum Amisiam, per vicinias Landegii, Lingae, Scutorfi, Cosueldii, Dulmae, Reclinusi pone vicum Burum, ubi quasi se funderet in lacum Asphaltiten.

Et tres illi lacus locandi, quos Iordanes locis depressioribus vel efficit, vel transeundos invenit. Parva (*λιμνη*) *Samacbonitis*, haud procul à lacu *Phialae*, fonte, quasi in finibus terrae Embdanae & Monasteriensis. Alter lacus *Tiberiadis* (*Genezaeth*) longus 6 & latus fere 2 horas. Incipit prope Landegium in terra Monasteriensi & finitur prope Lingam, ad cujus litus occidentale fuerunt loca Galilaeae *Cana*, *Tiberias*, *Capharnaumum* &c. Tertius lacus *Asphaltites* (*mare mortuum*) longus 24 latus 6 horas itineris, incipit quasi prope Burum Reclinusiense, & finitur prope Monasterium Isaliae ditionis Iuliacensis, in quo termino aliquando *Zoar*.

Palaestina Cisjordanica habuit quondam partes, *Galilaeam*, *Samariam*, & *Iudaeam*. Per translationem *Galilaeae*, ubi olim tribus *Naphthalis*, *Aser* & *Sebulon* & antea in vicinia capitis Iordanis *Hevaei*, occupat quam maxime lobum orientalem terrae Groningaënae, tum partem septentrionalem regionis Transsifalanae cum terra Benthacemensi, ductis finibus australibus quasi à Scutorfio Benthacemico errabunda directione ad Meppelium Transsifalanum. *Samaria*, ubi olim tribus *Isaschar*, *dimidia Manassis* & tota *Ephraimi*, & antea circa Bethel *Perizaei* & forte *Girgaschaei*, tegit partem regionis Transsifalanae australem cum terra Zutuanienti & segmento

gmento sinistro terrae Monasteriensis superae, ductis finibus australibus quasi à vico Monast. Vulfo, representante *Hierichunta*, serpente directione in limites usque terrae Cuquianae. *Iudaea* vero, ubi olim tribus *Dan*, *Simeon*, *Iuda* & *Benjamin*, & antea circa Engeddi (quasi Novesium) *Emorrhaei Cisjordanici*, ad Chebronem, (quasi in terra Moersensi) *Herbaei*, ad montem Zionem aut ipsam Hierosolymam *Iebusaei*, operit terram Clivensem, Geldriensem, Moersensem, cum parte regionis Iuliacensis, finibus australibus abeuntibus in vacua deserta Idumaeorum.

Palaeftina Transjordanica habuit partes *Trachonitidem*, *Gaulonitidem*, *Basanitidem*, *Ituracam*, *Peraeam*. Per translationem quatuor illae priores, aliquando *terrarchia Philippi*, ubi veterioribus temporibus altera *dimidia Manassis*, *Galaaditis*, *regnum Basan* &c. occupant quam maxime terram Oldeburgensem, Monasteriensem inferam, cum parte terrae Bremensis & Osnabrugensis, nam *τραχῶνες* illi montosi pertinuerunt usque ad agrum *Damasci*, quae urbs caderet ad ostium Visurgis. *Peraea*, in qua olim *Gaditae* & *Rubenitae*, item *Amorrhaei*; & ultra ad orientem *Ammonitiae*, tegeter partem orientalem terrae Monasteriensis superae, terram *Tecliburgensem*, australem *Osnabrugensem*, & inde vicinias aliquas orientales; regio olim *Moabitarum* ad orientem maris mortui, & a *Peraea fluvio Arnone* divisa, *Marcanam*, *Vesphaliam Colonensem*, cum segmento terrae *Bergensis*.

Irrepat mentio ceterarum viciniarum. *Media terra Gosen*, sicut eam collocavit Pocokius inter *Cairum*, fluvium

vium Nili Bubasticum & fossam Regiam, caderet in viciniam orientalem portus Gratiae Normannici (Havre de Grace.) *Apex sinus Heroopolitici*, nobilis prodigioso transitu, ubi hodie *Suezum* & in proximo *Adieruta*, docente Strabone 900 stadia ===== $112\frac{1}{2}$ m. p. ===== $37\frac{1}{2}$ hor. ===== $1\frac{1}{2}$ gr. à Pelusio, caderet ad Crepiacum oppidum Insulae Franciac. *Mons Sinai* inter duos recessus sinus Arabici secundum positionem factam à recentissimis itinerariis tam Schavo quam Pocokio, ducta distantia ab apice sinus Heroopolitici, in viciniam urbis Graeci ad Ararim in eparchia Burgundica. *Apex sinus Elanitici*, ubi olim urbes *Eziongeber* & *Aela*, nunc *Accaba*, ex relatione peregrinantium inde ab *Adieruta* catervarum Meccensium itinere fere 70 horarum à sinu Heroopolitico in orientem, ad Strabonis & Plinii testimonium circiter 150 m. p. ===== 50 h. à portu Gazaeorum, caderet secundum Relandum, qui lineam viae Gazensis fregit, ut servaret suspectum intervallum 10 m. p. Aclae à Petra, ad Boppartum; alioquin aliquanto australius ad viciniam Bircefeldae. *Midianitae*, propinqui Aegypto & circa montem Choreb; in partem Lotharingiae; quanquam etiam Midianitae ponendi secundum Hieronymum ad orientem sinus Elanitici, & secundum S. Scripturam ad orientem quoque Palaestinae; quibus locis à scriptoribus saepe cum Saracenis aut Arabibus Scenitis miscentur. *Amalecitrae*, *Gebaleni*, duo genera Idumaeorum, & *Idumaei* proprie sic dicti, quorum quidem initia Hieronymus ponit 75 m. p. ===== 25 h. ab Hierosolyma, omnes fere in austrum usque ad sinum Arabicum, caderent per eparchiam Limburgensem,

fem, Ifaliam, terras Trevirenfes, Luxemburgenfes &c. *Ifnaelitae*, eorumque partes *Nabataei*, & *Kedareni*, *Arabes Scenitae*, posterioribus temporibus *Saraceni*, inde ex deserto Saracenorum per longa montana ex meridie in feptentrionem; caderent per terras Palatinas, Moguntinas, Veteraviam, fegmentum orientale amplae Vefphaliae & ultra. Sed harum aliquarum terrarum pofitiones, vel ex ipfa hujusmodi Hieronymi locutione, *ſupra Arabiam ad orientem maris rubri*, non diſtinctis duobus receſſibus, laborant. *Philiftaei*, cum ſua *pentapoli* ad litus maris mediterranei, caderent per partem Geldriae Borufficae, ubi *Gath*; terrae Cuquianae, ubi *Accaron*; toparchiae Sylvae Ducis, ubi quaſi apud Helmontium *Azotus*, & inde 12 m. p. in auſtrum *Aſcalon*; atque terrae Leodiensis, ubi quaſi apud Hamondam *Gaza*.

Longitudo Palaestinae à Dana ad Berſabam, eſt quaſi à Laero oppido Embdenſi ad viciniam Randarati oppidi Iuliacenſis, ex teſtimonio auctorum & ſimul minutatim facta ratiocinatione Relandi quaſi 160 m. p. ===== quaſi $5\frac{1}{2}$ horarum modicarum, proinde longitudo per obliquitatem tanta, quanta recta directione in auſtrum ſunt duo gradus & octo ſexageſimae latitudinis Geographicae.

Latitudo Cisjordanica ad Iordanem à Ioppe, porrigitur tanquam à Grava uſque in viciniam citeriorem oppidi Reclinuſii, quaſi 65 m. p. ===== fere $21\frac{2}{3}$ horarum itineris breviorum. Cui hoc parum eſt, cum admonet Kelandus verborum Hieronymi, ſeculo V. incolae Bethlehemitici & Presbyteri Eccleſiae. *Is pudes*, inquit,

quit, dicere latitudinem terrae repromissionis, ne ethnici occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Ioppe usque ad viculum nostrum Bethlehem 46 millia sunt; succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum. Sed vel foli Romani fuerunt prodigiosae multitudinis hominum Iudaeorum satis usibus edocti praedicatores.

Ecce aliquot corollaria separatim oppidorum aut vicorum, praeter ea, quae passim jam supra, nec habitazione punctorum, sed notiorum viciniarum. *Scythopolis*, in qua vicinia olim *Succorb*, & ostium illius fluvii *Iaboci* transjordanici, quem Iacobus trajecit, cum ex Mesopotamia reverteretur, caderet prope Scutorfium Bentaemicum: *Behel*, olim *Luz* prope Bucoldiam Monasteriensis: *Hebron*, *Kiriatarba* in viciniam Coriovalli Meursensis; *Bethlehemum* ad Rhenobergam: *Socho* & *Afeca* ad Iffumum Colonienſe; *Carmela*, prope quam *Maon*, in Dulcenium Iuliacense: *Siph* in viciniam orientalem Coriovalli: *Engeddi* ad Novesium: *Estbaol*, *Iarmutum* & *Zarea* ad Geldriam: *Gatba* ad austrum Quevelariae: *Kiriatarjim* ad Sonspecum: *Thimna* ad Cervenaemum: *Eleutheropolis* & olim *Maresa* ad Stralam Geldriae: *Nazaretum*, in itinere Maundfelli 23½ horis Hierosolyma, (nam indicium determinatae mensurae in scriptoribus antiquis vacat,) in ejus vicinia orientali *mons Tabor*, ad Nienuſum Bentaemicum: *Samarina*, in itin. Maundr. 13½ hor. Hieros. ad Enſcedam Transifalanan: *Sichemum* tribus horis citerius: *Cana* ad Vallaracum Transifalanan: *Endora* & *Nainum* prope Othmarſum. *Capbarnatum* & *Bethſaida*, quae & *Iulias Philippi* in viciniam

Landegii, hierarchiae Monasteriensis. *Antipatris* in viciniam citeriorem Neomagi.

Trans Iordanem *Esbûs* & montes *Nebo* & *Pisga* in viciniam Vernae Monasteriensis & Lunae Marcanae: *Machaerûs*, castellum, quod Iohannem captivum tenuit, ad Valtropium vicum Monaster. *Callirrhoe*, thermae, quibus Herodes extremo morbo usus, ad oppidum *Reclinusium*: *Philadelphia*, antea *Rabbat Ammon*, caput quondam Ammonitidis, 25 m. p. Esbunte, ad *Varadropium* Monasteriense. *Gerasa* urbs dicta insignis Arabiae, ad *Hontaburgum* Osnabrugense &c.

Adjungatur imaginationi ipsa tabula Palaestinae pura, & addatur demtis demendis ad Iordanem utrinque planities, τὸ μέγα πεδίον; ad mare inter Caesaream & Ioppen planities *Saronas*; in medio spina hirsuta crebris montibus, & quae ceterae notiones notionem veteris Palaestinae optimam componere debent. Notio fiet tanto verior, quanto proprior est veritati exempli tabula terra cum magnitudine exempli naturalis, quam tabula minuta chartacea.

§. 439. Similis substitutio rerum analogarum, distinctioris cognitionis gratia, cum cautione observationis differentiae, fieri passim potest in rebus historicis: sicuti, si ad intelligendam melius rationem Iudicum & formae reipubl. Israëlitarum ejus temporis, hanc rationem demtis demendis refero ad rationem praefectorum rebus publicis Belgicis earumque rerum publicarum formae. Erant in populo Israëlitico, sicut fere in Belgio foederato, tot fere

fere res publicae, quot separatae civitates majores. Eae, quoad sine summo suo Iudice erant, continebantur communionem sacrorum, Pontificis M. & commodi publici. Civitates regerantur suis quaeque magistratibus *קָהָן הָעָר* (quod ipsum fere plane synonymum est vocabulo *senatorum*) Iud. VIII. 16. & passim: quorum Consules dicebantur *שֹׁפְטִים* *judices* Deut. XVI. 18. itidem ut iidem apud Phoenicum coloniam, Carthaginenses, docente Livio l. XXX. dicebantur *Suffetes*. Iudices *κατ' ἐξοχήν* ita dicti creabantur post intervallum itidem fere, ut praefecti foederato Belgio per causam imminentioris gravioris periculi, ea differentia, quod creationi Iudicum interluderet singularior providentia Divina. Creabantur non minus ac praefecti illi saepius per tumultum, facem aliquando praelucente una aliqua exigua civitate, ut plurimum ex Viris aut genere aut fortitudine aut religione venerabilibus. Creabantur porro aliquando per pacta & conditiones, v. g. ut magistratus esset hereditarius, Iud. VIII. 22. 23. XI. 9. 10. &c. Erant ceterum non minus ac praefecti Belgici quasi Viri reip. constituendae cum imperio & potestate, qui dicerentur Iudices non modo ideo, quod hic usitatus titulus praesidium Senatus esset, sed & quod in partibus muneris eorum aequae ac praefectorum Belgicorum, praecipue quoque esset Praetura, h. e. constitutio iudiciorum &

ad-

& administratio iustitiae: sicuti & olim praeter exemplum eorum Romanorum, qui cum imperio & potestate in provinciis praetores dicebantur, in Germania illi, qui ab Imperatoribus limitibus, arcibus &c. cum imperio & potestate praeficiebantur, dicebantur *Margravii, Burggravii, &c. i. e. iudices in limitibus, arcibus, &c.*

§. 440. Quia ad distinctam cognitionem & simul memoriam, in qua inest distinctae cognitionis permanfio, nihil insignius est, quam id, quod sensus aut intelligentiam ferit; huc quoque referendum est, quod nominant *principium reductionis*, ex quo notioni explicandae demtis demendis substituitur aliquod in sensus aut intelligentiam distinctius incurrens analogum simplicius; qualis reductio sit, si v. g. ad intelligendam melius rationem formae reip. Germaniae, Germaniam cogites quasi esse civitatem formae democraticae, in qua omnes cives sint senatores, qui sint imperii Confessores (*Stände*;) ita quidem, ut ratione suffragationis pro numero & jure domuum civitatis vel singuli pro singulis, vel unus pro pluribus, vel plures pro uno cive habeantur. In qua porro Imperator sit Consul, quem designandi jus tantum senatores novem habeant: Ratisbona quasi curia; Veslaria insignissimum forum; suae cuique propriae terrae sint quasi privatae domus, & sui cuique subditi quasi privatae familiae &c.

§. 441. Distinctas cognitiones habuisse, at habere desiisse, hoc est, notarum aut totius rei oblitum esse, est rem non distincte cognoscere. Notae notionum sunt ipsae notiones, atque si sociantur, ipsae quoque cognitiones. Itaque distinctio cognitionum, sive perspicientia rerum auget multitudinem cognitionum. Ipsa vero multitudo, cum possit cognitiones inter se perplexas facere & confundere, hoc est, memoriam quantumvis facilem perturbare; utique plurimi interest, quoad fieri potest, memoriam arte aliqua juvare. Ars ea dicitur *μνημονική*, & variat consilia sua ad varietatem retinendarum rerum.

§. 442. Quoniam vero plane non convenit, ut instrumentum sit pretiosius ipso omni opere; sedulo cavendum, ne consilia *μνημονικῆς* sint difficiliora ipsa rei cognoscendae memoria.

§. 443. Quoniam vis memoriae posita est in contagione notionum, h. e. ea facultate, qua notio notionem excitat, & proinde memoria eo sit facilior necesse est, quo rei reminiscendae notio plurium notarum distinctae contagioni obnoxia est, consequitur, ut ita quaeque res ad reminiscendum sit facillima, ut ea est notis, praesertim insignibus, hoc est, animum aliquomodo afficientibus, distinctissima. Sicuti, qui M. Antonii vitam & singularem

rem mortem in Plutarcho lectitatam cognovit, v. g. (ut quamvis characteristicas vitae nugacis Aegypticae immisceamus,) quomodo eum aliquando Cleopatra piscantem, per urinatores falsamentis ad hamum appensis, luserit; quomodo Lampriae Plutarchi avo Philotas quidam narraverit, se, cum adolescens Alexandriae rei medicae operam daret, à familiari coquo in culinam regiam adductum, in duodecim convivis octo apros in veribus ad focum vidisse &c. quomodo extremo rerum discrimine, illatis sibi manibus, cruentatus à Regina Cleopatra ejusque duabus mulieribus funibus miserabili civitatis spectaculo sursum per fenestram in clausum monumentum subductus sit &c. is, inquam, multo facilius ejus hominis reminiscetur, quam si notio ejusdem una tantummodo generali nota est distincta.

§. 444. Iuvant ergo memoriam, quaecunque distinctam cognitionem juvant, in primis ea, quae §§. 431. 436 - 438.

§. 445. *Ordo* in genere est situs rerum, ratione tam temporis quam loci. *Ordo Logicus* est situs rerum (ad tempus vel locum relatus) regulis adstrictus. Et quia regula praeceptorumque aliquid generale complectitur; illud vero generale infert similitudinem rationis situs rerum; apparet, ordinem quoque aliquando posse dici similitudinem obviam in ratione
T 2
situs,

situs, aut situm ejusmodi, ut ratio cur aliquid tertium post secundum ponatur, sit similis ei rationi, cur secundum post primum ponatur. In summa: Ordo rebus inest, in quantum quarumque partium situs rationem habet probabilem.

§. 446. Quoniam ordo est situs alicui regulae adstrictus; regula vero similitudinem vel situs partium inter se, vel certe situs partium secum, i. e. cum regula infert, denique similitudo notionum ipsum illud vehiculum est, quod contagionem notionum, h. e. reminiscenciam promovet; consequitur, ut simul ita quaeque cognitiones sint ad reminiscenciam insignissimae, ut eae sunt ordinatissimae. Atque haec ex ordine, sicut illa superior ex distinctione adjuncta memoria dicitur *memoria Logica*.

§. 447. Quoniam notio aliqua ad notiones connexas est eo contagiosior, quo insignius & vividius cogitata est; & propterea earum rerum memoria aut reminiscencia facilior est, quae sensus percellunt & feriunt, consequitur, ut id memoriam juvet, si, cum rei cognoscendae natura id fert, aut rem ipsam, aut ejus insignem imaginem sensibus, iisdemque, quantum fieri potest, pluribus subjiciamus. Nam ex hac ratione & Quintiliani consilio l. I. c. I. vel infantum memoriae optime consulitur, si, quo

quo facilius elementa literarum discant, iis eburneas literarum formas in lusum offerimus, *vel si quid aliud, quo magis illa aetas gaudeat, inveniri potest, quod tractare, intueri, nominare jucundum sit.*

§. 448. Complurium rerum reminiscencia provocatur per ambages, interventu continentium aliarum notionum. Itaque saepe expedit, ut memoriae gratia notionem rei reminiscendae connectamus cum notione alia intermedia tanquam signo. In quo negotio tunc similiter providendum, ut signum illud insigne, & vel suo incurfu in sensus obvium, vel alio modo ad memoriam per se facile sit: sicuti hanc rationem renovandae & firmandae memoriae praecipue inesse videmus in ratione divinorum sacramentorum.

§. 449. Romae olim, ubi in causis forensibus magni intererat patronorum, retinere extemporalis memoria improvisa argumenta perorantium adversariorum, non erat contemnendum consilium, quale explicat Auctor ad Herenn. l. 3. Apponemus verba, quae summam tangant. *Constat, inquit, artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus — — ut aedes, intercolumnium, angulum, fornix &c. Imagines sunt formae quaedam & notae & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus, quod genus equi, leones, aquilae. — —*

Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt; imagines literis; dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronuntiatio lectioni — — Rei totius memoriæ sæpe una nota & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: ut, si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testis & conscios esse. — — Aegrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, — & veum ad lectum ejus adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medicum testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis & veneno necati memoriæ habere poterimus &c.

Et hæc memoria, figuris hujusmodi adjuncta, dicitur *memoria schematica*.

Quod vero ex hoc consilio notionum inter se contagiones mirum quantum multiplicantur, illud quidem consilium usum suum retinere potest, ubi res statim oblivioni reddi potest, at ex §. 442. nequiquam, ubi rei memoriæ expedit esse perpetuam. Quod idem plerumque locum quoque obtinet in consiliis mneumonices ceteris, quorum apud aliquos auctores est luculenta varietas & multitudo.

§. 450. Ad historicarum rerum, sicut fere ceterarum omnium memoriæ non aliud est adjuvamentum aut simplicius aut naturæ animi convenientius, & amplius, quam cognitiones

nes ordinatae & distinctae. Quemadmodum vero anima quasi & nervus ordinis & distinctionis rerum historicarum est Geographia & Chronologia, h. e. cognitio locorum & temporum, ubi & quando eventa evenerint, hae scientiae Geographica & Chronologica revocari possunt ad adjumenta memoriae separatim. Ad memoriam vero Geographicam referantur ea, quae passim ea de re aut generatim aut singulatim supra. In studio Chronologico, quod memoriae non parum molestum esse solet, non contemnendum consilium est, si tempora rerum nobis repraesentamus & pingimus ut lineas aut columnas pro ordine temporis vel parallelas, vel subjunctas. In quo genere, si cetera paria sunt, laudandae sunt tabulae chronologicae, columnis distinctae, quales quoque in quamcunque chronologiae historiaeque partem quisque sibi ipse pingere potest. Nihil enim ex consentiente sententia eruditissimorum virorum memoriam tam juvat, quam species corporalis sensus & in primis visum feriens.

§. 451. Quoniam vero non minus hic illic interest memoria tenere numerum certorum annorum ordinalem; eorum quidem, in quibus insignes rerum historicarum termini aut eventus positi sunt; non improbable erit illud commentum, cum consonantes literas substituimus in locum decem notarum arithmetica-

ticarum; ut v. g. b aut p significet 1: c, k aut q, 2: d aut t notam nihili 0: f aut v. 3: g 4: l. 5: m 6: n 7: r 8: s 9. ut deinde additis vocalibus fingamus vocabula *μνημονικῶ* aliquomodo in rem historicam illius anni convenientia. v. g. Esto, ut velim retinere annum 622, quo Mohammed Mecca pulsus est: pro 6 sumo m: pro duobus numeris binariis sumo duo c. Fiet vocabulum *Mecca*, quod pro perpetuo *μνημονικῶ* illius anni esse poterit. Sic vocabulum *flam* me monere potest, pulverem pyrium inventum esse anno Christi 1356 numero millenario suppresso: *Geh such* annum inventae Americae: nihil vero intererit, qua quis dialecto aut lingua uti velit (*).

§. 452. Quoniam vero ceterum contagio notionum eo liquidior, facilior & rapidior esse potest, quo minoribus ambagibus notio notionem excitat, consequitur, ut memoriae & reminiscentiae consulamus, si, cum reliquae memoriae rationes id permittunt, notiones contiguo nexu connectamus. Quali consilio datur

v. g.

(*) Auctor ejus commenti est Winckelmannus sub medio saeculo superius Comitatus Oldenburgensis historiographus. Dicitur is dulci admiratione hujus sui commenti adeo quasi ebrius fuisse, ut non modo id centum boum mactatione dignum judicaverit, sed & epistolarem suam obtestatus fuerit, ut id tanquam mysterium & unionem, porcis non objiciendum, omnibus modis occultaret.

v. g. tyronibus Arithmetices tabula Pythagoraea discenda, quo fiat, ut, cum didicerint v. g. quater quaterna esse XVI. contagio inter notionem quater quaterna & numerum XVI fit multo promptior & celerior, quam si notio *quater quaterna* prius excitet notionem *bis octona*, & demum inde notionem XVI. Sicuti eandem ob causam incomparabile compendium est in discendis linguis peregrinis, si vocabula non proxime connectuntur cum notionibus vocabulorum vernaculorum, & inde demum cum notione rei significatae, sed quantum fieri potest, nullo intervallo cum re ipsa significata. Haec enim est causa, cur ipsae vernaculae à rudibus infantibus tam cito discantur, & ipsae linguae peregrinae à quocunque homine in iis terris, ubi eae vernaculae sunt.

§. 453. Eandem ob causam memoriam juvabit, si, cum res conjunctas & ipsam earum conjunctionem memoria tenere cupis, earum quoque signa, v. g. vocabula conjungere discas, ita quidem, quasi essent vocabulum unum. v. g. Si in Geographia Hispaniae harum trium terrarum vocabula *Granada*, *Murcia*, *Valentia*, & sic porro tanquam in unum vocabulum conflas; quo facto uno vocabulo cogitato in memoriam revocantur omnia. Huic simile est, si syllabas aut literas initiales connecto, quale est in re levi, si quatuor in

Franconiae Byrutenſi monte orientes fluvii *Moenus, Egra, Nabus & Sala* comprehenduntur vocabulo mneumonico ex ſuis liglis facto **MENS**: aut ſi vocabula aut eorum ſyllabas initiales verſibus ligo. Integra vero vocabula continentibus verſibus complecti velle, imo totas hiftorias atque adeo aliquando Grammaticas, perinde ineptum eſſet, quam aureo reti vulgarem capturam captare; quandoquidem id, quod adjuſtamentum memoriae eſſe deberet, difficilius eſt, quam memoria ipſa ſine adjuſtamento. Sicuti quoque praeterea ea adjuſtamenta, quantum fieri poteſt, parcius adhibenda ſunt, ne memoria ipſis illis gravetur & perplexa fiat.

§. 454. Quoniam memoriae & reminſcentiae facilitas creſcit, quo res reminſcenda inſignius & vividius cogitata eſt; vividius vero cogitatur, quod ſaepius cogitatur: conſequitur, ut memoria inſigne adjuſtamentum nanciſcatur *ex cogitationum earundem crebritate, h. e. ex repetitionibus.*

§. 455. Facilior eſt memoria, quo cognitio eſt diſtinctior, cogitatio crebrior & inde vividior. Itaque quoniam in primis cogitatio eſt diſtincta crebra & vivida, ſi pellimur propoſito cum aliis noſtras cognitiones communicandi; conſequitur, ut inter praecipua adjuvandae memoriae conſilia ſit, *docere alios, aut ſaltem*

saltem captata modeste occasione cum aliis de rebus memoria dignis *saepius miscere sermones.*

§. 456. Vis memoriae & reminiscendae posita est in expedita contagione notionum. Quoniam vero nulla contagio esse solet aut distinctior aut per consuetudinem rapidior, quàm illa, quâ notio vocabulorum excitat notionem significatarum rerum; praeterea vero charta aut id, quod in hoc negotio pro charta esse potest, contumax esse potest adversus edacitatem totorum seculorum, tandem nulla charta suo scripto altiores in animum impressiones facit, quam ea, quae est sub oculis quotidiana; consequitur, ut quasi regium & per omnia alia se diffundens atque patentissimum memoriae remedium sit diligens eorum, quae notabilia vel legimus, vel audivimus, vel ipsi per nos commentati sumus, in peculiare libros calamo facta translatio. Nominare eos libros solent *adversaria*, quos perinde Latine dicere possis (*excerptorum & commentationum*) *commentarios.*

Hujus rationis juvandi fere omnes felicioris disciplinae partes vis omnino non simplex sed multiplex est. Nam & memoriam praestat, & ipsa discendi opera ardorem discendi magis magisque accendit, & animum multiplici varietate rerum non communium tenet atque delectat, & una cum libro ipsum

ani-

animum notabilissimis doctrinae partibus pedetentim sine molestia refertur &c. Ratio discendi praeterea ad soliditatem multiplicis doctrinae & necessaria & compendiosa. *Necessaria* quidem propter memoriae communem infirmitatem atque angustias; quare in magno numero magnorum Virorum fere unus Academiae quondam Iuliae magnum decus Conringius dicitur, fretus vi suae memoriae, non commentariis sese iuvisse: *Compendiosa*; quia ea ratio conservat memoriae per multiplices disciplinas ea omnino, quae ad memoriam insignia sunt, iis quidem relictis, quae vel per se satis profundas impressiones in animum fecerunt, vel sine incommodo plane necesse sunt.

Articulus II.

De studio veritatis & certitudinis.

Proleg. Cum veritas notionum nobis nihili sit, nisi veritatis earum conscius simus; conscientia vero veritatis certitudo dicitur; veritatis & certitudinis est studium idem.

§. 457. Res sensibus subductae naturaliter cognosci non possunt, nisi notam à se emiserint, quae sensibus subiecta fuerit. Ut vero cognitio notae nos ducat ad cognitionem rei sensibus subductae, ad id necessaria est confirmata notio signi sive notae ad notionem

tionem rei cognoscendae. Ea contagio necesse est orta sit ex experientia rerum singularium, & certa atque secunda facta sit ex propositionibus singularibus omnino tot, quot satis sunt, ut fieri abstractio & inductio possit ad propositionem universalem. Quoniam vero infinita pars rerum cognoscendarum absentium ita infinitas rationes, conditiones aut partes habent, ut propositio universalis, quae contagionem & inde ratiocinationem securam facere deberet, plane infinitas infinitorum generum inductiones postulet, consequitur, ut, qui artem praecipere susciperet res omnino omnes, in vita humana cognoscendas, cum summa certitudine cognoscendi, perinde inepte faceret, ac is, qui artem praecipere susciperet contiguo digito tangendi summum coelum.

§. 458. Probatio alicujus propositionis aut cognitionis facta ad faciendam summam certitudinem dicitur nostris temporibus ex usu verbi synonymi Graeci *demonstratio*: (Ciceroni quidem item, sed cum epitheto necessitatis.) Consequitur ex superioribus, ut, qui Logicam & singulatim rem Syllogisticam tantum nudis demonstrationibus accommodatam destinat, is Logicam mirum quam sterilem faciat, utpote tantum se diffundentem faciat per eas disciplinas, in quibus, cum abstractae quantitates agantur, omnia versantur in substitutionibus notionum perfecte inter se adaequantarum;

tarum; ut taceam vel ibi rem syllogisticam esse quidem necessariam, at, quia ibi propositionum quantitas nullam molestiam facessit, nimis vulgarem, quam ut operosam disciplinam requirat. Quod vero ad anxietatem constructionis syllogismorum per diversas figuras, figurarum reductiones &c. attinet, ubi scilicet fere omnis diversitas posita est in propositionum quantitate; quae tandem insana inaequalitas est inter universalem propositionem & particularem? Illa ut plurimum complectitur summam unius numeri innumerabilis; haec omnes numeros, qui sunt inter summam numeri innumerabilis & numerum singularem. Quare nisi quid aliud agatur, natura intellectus cognoscatur aut mensio intelligentiae propositiones particulares ad quantitatem magis determinatam redigat; misella profecto doctrina est operose didicisse, ubi non *omnis*, sed *quidam* cogitandum sit. Gravissimum & omnino necessarium illud, quod res syllogistica praestat, est necessarius faciendae probationis ordo, ita quidem, ut non doceat per se novas cognitiones invenire, sed tantum, postquam inventae sunt, earum rationes ordinata & distincta formula proponere & cogitare.

§. 459. Quoniam insuper non modo certitudo, probabilitas & improbabilitas pro ratione mentionis intelligentiae, sed & ipsa veritas & falsitas ex §. 347. ratione partium rei cognoscen-

gnoscendae innumeros potest habere gradus, consequitur, ut innumerae cognitiones ejusmodi sint, ut inscitissimum sit, in quibuscunque disceptationibus & contentionibus contradictiones ita semper instituere, ut, quod alter sine restrictione plene & certo verum esse dicit, alter sine restrictione plene & certo falsum esse contendat.

§. 460. Cum supra sortem rerum humanarum sit omnes res cognoscere cum summa certitudine, oportet studium ei gradui & modo perfectionis accommodari, qui intra illam sortem est. In quo tum negotio hoc belle evenire potest, ut, quas res cum summa certitudine cognoscere per se non possumus, eas cum digna certitudine cognoscere possimus sub forma aliqua alia.

Fastigium iudicii animi humani positum est in perfectione mensurionis intelligentiae, qua scilicet intellectus momenta rationum, eorumque summam optime aestimare, atque hoc pacto gradum probabilitatis aut certitudinis optime determinare potest. Quid vero pro conditione finium animi humani excellentius nobis optare possimus, quam primo quidem optime determinare posse, quanta sit vis, quae inest secundum sensum communem omnium cognitarum rerum rationibus; deinde vero cognoscere omnes eas rationes & res, quarum cognitionem

tionem quis ab honesta diligentia hominis expectare potest? Itaque quoniam in potestate animi est, ut cognitionem aliquam una cum omnibus ejus rationibus & affectionibus consideremus rursus ut rem cognoscendam, quae obversatur conscientiae; consequitur, ut expedita & plane virilis atque magnifica ratio omni & cuicumque cognitioni formam verae atque certae cognitionis induendi haec sit, ut, cum propositio in contentionem venerit, non cogitemus aut contendamus in hanc formam: *Hoc subjectum habet hoc praedicatum*; sed in hanc: *Haec propositio habet probabiliter contra contrariam sententiam hunc illum gradum probabilitatis & certitudinis*. In quo modo agendi compendium positum est multiplex. Nam si cognitio in quaestionem abit, isthoc modo non simpliciter agitur cognitio ejusque probatio, sed rationum aut probationis humana aestimatio, quasi quaestio sit, utra rationum summa alteram gravitate vincat. Quare mutatus hoc pacto atque infractus status controversiae, refutato leniter ardore contentionis, saepe faciliorem facit decisionem. Praesertim etiam, cum sapientis sit, nisum suum & operam non ultra gradum rei intendere, nos ipsos hoc pacto saepe revocare possumus, quo minus in disceptationibus cognitionum non necessariae veritatis simus nimis perpugnaces: imo eò facilius remissius agere, cum admonemur de argumentis antea in rationes non vocatis.

Verum

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 305

Verum quidem est, etiam sic operam saepe ludi & litem sub iudice relinqui, ideo, quod, quamvis uterque contententium bona fide & cum intelligentia contendant, tamen mensio intelligentiae diversa esse potest. At quid tum interest ita discedere, ut tantum videamur de eo disceptasse, uter nostrum magis ex sensu communi & dignitate rerum rationum gravitatem aestimaverit.

Itaque inde ex hoc loco studium certitudinis mutatum est in studium mensura quasi ophthalmica bene aestimandi pondera rationum. Quoniam vero facultas bene aestimandi pondera rationum dicitur iudicium §. 408; studium iustae ejusmodi mensurionis & studium bene iudicandi erit idem.

De studio bene iudicandi.

§. 461. Cognitiones, quarum rationes intellectus recte ponderare, atque hoc modo gradum probabilitatis aut certitudinis determinare debet, debent esse distinctae §. 388. Postulat ergo jam per se studium bene iudicandi ea omnia, quae necessaria sunt ad cognitionum distinctionem atque imprimis ejus conditionis fundamentum *animi acumen*, in quo quidem diximus maximas partes esse naturae: vide §. 322-336. 388. 389. 424-456.

§. 462. Cum vero vel acutissimus quisque oculus non acute videt, ac proinde non acute *ὀφθαλμικῶς* metitur, nisi in ipsum illud, quod agitur, sese dirigat, figat & tendat, ita studium

dium bene judicandi postulat omnino *attentionem*, quam quidem diximus esse rem voluntatis & quasi nervum per partes studiorum omnino omnes sese diffundentem, §. 431.

§. 463. *Attentio* est res alicujus morae, & fallit, nisi sibi indulgeat aliquantulum temporis. Itaque studium bene judicandi postulat, ut agamus *considerate* (*bedachtsam*,) in significatione alicujus morae, (sicuti quoque notandum, vocabulum *considerate* esse & ipsum vocabulum opticum) hoc est, ut intellectus notiones & cognitiones contempletur, perspiciat, easque inter se comparet singulatim aliam post aliam.

§. 464. *Iudicium*, quod factum, antequam iudicii regulae observatae sint, deinde justiori iudicio officit, dicitur *praeiudicium*. *Praeiudicium*, cujus falsitas ex parvitate morae orta est, dicitur *praeiudicium praecipitanti*.

§. 465. Quemadmodum porro injusta mensio ophthalmica, v. g. quantitatis frumenti fit, si unum alterumve acervum satis attente visu contemplamur, at oculos non circumferimus ad eos acervos, qui ad rationum summam & ipsi pertinent; ita studium bene judicandi postulat omnino quoque *circumspectionem*: quae quomodo officere queat perpectioni dictum est, §. 400.

§. 466. Perspicuum vero est in officio circumspeditionis peccari eo gravius, quo magis rationes circumspiciendae, hoc est, eae, quae ad summam rationum & ipsae pertinent, cognosci possunt & debent. Et cum peccata non ex eventu, sed ex modo agendi metienda sint, optime auctor ille Tragicus sub nomine Senecae

*Qui statuit (inquit,) aliquid parte inaudita
altera,*

Aequum licet statuerit, baud aequus fuit.

§. 467. Mensio ophthalmica necesse est fallat, si v. g. oculus, vel consuetudine, vel vitio nervorum naturali ad mutandum focum aut directionem bulbi minus habilis, hunc illum acervum frumenti ita rigide & fixe contemplatur, ut propter ipsam illam rigidae & fixae contemplationis pertinaciam acervi alii, qui & ipsi ad mensurae summam pertinent, vel visum plane fugere debeant, vel saltem fraudulenta intensio inaequalitate adspiciantur. Simili fere modo studium bene judicandi postulat quidem attentionem & perspicientiam, sed & attentionis & perspicientiae aequalitatem. Faller enim, si ita profundi in uniusmodi cogitationes defixi sumus, ut nos ob ipsam eam causam fugere oporteat res & rationes obvias alias, quae & ipsae ad rationum summam pertinent.

§. 468. Disciplina Logica satis prodiga esse solet nominum; cur non & praejudicium, quod falsum evadit propter nimiam animi in uniusmodi notiones & cognitiones defixionem, nomine nominaverunt proprio? Nominetur, si placet, praejudicium *μετεωρίας* aut *ἀβλεψίας*. Veteres quidem tam Graeci quam Romani nominarunt homines nimium profundos & in uniusmodi cogitationes defixos, atque proinde rerum aliarum obviarum obliviosos (Gall. pensifs) *μετεώρες*. Luciani est: *ἐφ' ἐκάσῳ τῶν πραττομένων μετέωρος εἶ.* Suetonii verba sunt in Claudio c. XXXIX. *In eo mirati sunt homines & oblivionem & inconsiderantiam, vel ut Graece dicam, μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν.* Ita quoque Cic. epistola ad Attic. l. XVI. ep. 5.

§. 469. In comparatione duarum summorum, circiter parium, mensio ophthalmica facile fallit, si satis quidem attente v. g. acervos omnes ad mensuram pertinentes contemplamur, sed ita tarde, ut, cum oculos obvertimus illis acervis, quibuscum priorum acervorum summa comparari debet, repraesentatio priorum jam languescere coeperit. Simili ferre ratione studium bene judicandi postulat omnino in ipsa perspicientia & notionibus perspectis recentem atque calidam cognitarum notarum memoriam, &, ne haec memoria facile

cile fallat, felicem accuratarum cogitationum promptitudinem, hoc est, acute cogitandi celeritatem, quo fiat, ut hoc pacto quasi omnes & universas rationes uno intuitu accurate possimus complecti. Claritas notionum etiam apud memoriosissimos quosque mirum quantum obscurari potest nimietate morae atque intervallorum, Experiri saepe licet in rebus agendis nobis invitis hodie has, cras contrarias rationes graviores apparere, ob eam solam causam, quod intervallo aliquo & morâ repraesentationes priores aliquantum obfuscaatae, e contrario recentes repraesentationes per se fulgentiores sunt; exemplo quidem celeberrimi illius atque literati statuarii Bonarotae, Itali atque templi Petri Architekti, qui rogatus à Pontifice, ut Caji Imperatoris obeliscum in aream Petrinam transferret, in consilio suscipiendi operis ita vacillavisse dicitur, ut, cum hodie permotus confidentia suae artis & repraesentatione propositae gloriae sibi videretur opus confidenter in se suscipere posse, cras permotus vividiori repraesentatione discriminis atque metu jacturae existimationis suae, consilium confestim resignaret, identidem secum mussitans: *Obeliscus quid si rumperetur!*

§. 470. Neque acumen nec circumlatio oculorum quicquam juvat, si id, quod perspicendum & circumspiciendum est, oculis plane subductum est. Simili fere ratione studium be-

ne judicandi postulat omnino, ut ne animo rationes, quae ad summam pertinent, sint plane ignotae. Quod quidem attinet ad studium bene judicandi in disciplinis literariis: quoniam fere omnes disciplinae habent commune quoddam vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur; studium bene passim judicandi utique postulat, ut quis versatus sit non in uno, sed in doctrinae atque scientiarum genere vario. Hoc est: multa sciat, qui multum & bene vult judicare. Studiosis quidem solidae doctrinae praeclara esse debet sententia Plutarchi de educ. lib. Περιπλεῦσαι μὲν &c. *Pulcrum est circumnavigare urbes multas, utile vero inhabitare optimam.*

§. 471. Peccant igitur in studio bene judicandi, h. e. in studio soliditatis doctrinae, tum hi, qui, ut Cicero ait Acad. Q. 1. IV. ad *quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adbaerescunt:* tum illi qui, ut Quintilianus loquitur l. I. c. 2. *solitaria & velut umbratili vita nimis pallefcunt, quia deinde, cum proferenda sunt studia, in sole caligant; ut, qui soli didicerint, quod faciendum est inter multos.* Incidunt facile hujusmodi homines cum suo iudicio in genus ineptiarum Musici illius apud Plutarchum, qui interrogatus, quid esset anima, extra cancellos artis suae non audens egredi, respondit, esse animam harmoniam.

§. 472. Praecipua & quasi essentialis pars iudicii posita est in ophthalmica quadam intelligentiae mensione & ponderatione. Metiri & ponderare est res disciplinae Arithmeticae. Itaque in iudicio, quamvis id non numeret, sed ponderet suffragia; inest aliquid Arithmetici, & quidem tantum simulacrum rei Arithmeticae, si aguntur iudicationes rationum, quae numerationi verae non subsunt. Versari vero etiam iudicium debet in innumeris rebus vitae civilis & quotidianae, quae numerationi verae & manifestae omnino subsunt. Itaque quia ex omni disciplinarum multitudine fere nulla disciplina, ad rerum mensuras agendas pertinens, per plures alias disciplinas diffusior est, quam Arithmetica; consequitur, ut studioso bene iudicandi *peritia Arithmetices* omnino utilis, & in plurimis rebus omnino necessaria sit.

§. 473. Principia omnis cognitionis humanae naturalis, proinde etiam studii bene iudicandi, sunt *experientia* & *ratio*. Experientia quidem rationi propositiones singulares ceu ratiocinandi necessariam materiam praestat. Fundamentum vero, in quo positum est, ut ratio ex cognitionibus experientiae singularibus novas deducere possit, est rerum in mundo per omnem vastam varietatem analogia. Itaque cum in cognitionibus naturalibus etiam ipsa ratio vertatur in cardine experientiae; con-

sequitur, ut quemadmodum inde explicationem id habet, quod ceteris paribus pueri etiam *ἡμαρτέτατοι* iudicio inferiores sint senibus; ita in genere studium bene iudicandi postulet *attentionem ad experientiam & pro re nata studium experimentorum.*

§. 474. Quoniam vero angustia vitae humanae ita contractis definita est terminis, ut Cicero sententiosissime dicere potuerit in Orat. *Nescire autem, quid, antequam natus sis, acciderit, id est, semper esse puerum;* ad studium bene iudicandi egregie conducit studium historiarum tam antiquarum, quam temporum nostrorum, praesertim studium cognoscendi in historiis casus & eventa notabilia particularia, *κατὰ λεπτόν*, per minutiores loci & temporis hoc est, causarum & partium rationes explicata. Hujusmodi enim cognitio rerum, per minutiores partes explicata, exiguitatem experientiae nostrae ipsorum compensat mirifice.

§. 475. Multa sciat, qui multum & bene vult iudicare. Quod vero ad eos iudicii errores attinet, qui proficiuntur ex ignorantia, quae honestam excusationem habet: quoniam maximae essentiales partes boni iudicii sunt animi acumen, ejusque exercitium, attentio & circumspectio, atque inde proficiens perspicacia; utique & honestior & sapientior est
error

error illius, qui ex bonis rationibus ideo in errorem incidit, quod pars rationum honeste ignorata fuit, quam vera sententia illius, qui ex frivolis rationibus ideo forte in veram sententiam incidit, quod ipsa rationum obviarum perspicientia & circumspectio ipsum in sententiam falsam non adduxit.

§. 476. Studium bene judicandi postulat attentionis & perspicientiae aequalitatem, quam perdunt, qui in uniusmodi cogitationes ita defixi sunt, ut ob ipsam eam pertinacem defixionem, attentionem ad alias rationes negligunt,

§. 467. Adfectus vero animi ut plurimum ejusmodi sunt, ut attentionem non modo figant in notiones adfectui velificantes, sed ob eam ipsam causam avertant à notionibus adfectui contrariis: quo ipso fieri simul necesse est, ut rationes velificantes vividiores & distinctiores, rationes vero contrarias obscuriores faciant. Itaque quoniam adfectus turbata perspicientiae aequalitate rationes sibi velificantes vividiores faciunt cum fraude rationum contrariarum, consequitur, ut studium bene judicandi postulet omnino animum ratione rerum judicandarum affectibus immoderatis, etiam inaequalibus solutum.

§. 477. Itaque nulla penuria nominum. Ecce praejudicia laetitiae & tristitiae, gloriae & pudoris, spei & metus, amoris & odii, mi-

sericordiae & invidiae, venerationis & contemtionis &c. In praejudicio amoris, v. g. erga commentationes nostras ipsorum, erga nos ipsos, patriam, familiam, amicos, eorumve sententias, inest *praejudicium* quod dicunt *proprietas*: In praejudicio venerationis *praejudicium auctoritatis*.

§. 478. Studium bene judicandi postulat animum ratione rerum judicandarum adfectibus solutum, §. 476. Quando vero semel animus justis iudicii regulis huic aut illi honesto adfectui omnino indulgendum esse iudicavit, praejudicium adfectionis, exuta natura praejudicii, fit iudicium verum, quale in primis est iudicium honesti amoris, praescriptum omnino lege.

§. 479. Quia affectus magnam vim habet in iudicium, apparet, quantum consilio ejus, qui vult persuadere, de veritate contendere, aut in suam sententiam aliquem adducere, officiat, si is ejus, cui res persuadenda est, odium aut contemtionem aut habeat, aut in ipso negotio moveat: quantum e contrario persuasionem ceteris paribus juvet, si persuasor ei, cui persuadere vult, aut conciliatus jam sit, aut conciliationem persuasioni substruat.

§. 480. Affectus olim Stoici prorsus proscribere voluerunt adversa natura. Moderandi sunt, siquidem mali affectus sunt, qui cum

re illa, in qua versantur, vel prorsus non, vel modo & gradu non conveniunt. Quod si rei, in qua versantur, omnino respondent, sunt non modo non vitium, sed & honestati proprii. Quare cum felicitas iudicii postulet sui generis & modi affectus; consequitur, ut, sicut affectuum nimietas, ita & eorundem indignum deliquium vero iudicio officere queat; quale est in vecordibus, ἀναυθύντοις, impudentibus &c.

§. 481. Iudicium fallit heberudo animi, §. 461, vacuitas attentionis §. 462, praecipitantia §. 463, incogitantia §. 465, μετεωρία §. 467, 468, nimia cogitandi tarditas §. 469, ignorantia §. 470, adfectus §. 476, depravatum palatum §. 404, 405. Quoniam plurimae hae fallaciarum causae magis minusve non modo huic illive hominum aetati, sed & huic illive disciplinae, homini, nationi, tempori, tanquam propriae partim adhaerent, partim adhaerere possunt, non mirum est, si ex priorē causarum sede praejudicia nomina nanciscuntur *praejudiciorum infantiae, pueritiae &c.* ex posteriori sede causarum nomina *praejudiciorum Theologicorum, Medicorum, &c. privatorum, epidemiorum, endemiorum, contagiosorum &c.*

De studio bene judicandi de certitudine testimonii.

§. 482. Omnis cognitio naturalis rei, sensibus subductae, sese informat animo ex nota aliqua, quae cum re illa absente connexa est, & sub experientiam nostrorum sensuum cecidit. Quod vero cognitio notae sensibus perceptae generat cognitionem rei absentis, ejus propagationis fundamentum est analogia alterius similis rei, sensibus aliquando perceptae, quo fiat, ut, praevia abstractione & inductione universalitatis, notio notioni per principium identitatis substitui possit. Itaque ipsa analogia experientiae est quoque ex rationibus illis, ex quibus probo dicta & scripta. Videlicet cum verba alicujus testis, quem honestum & fidelem jam antea expertus sum, etiam nunc judico cum ipsa re convenire; hoc facio ex analogia experientiae superioris. Quod quoque alium aliquem testem honestum & fidelem dignum habeo, hoc facio ex analogia notarum similis honestatis, quas expertus sum in me aut aliis.

§. 483. In informatione cognitionum, quae fit per sermonem, ex ductu, qui cogitando ducitur à notionibus nostris ad rem cognoscendam, duae potissimum partes aguntur; altera, ut recte notiones, verbis excitatae, conveniant cum notionibus illis in animo aucto-

auctoris, quas ille auctor communicare voluit; altera, ut recte se habeat informatio cognitio-
num, facta in animum auctoris ex exemplo rei
cognoscendae, & constantia earundem. Con-
sequitur, ut studium bene iudicandi postulet in
superiorem illam partem omnia, quae sunt *ar-
tis hermeneuticae*, h. e. illius artis, quae docet
omnibus vestigiis in verbis veram sententiam
auctoris indagare, & in qua, uti diximus, in-
est in primis peritiam linguae complectens
scientia philologica, cognitio causae, in qua au-
ctor fuit &c. in posteriorem vero partem hoc,
ut cognoscamus, auctorem fuisse satis honestum
& veritatis sagacem, tum nec eas causas me-
tuendas esse, quae vel ipsam honestatem & sa-
gacitatem tentare aut inducere in errorem po-
tuerint.

§. 484. Quod praesertim in posteriore il-
lo articulo innumerac rationum minutiae pos-
sunt examinandae esse, quae tamen saepe exa-
minari nullo modo possunt; auctoritate vero
testis semel admissa, admittitur saepe cognitio-
num ingens multitudo; consequitur; ut stu-
dium veritatis stans, coecis ad alia oculis, solis
separatis rationibus auctoritatis humanae, in in-
digno versetur discrimine.

§. 485. Quoniam una eademque cog-
nitio potest ex diversis viis informari, & proinde
habere plures & plane diversas notas veritatis
aut

aut falsitatis; consequitur, ut cognitiones, scripto auctoris contentae, non modo judicari possint & debeant ex rationibus personae auctoris, sed & ex rationibus reliquis obviis omnibus.

§. 486. Notas veritatis, falsitatis, aut graduum intermediorum, quae sunt in rationibus personae auctoris extra argumentum scripti, dicemus *externas*; sicut illas, quae sunt in rationibus extra personam auctoris in ipso argumento scripti, *internas*.

§. 487. Possunt in scripto, uti diximus, esse plures cognitiones, quarum veritas & gradus evidentiae extra rationes personae auctoris ex alio aliquo fonte experientiae & analogiae constat. Itaque quoniam fundamentum informationis omnino omnium naturalium cognitionum rerum, sensibus subductarum, est rerum analogia; fieri debet, ut illae cognitiones, quae sunt veritatis cognitae, aliquid suae certitudinis aut improbabilitatis, nisi rationes repugnantes graviore sint, cum cognitionibus illis communicent, quae sunt veritatis etiam dum incognitae.

§. 488. Itaque internae notae veritatis totius alicujus testimonii ad faciendum certum aliquem gradum probabilitatis aut certitudinis, esse possunt veritas partis cognitionum stabilita extra rationes personae auctoris aliunde.

§. 489. Supra explicavimus, si plures rationes subtiliter in unum conspirant, fieri posse, ut pondus summae earum rationum immane quantum superet summam numeri rationum conspirantium, §. 383. Consequitur ergo, ut, si in unam eandemque cognitionem ex diverso subtiliter conspirent auctores multi & argumenta multa, veritati testimonii ipsa illa conspiratio afferre possit certitudinis pondus immentum.

§. 490. Fundamentum informationis cognitionum naturalium omnium rerum, sensibus subductarum, est rerum per ipsam inter se vastam diversitatem analogia. Quoniam vero iudicium nostrum summam ponderis rationum colligere debet ex rationibus omnibus; consequitur, ut, si rationes satis graves animo obversantur, cur res aliqua, quae expers exempli & analogiae est, contra analogiam tamen vera sit, imo adeo, quam ob causam illa eadem res expers exempli & analogiae sit; defectus analogiae per se veritatem cognitionum non labefactet, siquidem ipsa analogia analogiam tollit.

§. 491. Omnium rerum inter se est diversitas. Ergo ipsa ratio analogiae postulat, ut ne qua res alii rei sit nimis analogica. Quare ex ratione analogiae, ipsa testimonii aut rerum testatarum nimia cum verbis alterius testis aut rebus aliis convenientia nota interna falsitatis esse, & arguere potest, scriptorem non tam accommodasse verba

verba rebus, quam res verbis. Quales notas prae se ferre possit vita Caroli M. Eginhardi, cui suus Carolus saepe talis esse debuit, ut potuerit uti phrasi & stylo Suetonii, depingentis vitam Caesaris & Augusti. Quales quoque notae insunt in fabulis Cyri & Romuli, etiam ne habita quidem ratione earum rerum, quae fabulosae videri debent ex notis aliis.

§. 492. Animus hominis natura delectatur, si cetera paria sunt, repraesentatione rerum admirabilium, & in genere dulcedine concitatorum adfectuum, imo adeo adfectuum per se acerborum, dummodo, quamvis acerbi sint, ex similitudine dissonantium tonorum Mulices, in ejusmodi adfectuum catastrophem per vices abeunt, qui omnino sunt dulces per se atque adeo ex ipso opposito sensu acerbitatis, dulcedinis incrementa capere possunt. Quoniam vero analogia experientiae docet, rerum naturam non ita esse comparatam, ut res & eventa proferat, quae videantur quasi dedita opera & *μνοειδεία* aliqua in hanc animi delectationem conspirare; e contrario illi, qui hujusmodi repraesentationibus animum delectare cupiunt, necesse habent figmenta & poemata componere; consequitur, ut ex argumento analogiae illud testimonium suspectum & arguens vanitatem auctoritatis haberi debeat, cujus argumenta nimis conspirare videntur

tur ad adferendam animo repraesentationum dulcedinem.

§. 493. Amor repraesentationis rerum admirabilium, dicetur nobis *amor mirifici* aut *paradoxomania*; vel ex parte auctoris vocabulo, quo video Gronovium usum, *paradoxologomania*: Qui amor, si in testimonio manifeste deprehenditur, est, ni graviore rationes aliud doceant, una gravissimarum notarum internarum falsitatis & arguens vanum scriptorem res admirationi dedita accommodavisse.

§. 494. Experientia nos docet non modo omnes res humanas per causarum & effectorum seriem continentes inter se esse, sed & generatim, quo omnino modo illae inter se sunt continentes. Inde nobis cognitio rationis sufficientis & principii illius. Itaque eadem ratio analogiae, in qua superiores notae veritatis aut falsitatis positae fuerunt, docet per se, esse quoque notam veritatis aut falsitatis, si rationes sufficientes intelligi non possunt, cur res alia aliam sequatur aut aliud ex alio evenerit.

§. 495. Haec ipsa est res experientiae, sapientiae & iudicii, iudicare, quantum omnino notae internae vel paradoxomaniae, sive amoris mirifici, vel in genere affectationis & vacuitas analogiae experientiae atque rationum sufficientium valere debeant adversus notas veritatis

ritatis externas: quandoquidem utrinque res innumeris gradibus variare potest. Ceterum vero studium bene judicandi de testimonio auctoris, postulat omnino, ut, si notae internae paradoxomaniae aut affectatae conspirationis in ambitiosum aliquod auctoris studium nimis ingravescent, & res tradita, si ex rebus humanis est, à consuetudine experientiae nimis incipit abhorrere, nos itidem pertinaciam venerationis auctoritatis libenter sensim frangamus. Illiberale enim & pinguioris Minervae ingenium est, quod ita sibi imprimit res, quasi vi obstinatae impressionis naturae veritas extorqueri possit, aut quod animum nulli vecordis erroris remedio aperire vult, nisi illi, quod est saepissime extra potestatem nostram, & in eo positum, si repraesentatio ipsius rei & veritas atque evidentia eventui praesentis errorem ἀναντιρρήτως refellit. Quemadmodum vero aliquando sub annum CIO IO XCIII. deformis fuit laboriosa credulitas Horstii Medici Academi Academiae Iuliae, ejusdemque pugnae consortium Rulandi, Ingolsteteri & Libavii in causa dentis aurei pueri Silesiaci; ita cum quatuor essent rei illius auctores, luculenti philosophi, qui iidem de rei fabulosae mystica significatione cum severo supercilio pro aris quasi & focus dimicarent; videmus, quam speciosae possint esse rationes auctoritatis ad fidem rei, quae omnino falsa est. Quid! haud ita pri-

dem

dem a. CIO IOCC L Parisiis publico typis cu-
so scripto, munito duplici auctoritate praefe-
ctorum Regionum libris censendis, quasi res
immortalis & severae memoriae vulgatur, fuisse
sub initia Maji Trajecti ad Mosam plures
Mosae imminentes cometas visos; fluvium,
aestuoso quodam tumore exundantem, vicos
Chok, Fis & Chokenbrok (nomina vicorum
ibi inaudita) aquarum impetu evulsos abri-
puisse; sacerdotes, cum sacris, prosequente
religiosa turba egressos, prodigium felicissime
procuravisse.

§. 496. Itaque in studio bene judicandi
de testimonio ita omnino internarum notarum
ratio est habenda, ut, antequam testimonium
aestimemus ex sua auctoritate, auctoritatem
quoque aestimemus ex suo testimonio.

§. 497. Multarum rerum sermone aut
scripto proditarum alia potest esse vera, alia
falsa. Et quia per mediocrem numerum varie-
tas proportionis verarum cognitionum ad co-
gnitiones falsas innumeris modis variare potest:
consequitur, ut quoque veritas sermonis aut
scripti ex suarum partium inter se differentia in
infinita graduum varietate versari possit.

Praeterea ipsae res singulae, quae cogitan-
tur, habent ut plurimum innumeras partes aut

gradus, v. g. *homo & doctrina*. Ergo quemadmodum fere singulae res, ita quoque singulae cognitiones seorsum cogitatae possunt habere innumeras veritatis partes & gradus, v. g. *Titus est doctus: aegrotus*. Porro omnes res in mundo continentur compagibus rationum sufficientium: ergo quoque ipsa falsitas testimonii habet causas nascentiae suae & omnis fabula suam originem. Tandem ipsa experientia vel directo vel per ratiocinationem nos docet: Poëtas rem veram, animos delectandi gratia, innumeris notionibus ita interpolare posse, ut nucleus veritatis saepe, ut ita dicam, ne millefimam quidem partem totius fabulae retineat, sicut evenit probabiliter in historia Trojana & Aeneae: porro singulare aliquod propositum posse auctorem etiam, cetera honestissimum, tentare & ad autionem aut rei diminutionem leviter inclinare: posse auctorem praeter ipsos sensus & attentionem fallere etiam aciem metientis intelligentiae: causam corruptionis posse esse labilitatem memoriae, praesertim, cum accedat, ut is, qui audita refert, plane operae pretium non iudicet, accuratius memoriam aut iudicium intendere; sicut eadem experientia docet, nihil frequentius fieri, quam ut fama rei verae, si per succedentes auditiones & traditiones propagatur, ad similitudinem volutatae per nivem pilae niveae, eundo crescat; hoc est multis adjunctionibus

aut disjunctionibus augeatur, interpoletur, depravetur, corrumpatur aut detorqueatur: multo magis, si accedant causae falsitatis inhonestiores, animus infectus ambitioso studio, odio &c.

Quare quemadmodum sua veritas inest proverbio & sententiae Plauti & Ciceronis: *Non temere tinnit tintinnabulum: Non temere fama nasci solet, quin subsit aliquid*; ita ad studium bene judicandi de testimoniis magni interest ita attendere ad experientiam exemplorum & causarum fraudis & erroris, ut deinde eò sagaciores simus ad mixturam veritatis & falsitatis atque simul originem falsae fabulae feliciter indagandam: cujusmodi exemplum est v. g. in historia Friderici Barbarossae, cui à Guelphis & pictoribus afficta humilitatis deformitas diluta satis est testimonio Episcopi Salernitani Romualdi; & in rebus innumeris aliis.

§. 498. Nunquam magis quam nostris temporibus singularis quaedam causa falsitatis evidenter cognita fuit, quae est causa momenti multum gravissimi & longe lateque ad confirmationem & fallacem evidentiam superstitiosissimarum fabularum patentissima. Ea est fallacia optica, acustica &c. aut in genere nervorum sensuum aut imaginationis valetudinaria, opprimens aliquando peritos, tanto magis hominem,

nem, tum, cum accedit imperitia & omnium ejusmodi causarum ignorantia. Notum est genus hominum *εἰδωλόπτων, Φαντασιασικῶν*, videntium *κατὰ λήψεις καὶ παροξυσμῶς* simulacra *Φαντασά* rerum futurarum, &c. morbo quidem saepe familiari & hereditario. Quo quoque referre licet causam fallentis visionis, quae est perturbatio animi hominis sani, quae minimum id efficere potest, ut res, quae vere oculis cernitur, animo meteoro sese mirifice transformatam repraesentet. Quare si vehementior est conflictus sive collisio internarum notarum falsitatis testimonii alicujus cum notis externis honestae & *αὐτόπτε* auctoritatis; ad studium bene judicandi de testimoniis aut nervorum sensuum sagacitatem in tempore destituat. v. g. Fieri posse, ut vulgus, cui auro borealis insolens erat, ex ejus phaenomenis imaginando signa horrida effingat, licuit quidem persuadere amico refraganti, quicum de commentariis Iosephi sermo erat, ex argumento rei praesentis. Is cum in ipsa ejusmodi tempestate diu contradixisset, domo exiens statim incurrit in feminam per viam cum ululatu de minacibus in coelo ensibus, gladiis &c. vociferantem. Sunt quaedam loca siderum v. g. in Hercule & alibi, ubi aliquot stellae, negligentius intentis sensibus, laboranti imaginationi crucem leviter

leviter repraesentare possint. Quòd si verum est, Eusebium celebratam illam crucis visionem ore ipsius Imperatoris narratam audivisse; possumus suspicandum dare, Constantinum per turbulentam temporis rationem ex objectis sibi stellis veris, leviter sibi visum fuisse id signum videre, propter innocentiam & pietatem hujus imaginationis leviter credidisse, rem eandem leviter narrasse adjecta testificatione se existimasse in eo signo praesentem sibi victoriam positam: Eusebium vero, ut erat hominis ingenium, quasi gravissima sanctitas religionis in ejusmodi cardinibus verteretur, rei leviter narratae imposuisse speciem prodigii solidi, per annales ad posteros promulgandi.

§. 499. Si rationes gravissimae obversantur, cur res aliqua, quae expers exempli & analogiae est, tamen vera sit, imo adeo, quam ob causam illa eadem res expers analogiae sit, rei singularitatem ipsa propugnat analogia,
 §. 490. Itaque ipsa ratio, quae docet, divinitatem esse mysteriis plenam, docet quoque, res, quae ut vestigia divinitatis ab omnibus aliarum rerum vestigiis & documentis distinctae esse debent, majores esse ratione.

§. 500. Si in unam eandemque cognitionem ex diverso subtiliter conspirant auctores & argumenta multa; veritatis testimonii ipsa illa

conspiratio afferre potest certitudinis gradum
 immensum, §. 383. Quod tetra foret rerum
 humanarum conditio, si nulla esset felicitis aeter-
 nitatis potestas, & ipsa ratio per vanitatem in-
 satiabilis cupiditatis vicem furiarum praestare
 posset: quod abhorret ab universarum rerum
 natura, eam esse rationem hominum, ut prae-
 ter naturae quamvis sapientissime à Deo consti-
 tuta, coecas tamen per se & brutas effectio-
 nes, à Deo ad hominem nil quicquam fluat
 aut manet: quod oracula ad nos promulgata
 non modo mutua inter se conspiratione atque
 rerum praeceptorum sanctitate splendescunt,
 sed & in vaticiniis vestigia repraesentant mani-
 festa scientiae Divinae &c. haec & alia per for-
 mam communium principiorum docent, confi-
 stere testimonia Sacrae Scripturae in cer-
 titudinis fastigio.

